Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

SPROG OG KULTUR

UDGIVET AF

INSTITUT FOR JYSK SPROG- OG KULTURFORSKNING

VED

PETER SKAUTRUP OG NIELS ÅGE NIELSEN

Tyvetredje bind – hæfte 1–2

UNIVERSITETSFORLAGET I AARHUS

MCMLXII

INDHOLD

Johan Lange: Løg – Laukar. Studier over en ordgruppe i nordiske sprog 1–27
Johan Lange: Blå Bodel – Tanmarkar But 28–32
V. J. Brøndegaard: Sports-overtro 33–77
Harry Andersen: Vejmanden igen 78
Årsberetning fra Institut for jysk Sprog- og Kulturforskning 79–80

Indsendt litteratur

– *Johannes Sløk:* Det religiøse instinkt. (Berlingske Leksikon Bibliotek.) – *Hakon Stangerup.* To Aar de Gaulle. – *A. Stender-Petersen:* Zur Geschichte der nordischen Slavistik. Særtr. af Wiener Slavistisches Jahrbuch. – *Hans Sørensen:* Giovanni Vergas Sicilianske Realisme. (Festskr. udg. af Københavns Universitet i anl. af Hs. Maj. Kongens fødselsdag 11. marts 1961). – *John Kousgård Sørensen:* Lackelänga. Særtr. af Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskrift. – *Gunnar Thorsen:* Livet i havet. (Berl. leks. bibliotek nr. 12). 1961. – *Kai Uldall:* H. C. Andersen på Lykkesholm. Særtr. af Kulturminder 1961. – *Elias Wessén:* Historiska runinskrifter. (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar. Fil.-filos. serien 6). – *Samme:* Översvinnlig. Ett svenskt bibelords ursprung och historia. Særtr. af Saga och sed. – *Hanne Westergaard:* Billede og virkelighed. (Berlingske Leksikon Bibliotek). – *Vide, Sten-Bertil:* Kyrklig folklivsforskning i en ordsamling. Særtryk af: Växjö Stifts Hembygdskalender 1960. – *Samme:* Landsmålsföreningen på Katrineberg 1880–81 i Katrinebergs Elevforbunds Årsskrift 1961. – *Egil A. Wyller:* Platons Parmenides. (Skr. utg. av Det norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-filos. Klasse. 1959. No. 1). – *Svend Aakjær:* Land Measurement and Land Valuation in Medieval Denmark. Særtr. af The Scandinavian Economic History Review. VII. – *Samme:* Thøger Larsens virkelighed. Politikens kronik 23. marts 1961. – Acta Jutlandica XXXIII. – *Harry Andersen:* Johannes V. Jensen og H. C. Andersen. Særtr. af Anderseniana. – Anderseniana. 2. Rk. IV. 4. – *Arv.* Vol. 16. 1960. – Bibliografi over dansk folkekultur. 1959. Udg. af Foreningen af »Danmarks Folkeminder«. 1961. – Bibliotheca Arnamagnæana. Vol. XXV. 1. Opuscula. Vol. II. 1. – Billeder fra Frederiksborg. 1961. – Classica et Mediaevalia. vol. XXI. Fasc. 1–2. – Danmarks gamle Personnavne. II. Tilnavne. 20. Hæfte 1961. – Dansk Sprognævn. Årsberetning. 1959/60. – Det danske Sprog- og Litteraturselskab 1911–1961. – Fataburen. Nordiska Museets och Skansens Årsbok. 1961. – Festschrift der Ernst Moritz-Arndt-Universität Greifswald zur Ostseewoche vom 4. Juli bis 10. Juli 1960. (IX. 2–3). – Festschrift. Teil I der Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald zur Ostseewoche vom 9. Juli bis 16. Juli 1961. Jahrgang X, Heft 2. – Fischers Forlag 1936–1961. Bøger og Billeder gennem 25 Aar. – Folk-Liv. Årgang 1959. Häfte 2. – Folkeliv og kulturlevn. Studier tilegnet Kai Uldall 14. sept. 1960. – Folkeminder. Hefte 7. 1961. – Forelæsninger og øvelser ved Københavns Universitet. Efterårssemestret 1961. + Forårssemestret 1962. – Fortid og Nutid. XXI. 3. – Forventningens land. Digtere fortæller om deres barndom. 2. Et udvalg ved Jørgen Andersen. – Frilandsmuseet. Vejleder. 1960. – Fund og forskning. VIII. 1961. – Fynske Aarbøger. VII. 2–3. – Grundtvig Studier 1960–61. – Göteborgs kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhälles handlingar. Bihang. 79 (1960). – Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg. Årbog 1960. – Høng Realskoles Eksamenskursus. Aarsskrift 1960. – Nils Matson Kiöpings resa. utg. av Ture Johannisson. (Svenska texter. 6). – Det Kgl. danske Videnskabernes Selskab. Oversigt over selskabets virksomhed juni 1960–maj 1961. – Det kgl. norske Videnskabers Selskab. Forhandlinger. Bd. 33. 1960. – Det kgl. norske Videnskabers Selskab. Skrifter 1960. – Kulturhistorisk Leksikon. VI. – Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. Årsbok 1958–1959. – Kungl. svenska Vetenskapsakademiens årsbok. 1960. – Language. Vol. 36.2. – Language vol. 36 number 3 (part 1). July–September 1960. do. (part 2). – Language. Supplement. Bulletin no. 33. – Litteratur om Århus og forstæder. Ved Åge Bredsted, Kjeld Elkjær, Jørgen Thorsted og Erik Buch Vestergaard. 1959. – Manufakturhandlerforeningen i Kjøbenhavn. 6. febr. 1862 - 100 år - 6. febr. 1962. – Meddelelser fra Dansklærerforeningen. 1961. I. – Membrana Regia Deperdita. Ved Agnete Loth. (Editiones Arnamagnæanæ. Series A, vol. 5). – Modersmålslärarnas förening. Årsskrift 1960. – Målet i Hadsel.

(Fortsættes omslagets side 3.)

LØG – LAUKAR

Studier over en ordgruppe i nordiske sprog

Af *Johan Lange.*

FLØKSAND-KNIVEN

Magnus Olsens tydning af indskriften på Fløksand-kniven: *lina laukaR a[lu]* (Bergens Museums Aarbog 1909 nr. 7 og NIÆR. II 651 ff.) går ud på, at de urnordiske ord *laukaR* og *lina* er plantenavnene *løg* og *lin* (i dette specielle tilfælde = 'linned (klæde)'). Ideen til denne tydning har Magnus Olsen fået ved læsning af beretningen, kaldet Vǫlsa-þáttr i afsnittet om Olav den Helliges saga i det berømte oldnordiske håndskrift Flateyjarbók I 331–35, hvor linnedklæde og løg forekommer i nær tilknytning til hinanden. Beretningen fortæller om en rituel handling i et bondehjem i det nordlige Norge og stammer fra det 14. århundrede, altså ca. 1000 år efter Fløksand-indskriftens tilblivelse. Den rituelle handling udspilles i forbindelse med en fallosdyrkelse, hvor den tilbedte genstand, en hingstefallos, indgnedet (?) med en krydderurt (løg) tages frem efter opbevaring i et linnedklæde. Den går under handlingen fra hånd til hånd blandt alle husstandens medlemmer, der fremsiger vers over den. De to linier: *indhyllet i lin og præpareret med løg* anføres, i hvert fald tilsyneladende, som underordnede bemærkninger i verset, der fremsiges af bondekonen:

> Du er blevet kraftig, Volse.
> Og (nu er du) taget op (af kisten)
> udstyret (som du er) med lin og opstøttet med løg.
> Mørnir tage imod dette offer;
> men du bonde selv, tag du til dig Volse.

At bemærkningen om lin og løg er tilfældig, herpå tyder den fra Færøerne stammende fortælling, der handler om en ganske tilsvarende ceremoni (V. U. Hammershaimb. Færøsk Anthologi I 410). Her går en tilsvarende genstand, nemlig en *drunnur* = et rumpestykke af et får (ell. en ko) med påsiddende hale også fra hånd til hånd, idet hver enkelt ikke må give den videre, før han har rimet over den. Men der berettes hverken om lin eller løg; og ingen af de to ting hører efter al sandsynlighed med i riten. De spiller i den norske beretning fra Flateyjarbók efter alt at dømme kun en rent praktisk rolle (løgene vel som lugtkorrigens til den næppe vellugtende, snarere halvrådne fallos) og er antagelig kun kommet med i verset som fyld.

Men de to ord tillægger Magnus Olsen den allerstørste betydning. Det anføres således hos denne forfatter, at begge ord betegner tryllekraftige genstande; og det

menes, at de to ord af denne samme grund forekommer på Fløksand-kniven; denne har muligvis været brugt til behandling af afflåede dyrehuders inderside, idet fedtstumper og lignende måske blev skrabet af med den; se NIÆR. III 32–33. Fra anden side er der blevet udkastet den teori, at redskabet har været brugt ved skætning af hør. Således kendes fra Braunschweig et såkaldt Rippisen ('Reipeisen'); das Rippen ('Reiping', 'skætningen') har foregået med en fløksandkniv-lignende skraber (se Andre: Braunschweiger Volkskunde 1910 s. 236). Men Magnus Olsen mener, at dette redskab er blevet brugt til udskæring af handyrets genitalier til senere eventuel fallosdyrkelse. At »kniven« har været ganske uegnet til at skære med, synes Magnus Olsen imidlertid ikke at være opmærksom på. Arkæologerne har kaldt redskabet en kødkniv; dermed menes en »kniv« til behandling af kødsiden af dyrehuder, derimod ikke til udskæring af kød eller lignende.

Magnus Olsens bevisførelse for, at ordene *løg* og *lin* er trylleord, lider desuden af den svaghed, at han blander løg og løgvækst sammen og ikke skelner mellem de vidt forskellige nordiske og sydlige løg-arter. Løgvæksterne Urginea maritima, Erythronium dens-canis og Lilium candidum, som M. O. nævner, er så vidt forskellige fra de stærkt lugtende hjemlige løg-arter, at de må lades ude af betragtning; kun botanikere vil finde på at forene dem i een familie. De Allium-arter, der med sikkerhed vides fra ældgammel tid at være tillagt overnaturlige kræfter, er A. sativum *(hvidløg)*, A. victorialis *(allemandsharnisk)* og A. magicum *(trylleløg)*, alle udpræget sydlige og sydøstlige arter; den førstnævnte stammer fra Orienten og Ostindien og er blevet dyrket i Mellemeuropa i romersk tid, men om dens forekomst i romersk jernalder i Vestnorge kan intet som helst sikkert siges. Vi hører første gang om løg i Norden i Regnar Lodbrogs saga; det kan have været hvidløg, men Fløksandindskriften ligger ca. 500 år længere tilbage, og selv om handelsforbindelsen mellem Norge og Syden var godt i gang i den periode, kan man ikke uden videre gå ud fra, at hvidløg kendtes i Norge. Ingen fund i Norden beviser dens forekomst her på den tid, derimod har der nogle få hundrede år senere forekommet hør, dodder, ært, hestebønne, vajd, valnød og æble (Osebergfundet ca. 850).

Løgets »nære sammenhæng med kønslivet« som M. O. skriver om, har jeg ikke kunnet få bekræftet, og den afspejler sig ikke, så vidt jeg har kunnet efterspore, i noget af plantens navne hverken i Norden, England eller Tyskland; et enkelt tysk navn: *keuschlauch* (1574), der skal være oversættelse af ital. *porro casti*, tyder tværtimod på en negativ betydning for kønslig udfoldelse, se Marzell I 197. Men noget bevis på, at løget ikke spillede nogen rolle i overtroen i det første årtusind, er dette ganske vist ikke.

Nordiske løg-arter er imidlertid sparsomme i det vestlige Norge; i Fløksandområdet (N. Hordaland) og i vide strøg nord og syd herfor forekommer kun *ramsløg*, der i flere henseender afviger stærkt fra de egentlige løg-arter. Den hedder i næsten hele sit forekomstområde i Norge kun *rams*, mens ramsløk *(ramslauk)* synes at være et indført litterært navn. Således foreligger 70 belæg på navnet rams (herunder også enkelte på *geitrams* og *ramsblad)*, mens ramsløk kun er opgivet 5 gange fra

plantens forekomstområde (HøegNot.). Så længe hvidløgs forekomst i Vestnorge ikke er bevist, må man snarest gå ud fra, at der i hele N. Hordaland i jernalderen overhovedet ikke har forekommet en plante med navnet *løg (laukaR)*. At planter med dette navn har forekommet vidt og bredt i andre dele af Norden i oldtiden er derimod givet.

Til sit bevis på, at linned er blevet tillagt overnaturlig beskyttende evne, anfører M. O. et træk fra nyere islandsk folketro, der går ud på, at løsningssten for at bevare deres kraft skal være opbevaret i hvede og indsvøbt i hvidt, ubrugt lærred og en kalvefosterhinde; dette bør måske tillægges en vis betydning, men de derefter følgende eksempler på, at hørfrø er blevet tillagt særlige kræfter, kan næppe spille nogen rolle for Fløksand-indskriftens tydning. Det er rigtigt, at der er knyttet overtro til hørfrø, og som grund hertil må anføres hørfrø-skallens evne til at forslime og en dynge fugtede hørfrøs evne til at krybe hen over et skråt underlag og »opføre sig mærkeligt«. Men fra hørfrø til hørplanten selv er der et stykke vej; og fra hørplanten til taverne og derfra til det forarbejdede produkt er der yderligere en væsentlig afstand.

Under M. O.s bevisførelse i forbindelse med indskriften på Fløksand-kniven og visse brakteater, hvor ordet *laukaR* også forekommer, anføres yderligere følgende: Da skrabekniven tilhørte en kvinde, kan laukaR ikke være et mandsnavn; hvis et personnavn var indridset på kniven, burde det være ejerindens navn, og hverken lina eller laukaR er kvindenavne. Hertil er at bemærke, at kærlighedsgaver og lignende genstande, hvormed man søger at bevare sit minde hos modtageren, vel netop ofte bærer giverens navn, jvf. vor brug af inskription på forlovelsesringe.

Videre anfører M. O., at begge navne på Fløksand-kniven tilhører planteriget, hvis hans teori er rigtig. At dette skulle kunne være af nogen værdi som støtte for teorien er vanskeligt at se. Endelig anfører M. O., at i brakteatindskriften laukaR alu er *alu* et trylleord; da nu løget af visse løgarter anses for at have tryllekraft, må laukaR også være et trylleord. At lina laukaR snarest har haft en indirekte magisk betydning, vil de fleste kunne enes om, hvad vi straks skal vende tilbage til. Men et bevis på, at laukaR netop er plantenavnet, kan dette ikke være.

Men selv om nu Fløksand-knivens *lin* og *løg* virkelig havde optrådt i fast forbindelse (hvad de talrige, omtrent samtidige brakteatindskrifter med laukaR (men alle uden lina) ikke tyder på) og har sigtet til den behandling af hingstefallos'en, som Flateyjarbók omtaler, så har man vel aldrig hørt om en tilsvarende nedskrivning af to som det synes underordnede momenter i en ritus. M. O. skriver selv: »Jeg kjender ingen Kultus, i hvilken saavel Løg som Linduge indtager en fast og fremtrædende Plads.« (NIÆR. II 664). Og hvorfor nævnes ikke den tilbedte genstand selv eller den guddom, der tænkes at bo i genstanden, og som også har haft sit særlige navn? Hvorfor nævnes ikke snarere det dyr, der leverer den dyrkede genstand, o.s.v.?

Alt i alt ser jeg ingen holdepunkter for Magnus Olsens teori om Fløksand-knivens indskrift til trods for, at den synes at have vundet tilslutning fra mange sider.

Allerede umiddelbart efter teoriens fremsættelse i 1909 blev der rejst tvivl om knivens anvendelighed til at skære med, se Hugo Gering i Zeitschrift für Deutsche Philologie 42 (1910) s. 248. Og i de seneste år er der blevet skrevet om den »overmåde tvivlsomme forbindelse mellem det formodede indhold af indskriften på Fløksand-kniven og de forestillinger, der kommer til udtryk i Vǫlsa-þáttr« (Anders Bæksted: Målruner og troldruner (1952) s. 197).

SELVFORHERLIGENDE INDSKRIFTER OG HÆDERSTITLER

Lægger man derimod mærke til teksten på de af vore senere runemindesmærker, der nævner runeristerens (ell. giverens) navn eller titel, så slår det en, hvor mange det i virkeligheden er; ja, reglen er, at indskriften starter med runeristerens ell. -rejserens navn. Gang på gang bliver man stillet over for det faktum, at det vigtigste for den, der har bestilt runeindskriften (ell. selv har lavet mindesmærket med runerne), synes at være at hans eget navn eller tilnavn (evt. en karakteristik af ham) blev nedskrevet; det er der flere gange i litteraturen gjort opmærksom på, se f.eks. tillægget i Brix, Lis Jacobsen og Møller, Gorm Konge og Thyra hans Kone (1927): Fortegnelse over Runesten, der hædrer Stenrejserne. Den menneskelige forfængelighed er ikke af ny dato; sådan var det i vikingetiden, og mon mennesker har været stort anderledes før den tid. At der har været en god portion magi med i formålet er sandsynligt.

Det er derfor nærliggende (før man forsøger andre veje) at undersøge, om ikke også Fløksand-indskriften og indskrifter på lignende løsgenstande simpelthen kan tydes enten som fremstillerens signatur eller muligvis som en indirekte magisk foranstaltning.

På en brugsgenstand af lignende dagligdags karakter som kødkniven fra Fløksand, nemlig Lincoln-kammen, står der således Kamb koþan kiari þorfastr ǫ: Thorfast gjorde denne gode kam. Her er næppe nogen som helst magi skjult. Af en lidt anden karakter er formodentlig brakteatindskrifterne, idet der i disse sigtes til fremstillingen af runerne (og figurerne?) alene, ikke til den mere håndværksmæssige udfærdigelse af selve genstanden, jvf. Moltke i Aarbøger 1936 250ff.; brakteatmesteren og runemesteren er if. Moltke ikke den samme (l. c. 252). På Femø-brakteaten læses således Ek Fakar f[ahido] ǫ: jeg Fakar lavede [indskriften]; det samme står sandsynligvis på Åsum-brakteaten, og på Halsskov-brakteaten har indskriften antagelig skullet være tilsvarende, tydbart læses der dog blot ....fahide. På Väsby-brakteaten læses Fahide ..... erilaR ǫ: Erilen ..... lavede. Darum 1 har Frohila laþu (hvad dette sidste betyder er ikke ganske klart, man har formodet kærlighedsgave (Bugge, se Noreen 376)). Darum 5 har Niujil[a] alu, Fyn 1 HouaR laþu ... alu; Tjurkö-brakteat 1 har Wurte runoR an walhakurne ... heldaR kunimudiu ǫ: Hjald gjorde runerne på det vælske korn for Kunimund. Af mulige eksempler på dedikationer kan nævnes indskriften på spændet fra Ems, der af Bugge og Grienberger

er blevet tydet: Madali (mandsnavn) [ønsker spændets ejerinde] trøst. Freilaubersheim-spændets indskrift vist fra ca. 5–600 e.Kr. Boso wraet runa. þ[i]k dalina (ell. dathena) godd[a] er af andre forskere blevet tydet således: Boso ristede runerne. Dig Dalina (ell. Dathena) gav han [spændet] ell. Til dig gav Dalina [spændet]. Börringebrakteatens indskrift: laukaR taŋulu al[u] tydes af Noreen (Altisl. Gramm.): Laukr (et tilnavn) [giver dette smykke til] Tǫnol (et kvindenavn); amulet [er dette]. Tydningen er dog usikker. Men når man så ofte kan træffe navnet på den mand, der har skrevet runerne eller lavet eller bestilt brugsgenstanden, så er der al mulig grund til at fastholde den første tydning af Fløksand-knivens indskrift og betragte ordene som henholdsvis et navn og et tilnavn tilhørende runemesteren eller fremstilleren eller giveren (der evt. er een og samme person). Meningen i inskriptionen bør efter dette måske endda gøres tydeligere ved følgende oversættelse: Lauken Lin [gav skrabekniven] ell. [fremstillede skravekniven] ell. [skrev runerne]; jvf. Veblungnæsindskriften ErilaR Wiwila, d.v.s. Erilen Wiwil [skrev runerne].

Om det psykiske indhold i risterformlerne har Moltke skrevet udførligt på det angivne sted, og væsentligt ændrede synspunkter er ikke fremkommet senere. Runologerne synes stadig at hylde tanken om formlernes fortrinsvis magiske karakter. Derfor vil en tydning, der går ud på, at Fløksand-knivens indskrift er et navn på en (anset) mand + en hæderstitel sikkert falde i tråd med gældende anskuelser; den store mands navn må if. Moltke formodes at være skrevet på genstanden (således i hvert fald på brakteaterne), for at navnet kunne øve en magisk beskyttende indflydelse. Og at det drejer sig om mandsnavne på Fløksandkniven, har man som nævnt før været inde på.

Om det var usikkerheden over for ordet *laukaR*, der gjorde, at man forlod den oprindelige tydning, er muligt; men det er så meget mere beklageligt, som man i det islandske (og et ganske tilsvarende oldnordisk) udtryk: *laukur ættar sinnar* ('en pryd for sin slægt') og et par norske udtryk: *(beste) laukje i lagje* ('morsomste gæst i selskabet', 'ypperste i kredsen'), *lauk til kar* ('knippel(dygtig) karl') skulle synes at have haft en række udmærkede ledetråde, der utvetydigt angiver lauk(u)r og lauk(je) som hædrende udsagn. På grundlag af disse udtryk forekommer det nærliggende at betragte laukaR som et hæderstilnavn.[1]

Hvilken grad af hæder, der ligger i det olddanske tilnavn, er ikke til at sige; men vi ved, især fra forskellige hærfører- og kongenavne og -tilnavne (Karl Martel, Vilhelm Erobreren, Valdemar Sejr), at hædrende tilnavne ofte blev givet til den ypperste kriger, til den der udmærkede sig særligt i kamp, især vel til selve anføreren eller »kongen«. I andre tilfælde var det den jævne, men tapre og modige kriger, der fik betegnelsen; fra runestenene kendes måske bedst udtrykket *drengr*, der her betyder 'tapper kriger', 'gæv (ung) mand'. På Simris-stenen (Skåne) berømmes en mand ved, at han er far til en »dreng«; det har altså været en virkelig anset og efter-

[1] I Vǫlsungesaga (s. 162) kaldes Sigurd: *laukr or grasi vaxinn;* her er der ligesom i det norske mundheld *lauken er det yppaste gras i skogen* opnået et ordspil, jvf. det fra danske folkeviser kendte: *Æren er det fejreste træ i skoven*, hvor der er ordspil mellem begrebet ære og plantenavnet *ær*.

tragtet titel. Ordet har gennem tiderne tabt i værdi og har nu karakter af et neutralt udtryk, undertiden endda med let nedsættende klang.

Som det vil fremgå af udredningen nedenfor, kan der næppe være nogen tvivl om, at *laukaR* på brakteaterne og antagelig også Fløksand-kniven har en lignende værdi som runestenenes *drengr* og altså er en betegnelse, som kun brugtes om den ansete mand, og som man også gerne brugte om sig selv.

Endnu stærkere end for drengs vedkommende har *løg* nu tabt i værdi; det har kun nedsættende betydning: *palmeløg*, *dryppeløg*, *surt løg* o.s.v.; i sammensætninger med erhvervsbetegnelser, f.eks. *vekselererløg* har det dog nærmest værdi af 'søn' med spøgende biklang; den helt neutrale betydning kendes altså antagelig ikke. I almindelighed forklarer man betydningen af ordet på helt anden måde. Man paralleliserer det med udtryk som (nydelig) *plante*, *bær*, *ribs* o.s.v. Det sidste bruges (ligesom *trillerib*s) vist kun om en ung, køn pige (med runde, røde kinder?) og må vel være et sammenligningsnavn; de andre hører snarest sammen med udtryk som *(ungt) skud*, *spire*, *frø*, altså grundtermini fra planteriget overført på mennesket for afvekslingens skyld, jvf. fra dyreriget udtrykket *(yndig) unge* om et (pige)barn. Løg indtager en helt anden stilling blandt botaniske begreber og vil næppe associeres med et ungt menneske sådan som de lige nævnte.

At hædersbetegnelser i almindelighed direkte kunne hentyde til vedkommendes rent legemlige styrke og evner til at slå, derpå tyder bl.a. en benævnelse som det fra oldfransk gennem sent latin og tysk indlånte ord *baron*, der er beslægtet med oldn. *berja*, slå; om oversættelsen 'stridbar mand' (se Nudansk Ordbog) rammer det helt rigtige, er måske tvivlsomt; snarere vil jeg som allerede antydet betragte det som en udpræget hæderstitel, hvad det da også til dels er endnu. Intet har vel tiltrukket sig større beundring i hine urolige tider end evnen til at gå forrest i kamp. Derfor lægger jeg den største vægt på et ord som *baron*, der udstråler styrke og røber datidens tankegang. Det var (som det må formodes) anføreren i kamp på blanke våben, der blev hædret med et sådant og lignende navne; han blev undertiden kongens vasal og fik tildelt len.

Det hædrende prædikat kunne gives ham direkte, således som det antagelig er tilfældet med ordet baron (hvis ikke det oprindelig er en betegnelse på et slagvåben). Men det kunne også ske ved at tillægge ham betegnelsen på et våben som et hædrende tilnavn: »Ligesom andre benævnelser på »økse«, på »sværd«, »spyd« o.s.v. forekommer også *þexla* som tilnavn (*Eirikr þexla*, *fadir Sigmundar sperru* Islend. sög. I 1843 s. 355), hvilket altså ganske svarer til brugen på runestenen [ɔ: runestensbrudstykke i Århus]« (Wimmer 1892 s. 53 ff.). Man kan vanskeligt tænke sig, at hensigten med denne slags tilnavne i hvert fald i begyndelsen har været en anden end den at hædre vedkommende.

Det olddanske kongenavn *Knut*, da. *Knud*, der oprindelig er et tilnavn, angives at betyde 'knude'; en hypotetisk sidebetydning 'pukkel' (Finnur Jónsson i Aarbøger 1907) formodes at ligge til grund for tilnavnet, der altså antages oprindelig at være givet til en pukkelrygget. En folkelig forklaring går ud på følgende: Ifølge sagn-

historien var et hittebarn forsynet med en bylt, hvori fandtes nogle guldringe; efter denne kostelige »knude« skulle barnet have fået navnet Knud. En tredie forklaring skal kort antydes her: Når der i russisk findes et låneord fra nordisk, der betegner et slagredskab, og som lyder *knut* og er blevet brugt om en slags pisk (et bundt skæftede remme, i spidsen forsynet med knude(r), der øgede snertens slagkraft), må der i vikingetiden have eksisteret et sådant ord, også (som det må formodes) på nordisk grund. Jeg antager derfor, at man har brugt ordet *knut* i betydningen pisk som tilnavn til en mand, der gjorde så rigelig brug af pisken, at han blev opkaldt efter dette redskab. At der har stået respekt om denne mand, er der ingen tvivl om; og man må tænke sig, at navnet er blevet givet ham af hans undersåtter som tegn på underkastelse. Ordet må regnes for en smigrende betegnelse og antyder, at indehaveren har haft magt til at slå.

Hermed er ikke sagt, at tilnavne altid havde hædrende karakter; lige så ofte var de nærmest af nedsættende art.

SÆDINGE-STENEN

Sædinge-stenens indskrift er blevet indgående behandlet af flere forskere, der dog alle har haft store vanskeligheder bl.a. med det sidste ord i den sætning, der ellers lyder *Han uas ... sutrsuia ...* Tilmed har dette ord ved mishandlingen i forrige århundrede ganske sikkert mistet sin indledningsrune, således at der nu kun læses *uk*. I. Lindquist, der ikke har regnet med noget bortfald af en rune, har i APhS. III (1928–29) s. 302 tydet *uk* som åg; hele sætningen oversættes derefter af Lindquist: 'Han var sydsveernes åg, d.v.s. han tvang sine landsmænd til mandstugt'. Lis Jacobsen antager i Svenskevældets Fald (1929) s. 128, at den manglende rune har været *q* eller *a* eller *h*; dette *quk* eller *auk* eller *huk* tydes også af Lis Jacobsen som 'åg', og hele sætningen oversættes (tydeliggjort): 'Han var »sundr«-sveernes behersker, betvinger'. Når der tages hensyn til den snævre plads, der må have været til rådighed for den første rune i ordet, kan der ikke være tale om et hvilket som helst tegn. Lis Jacobsen mener i Aarbøger 1935 s. 169–185, at det kun kan have været et *l*, således at ordet har lydt *luk*. Dette *luk* tydes af L. J. som '*ophør*', og meningen af hele sætningen bliver iflg. L. J. derefter: 'Han var den sidste af særsveerne'. I DR. er der imidlertid taget afstand fra disse læsninger, og tydning er undladt med bemærkning om, at læderingen forbyder fremsættelse af forslag. Det anføres imidlertid videre i anm. 12 s. 267, at den sidste sætning efter indskriftens opbygning må antages at indeholde et lovprisende udsagn. Heri må udgiverne af DR. formodentlig gives ret.

Tør man nemlig med Lis Jacobsen 1935 regne med, at det virkelig er et *l*, der er bortfaldet, kan det sidste ord på grundlag af udredningen ovenfor tydes på følgende måde. Da *ø* i Vikingetiden har været gengivet ved u-runen ᚢ, kan hele ordet læses *løk*, der er den til vestnordisk *lauk(r)* svarende østnordiske form; laukr er som nævnt blevet brugt som en udpræget hædersbetegnelse: 'den ypperste inden for en

givet kreds'; Sædinge-stenens **løk* formodes derfor at være et tilsvarende hædrende udsagn: 'den ypperste (blandt særsveer)'. Denne tydning har den fordel, at den foruden at opfylde det ovenfor af DR. antydede krav sætter udsagnet på linie med indskriften på den lille Jelling-sten (*tanmarkaR but*, 'decus datiæ', se ndf.).

Til formen **løk* (i stedet for **løkR*) skal bemærkes, at det antagelig drejer sig om kasusforenkling og formudjævning, der på dette tidspunkt må være trængt igennem for talesprogets vedkommende og altså nu også begynder at gøre sig gældende i skriftsproget. Netop på Sædinge-stenen forekommer formudjævning, idet der står *normænnum* (med analogt *æ* efter nom. pl. *-mændr*) i stedet for *-mannum* (Skautrup. I. 137), jvf. også det nedenfor omtalte *but* (~ *butr*) på den lille Jelling-sten, videre *landirþi* (på Egå-stenen) i stedet for *landhirþiR*, og talrige (senere) personnavne på mønter og andre steder: *Ulf*, *Alwin*, *Sturk*, *Goþrik*, *Suartabrat*, *Sekrim* o.s.v. i stedet for *UlfR*, *AlwinR* o.s.v.

Som det fremgår af ovenstående, er der vægtige grunde til at betragte ordet *laukaR* (*lauk(r)*, *løk*), sådan som vi møder det på Fløksand-kniven, på adskillige brakteater og andre steder i senere kilder, som en hædersbetegnelse. Denne teori vil vi nu søge bekræftet ved hjælp af et andet kendt runeord.

DEN LILLE JELLING-STEN

Det omstridte *(tanmarkaR) but* på den lille Jelling-sten er stadig noget af en gåde til trods for en relativ god enighed om at oversætte det ved 'bødning', 'udbedring', 'gavn', 'fremme', 'frelse', betydninger der til dels er kendt fra gammeldansk og oldnordisk (nemlig i forbindelse med glosen *bót*), men iøvrigt synes noget tillempede efter den genstand ordet skal dække. Men hvilken garanti har man for, at forskellige betydninger af *bót* hentet fra oldnordiske (ɔ: norsk-islandske), sene kilder og fra endnu senere danske kilder dækker det runedanske *but*? Næppe nogen absolut.

Er der derimod en mulighed for at finde en samtidig udlægning af runestenens dunkle ord? Ja, måske: At det 10. og til dels også det 11. århundredes læsekyndige folk har forstået indskriftens enkelte gloser turde være givet; og at indskriftens enkeltheder har gjort et vist indtryk på samtiden og den nærmeste eftertid viser den sagndannelse, der senere fandt sted omkring forbindelsen *Danmarkebot*. Man har læst eller stavet sig igennem indskriften og fortalt om den til andre. At man så har forkludret sammenhængen og f.eks. ladet Gorm dø før Thyra og måske forbundet hæderstitlen med den forkerte person, det er kun, hvad man kan vente ved mundtlige overleveringer, når de, som i dette tilfælde, for en væsentlig del bygger på en død stens beretning.

En ting synes derimod sikker: navnene Gorm og Thyra og det pompøse udsagn sidst i inskriptionen glemmes ikke så let. Der kan nævnes flere eksempler på overleveringens forbløffende gode hukommelse hvad angår navne og titler på fremstående personer. Gorms og Thyras navne er de mest nærliggende som eksempler

herpå. Det er derfor ganske usandsynligt, at traditionen i løbet af kun ca. 250 år kan have forvansket betydningen af *tanmarkaR but*. Når de to historieskrivere Sven Aggesøn og Saxo allerede i slutningen af 1100-tallet uafhængigt af hinanden gengiver den glose, der må formodes endnu at have stået klart i den folkelige overlevering, med henholdsvis *decus datiæ* og *danicæ majestatis caput*, to oversættelser der uden vanskeligheder lader sig forene (se ndf.), så er der stor sandsynlighed for, at Svens og Saxos opfattelse fuldt ud står til troende.

Det er blevet hævdet, at de to historikere har misforstået betydningen af det forherligende udtryk; således skriver Wimmer (1895, I 2, s. 14): »I sin text har Sven dog misforstået betydningen af ordet *bót*, som han oversætter ved decus ... Også Saxos 'Thyra, Danicæ majestatis caput' ... er vist oversættelse af DanmarkaR bót«; Weibull (1928) skriver s. 200 »Sven Ågesen översätter [inskriften till] Decus Datie ... Saxe [till] Danice maiestatis caput.« Men sagen er jo den, at hverken Sven eller Saxo har set runestenene i Jelling; ikke med et ord omtaler de stenene, endsige indskrifterne og kan altså heller ikke have misforstået gloserne på den lille Jellingsten. Havde de gengivet inskriptionerne efter at have læst dem direkte på stenene, vilde man sikkert, så stærkt som sproget (og skrifttegnene) havde ændret sig i mellemtiden, snarere have risikeret misforståelser og vildledende oversættelse. Men det er netop ikke tilfældet. Det hædrende udsagn var ganske vist blevet placeret forkert (som det må formodes), men iøvrigt ligesom navnene Gorm og Thyra gengivet korrekt af en tradition, der stammede direkte fra Gorms og Haralds læsekyndige samtidige. Sven og Saxo har stolet på overleveringen og oversat udsagnet ved de ovenfor anførte latinske ord, der, for at citere Weibull (ibid.) »torde vara det epitet som i klassisk tid och i medeltiden var knutet till den högsta härskarevärdigheten, epitetet augustus ... makten och äran og härligheten, plenitudo maiestatis.« Hædersstitlen må antagelig oprindelig være knyttet til kong Gorm til trods for de to gamle (og mange senere) historieskriveres opfattelse.

Der er altså ganske sikkert grund til at fæste betydelig større lid til titlens ældste oversættelser, end de fleste forskere hidtil synes at have gjort. Sven Aggesøns og Saxos udlægninger har så godt som fuldt ud samme værdi, som hvis de havde været samtidige med runestens-indskrifterne, takket være den levende overlevering fra mund til mund af et digterisk og krystalklart kongeord. Et lignende synspunkt er allerede fremsat af Karl Martin Nielsen i Aarb. 1943 s. 159–69.

Hvordan er det nu muligt, at de to historieskriveres ret forskellige karakteristikker kan baseres på et og samme udsagn, nemlig tanmarkaR but? Vi drager en sammenligning: Det kan næppe betvivles, at *en pryd for Danmark* (decus datiæ) og *Danevældens ypperste* (danicæ majestatis caput) på den ene side og de ovenfor anførte *en pryd for sin slægt* (laukur ættar sinnar) og *den ypperste i kredsen* (laukje i lagje) på den anden side er parallelle udtryk, de svarer temmelig nøje til hinanden, således at der højst kan være tale om en gradsforskel. Og ligesom et urnord. laukaR ligger til grund for både den islandske og norske talemåde, må både Sven Aggesøns og Saxo's karakteristik baseres på det nævnte Jellingstensord. Dette sidste er ikke noget

nyt; alle forskere synes enige herom. Om den egentlige betydning af *but* hersker der derimod stadig nogen uklarhed; angående en ny tydning se afhandlingen Blå bodel – Tanmarkar but s. 28 ff.

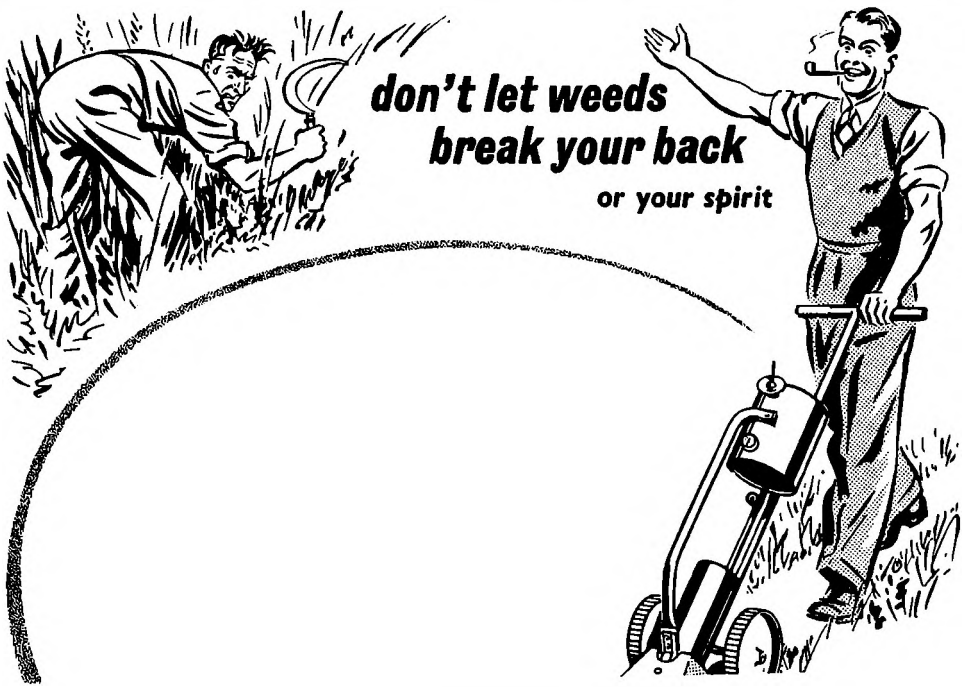
FORBINDELSEN MELLEM OLDN. *lúka* OG *laukr*

Da det af udredningen på s. 6–7 fremgår, at visse tilnavne og benævnelser enten har betegnet slag- og hugvåben eller på anden måde er knyttet til ord, der betyder slå, er spørgsmålet nu, om der kan være en tilsvarende indholdsforbindelse mellem hædersbetegnelsen laukr og verbet slå.

Kan der af samme stamme som laukr og løg findes et ord, som har betydningen 'slå' eller 'slag' eller 'slagkølle' eller lignende? Ja, det synes at være tilfældet. De selvsamme ord har uimodsigeligt betydningen slag: I tysk træffes udtrykket *faustlauch*, i betydningen 'kløʼ, 'slag med næven', på hollandsk har man udtrykket *vuistlook t'eten geven*, 'give kløʼ, i ældre dansk forekommer forbindelsen *slå løg* i tilsvarende betydning, nemlig 'kløʼ, 'tæve', og i jysk træffes *løg* i betydningen 'kløʼ, 'bank' (Feilb. II 510.12, JyO., OrdbS.). Det er mig ikke muligt at få nogen fornuftig mening i en forklaring, der går ud på, at det er plantenavnene *lauch*, *look* og *løg*, der ligger til grund for udtrykkene; det skulle da lige være, at man rent bogstaveligt har brugt den tunge klump af små yngleløg i enden af løgplantens slanke skaft til at slå med, hvad børn og unge mennesker ganske sikkert har gjort; den kan faktisk slå hårdt, som det også antydes nedenfor. Dette forklarer dog ikke det tyske og hollandske udtryk, og jeg tror ikke, det er ad denne vej, man finder frem til løsningen, lige så lidt som angivelsen om løget som billede på prygl (Grimm) eller henføring af ordet til løg (løv) i betydningen kogende vand til brygning! (Feilb.) giver en tilfredsstillende forklaring.

Tilbage bliver den mulighed, at grundbetydningen i *lauch* og *løg* er slagkølle, knippel ell. lign. I de anførte vendinger har vi da den overførte betydning 'slag', 'kløʼ, svarende til, at f.eks. 'prygl', 'ris', 'tamp' foruden den konkrete betydning 'redskab til at slå med' også har betydningen 'slag', 'det man tildeler med redskabet'! Gennem grundbetydningen slagkølle, knippel opnås overensstemmelse med det nylig omtalte ord *dreng*, hvis grundbetydning ifølge ordbøgerne er 'knippel', 'tyk stok', 'stang'.

At finde en mulig forbindelse med det oldnordiske verbum *lúka*, der i imperfektum lyder *lauk*, er måske vanskeligere. Ordet anføres i ordbøgerne at betyde 'lukke', 'stænge' (altså ikke slå); og så vidt man må slutte af ordvalget, antages det i almindelighed, at den egentlige betydning er 'trække døren til karmen', alene fordi ordet jævnføres med verbet luge og substantivet *lug*, 'ukrudt'; dette trækkes undertiden op af jorden; verbet *luge* skulle altså betyde 'trække (ukrudt) til sig'. Rent bortset fra, at man lige så ofte eller oftere (f.eks. når det drejer sig om udhusporte o.lign.) lukker en dør ved at skubbe den fra sig, altså foretager lige det modsatte af

Gammeldags ukrudtsbekæmpelse ved hjælp af segl contra moderne mekanisering.
Reklame i The Gardeners' Chronicle.

at trække den til sig, så tror jeg, at jævnføringen med den lugende bevægelse også af anden grund er forfejlet. Ligheden mellem de to processer er yderst ringe. Vel kan både en havebruger, en gartner og en landmand, der dyrker sin jord intensivt, rense haven eller marken ved at trække ukrudtet op med de bare hænder; men i et primitivt og ekstensivt jordbrug har det næppe spillet nogen stor rolle. Var ukrudtet ved at tage overhånd også imellem de dyrkede planter, tog man en segl eller en le og slog det, så kulturplanterne ikke overvoksedes af ukrudtsplanterne, og disse ikke nåede at sætte frø; denne måde ser man stadig ofte praktiseret, ikke mindst i skovbruget, hvor man slår omkring knap $^1/_2$ m høje planter, så de får luft og lys. Dansk Landbrugsmuseum oplyser venligst på forespørgsel, at man mange steder har brugt en alm. le til at slå tidsler i kornet. Se også forsiden af Gardeners' Chronicle 17. sept. 1955, hvor ukrudtsbekæmpelsen foregår ved hjælp af en segl. I gamle dage »lugede« man sine marker ved at slå. Dette sidste gjaldt vel ikke mindst, når et forladt og forsømt jordstykke skulle tages ind til dyrkning igen; man »lugede« arealet, idet man slog sig igennem ukrudtsskoven og fjernede toppen ved at kaste den ud på agerrenerne; før toppen var fjernet, kunne det næppe, hvor jordstykket havde ligget ubenyttet hen et par år eller flere, lade sig gøre at trække ploven ell. krogen gennem jorden; dette sidste redskab tjente især til at trække rødderne af jorden; i randen af ageren rystedes de af krogen eller skubbedes af med en kæp; i det mindste har man

endnu i nutiden f.eks. i Odsherred kunnet se pløjning praktiseret på denne måde (Aage Rohmann).

Disse lange ukrudtsdynger både langs med agrene og for enden af agrene formuldede hurtigt og har i årenes løb ved stadig pådyngning af ukrudt hævet agerrenerne over agerens niveau. De digevoldinger, der afmarkerer flertallet af vore oldtidsagre, og som indeholder en tydelig muldkerne, er sikkert for en meget væsentlig del dannet netop på denne måde, selv om jordfygning i visse tilfælde måske også kan have bidraget til hævningen; ret meget ren jord har redskaberne derimod næppe kunnet slæbe hen til enderne, som ellers ofte antaget (se H. K. Kristensen i Aarbøger 1938 s. 86 og Hatt, Oldtidsagre s. 123) og slet ikke kunnet dynge den op til $^1/_2$ m's højde ell. mere.

I svenske middelalderlige lovparagraffer optræder vendingen *löf och luk (lok)* gang på gang; *löv* er afskårne og afhuggede, bladbærende kviste og grene, der samledes til foder for husdyrene, og redskabet man brugte til løvhøstningen var dels øksen dels løvkniven; denne består af et lille solidt seglblad på et skaft. Hvad *luk (lok)* er, havde man længe været i tvivl om, indtil von Friesen i Nysvenska Studier 1940 s. 81 ff. gjorde rede for, at det må opfattes som sankefoder: græs fra grøftekanter, agerrener og smålysninger i skoven og lignende grønt, som fattige folk fik lov til at tage hjem til deres dyr. »Det är i och för sig rimligt att det fsv. samhället tillerkänt ett hushåll, som icke hade vad vi kalla i mantal satt jord, rätt att på byns allmänning (i dess skog) ta löv för sina djur och tillika taga vara på det gräs som bydelegarna själva icke slogo. Men geografiskt och kanske också sakligt allra närmast ligger det att förbinda det fgöt. lok luk med det av Hof Dial. vestrogoth. s. 195 anförda »luka skogenn, Sv. qwista underr skogenn, silvam repurgare excisis inferioribus arborum ramis, vel etiam virgultis et minoribus arboribus, qvod Sveci (= uppsvenskarna) gallra appellant«. Jvf. nvg. løka kvista träd, nedan s. 88 [ULMA]. Rietz s. 413 upptar också från Kalmar län ett luka genom nedhuggning borttaga de sämre träden i en skog, rödsla"« (von Friesen s. 84).

Til trods for at von Friesen (og Rietz) taler om »*nedhuggning*« og om det græs, som folk »*slogo*«, mener von Friesen med støtte i et par 500–650 år senere beretninger om folks indsamling af sankefoder, at denne har foregået med de bare hænder. Herved kommer han dog til at omgå de tre af ham selv s. 84 anførte ovenfor citerede belæg; både afkvistningen og borthugningen af kratagtig, lav opvækst har imidlertid foregået med en økse eller et lignende redskab, bestemt ikke med de bare hænder. Man »lugede« altså skoven ved hjælp af en økse ell. lign. Man *slog* kvistene af træerne, og man *slog* græsset med en segl eller en le. Jvf. følgende udtalelse fra 1765 (citeret efter Weimarck 1952 s. 10) »I det stället föranlåtes Allmogen, merendels hela sommaren, at med *Handskäror*, i skogsbuskarna på den för Boskapsgång befredade delen af ägorne, samla *gräs och löf*, som hemföres säcktals, och uti Rior och Wånings-hus efterhand torkas«. Svarende til at *pluk* er det afplukkede materiale, *skrab* det afskrabede o.s.v., betyder *luk (lok)* altså det afhuggede eller afslåede materiale. Jeg tror, denne betydning bør tillægges mere vægt end de eksempler, von

Friesen anfører fra øst- og vestgermanske sprog på de beslægtede ord med de antagelig sekundære betydninger: drage til sig, lukke.

Hermed vender vi tilbage til betydningen af ordet *lukke*. Det at lukke for en kreaturfold eller lignende består endnu den dag i dag ofte simpelt hen i, at en lægte, en slank stamme eller lignende stang anbringes vandret mellem to lodrette stolper som et primitivt led; *her er ikke tale om at trække en dør til karmen*. Ligeledes *stænger* man en dør på den måde, at en solid stang anbringes med sine ender i to solide øskener eller hager i dørkarmens inderside, sådan at døren ikke kan skubbes op. Her er det igen stangen, der er det betydende element i lukningen. På svensk udtrykkes handlingen at lukke (også uden anvendelse af stang) ved verbet *stänga*; dette ords semantiske udvikling har altså efter den her anførte tydning af lukke været fuldstændig parallel med *lukke*, idet både den oprindelige og den senere udviklede tanke er ens for de to ord, nemlig 1) forsyne med spærrestang, 2) lukke uden anvendelse af stang. På oldnordisk betyder både *lok* og *loka* 'en slå', islandsk har *lok*, 'en rigle', 'en lås', færøsk *loka*, 'stænge', ags. *lucan*, 'låse', 'stænge' (også luge (ukrudt)). I det hele taget betød stænger væsentlig mere i datidens lukkemekanismer end de gør i dag, da fuldkomne og ufejlbarlige hængsler og låse gør det meget simplere at lukke en dør, nemlig blot ved at trække i den eller skubbe til den. I gamle dage var det ikke så lige til, hvad man ved tydningen af ordet imidlertid synes at have glemt.

Man kan altså sikkert gå ud fra, at *lukke*-verberne på de forskellige sprog incl. det oldn. *lúka*, hvis imperfektum-form minder stærkt om subst. *laukr*, ty. *lauch* o.s.v., alle baseres på en rod, hvorfra også et substantiv med betydningen stang udspringer, og da de faste udtryk ty. faustlauch, holl. vuistlook og jy. slå løg, som vi nylig så, også hviler på betydningen stok, knippel, stang, så er dermed etableret en forbindelse mellem oldn. *lúka (lauk)* og oldn. *laukr*. En ikke ringe betydning bør også tillægges et ags. verbum *belucan*, låse, et gl. fris. verbum *(bi)luka*, lukke, et got. verbum *galukan*, lukke, et ældre ty. verbum *(be)lauchen*, lukke, stænge, egl. vel forsyne med stang. Fra 1660 kendes iflg. Mensing det nedertyske udtryk *se luckten sik*, de sloges. Om det skulle være herfra, den afledte fra middelaldertysk belagte betydning 'trække hår ud af hovedet på hinanden' stammer, får stå hen.

Tilsyneladende peger sådanne ord som de der grupperer sig om verbet *slutte* og substantiverne *slut* og *slot* i en anden retning, idet betydningsligheden mellem *(inde)slutte* og *(inde)lukke* og mellem *slut* og oldn. *lok* (ende) måske kunne opfattes som bevis på, at de ovenfor anførte nordiske ord *lok*, *loka* (i bet. rigle, slå, lås) intet har med *lok* i bet. ende at gøre og at lukke altså skal forklares helt anderledes end gjort ovenfor. Imidlertid synes de etymologiske ordbøger enige om at føre slutte tilbage til den idg. rod *sk(l)u* som er repræsenteret af lat. *claudo*, lat. *clavis*, nøgle og lat. *clavus*, spiger, nagle (egentlig til at stænge med, se Hellquist). Også ad denne vej føres man altså tilbage til stænge-stangen som et udgangspunkt for lukke-ordene.

Under sin tydning af *lök* og af sidsteleddet i *kabbelåk(a)*, *vitlåk(a)*, *ormalåk* o.s.v. går von Friesen ud fra verbet *lúka* og nævner som anført ovenfor betydningen

'afkviste træer', 'borthugge underskov'; men han lægger mest vægt på de gotlandske betydninger 'samle (græs)', 'plukke (uld)', 'fjerne' og den mnt. betydning 'trække hår ud af hovedet på hinanden'. Den nu mere vidtudbredte betydning 'fjerne ukrudt', 'luge' regner han i kraft af det meget specielle indhold for senere udviklet og sekundær, antagelig stammende fra munkes virksomhed i nordiske klosterhaver. Også betydningen 'lukke', 'stænge' regnes for sekundær: »det nordiska litterära *lúka* låter sig, trots sin starkt specialicerade användning och till följd därav fordunklade proveniens, otvunget återföras på en ursprungligare och vidare betydelse 'draga (till sig)'« (v. Frisen s. 90). Videre skrives: »Det finns ingen anledning at längra tveka att sammenställa *lūkan* draga, rycka, plocka med *lūkan* stänga, dette desto mindre som vi genom de ovan behandlade växtnamn kunnat visa att et *lūkan* med bet. draga, rycka, plocka måste ha funnits även på nordisk botten« (v. Frisen s. 90–91).

Til trods for at v. Friesen med denne sidste bemærkning synes at bruge det, der skulle bevises (nemlig de nordiske plantenavnes direkte forbindelse med et ord med bet. plukke) som argument for samme betydnings eksistens på nordisk grund, må man give ham ret i hans antagelse af en sammenhæng mellem de to verber lūkan med betydningerne henholdsvis plukke og stænge. Men hans afgørelse af, hvilken betydning der er primær og hvilken sekundær, synes ret vilkårlig. Af de fire forskellige betydninger hugge, plukke, luge, stænge skal der vælges en, der både kan passe til løg, bregne, kabbeleje, anemone og stedmoderblomst. Under hans arbejde med at træffe afgørelsen savner man, forekommer det mig, virkelig metode og arbejdsprincip. Man hører intet om, hvorvidt de fem planter mangler eller har en (fælles) (ydre ell. indre) karakter, der berettiger dem til en benævnelse, hvorved de kan adskilles fra andre planter (adækvat-princippet, se Nordhagen (1946). 5). Man hører intet om, hvorvidt der kan være tale om en appellativisk, almindelig betegnelse for skadelige og generende genstande, eller om planterne eller dele af planterne har fundet en bestemt anvendelse som materiale, som redskab, som ernæringsmiddel ell. andet (appellativ-princippet, se senere afhandling); det siges blot, at de er blevet plukket. Heller ikke en fælles lighed med et organ, en genstand eller et stof søges der efter (sammenligningsprincippet, se Nordhagen (1946). 5). Det mest påfaldende er imidlertid, at tydningen: 'plante der er blevet plukket' ikke søges bekræftet ved parallelnavne. End ikke et navn, der siger noget lignende om en anden plante eller andre planter, der evt. også er blevet plukket og samlet, kan forfatteren præsentere eller gør han forsøg på at finde. Bortset herfra kan man, hvad selve tydningens sandsynlighed angår, undre sig over, at det netop er blevet de nævnte fem planter, der har fået navnet. Der kan nævnes mange andre planter, der er blevet plukket og samlet; hvorfor har f.eks. rodfrugter som vilde gulerødder, sellerier, pastinakker, frøydende ukrudtsplanter som pileurt, gåsefod, rødknæ, spergel, hvis frø alle er blevet spist i stor udstrækning, »spinatplanter« som mælde, skvalderkål, strandbede, lægeplanter som kamille, vejbred, oksetunge, jordrøg, krydderplanter som kommen, kørvel, mynte o.s.v. o.s.v. ikke fået blot eet navn, der betyder 'plante, der er samlet'? Hvorfor hedder ingen af vore vilde bærarter 'de samlede eller plukkede frugter'?

Enhver, der beskæftiger sig med plantenavnes betydning, vil hurtigt erfare, at det er ganske andre motiver, der navngiver planterne end det, at man plukker dem.

Men hvad betyder nu endelsen *låk(a)*? Hvad er motivet i de på låk(a) endende navne, og er der et fællesmotiv eller flere forskellige?

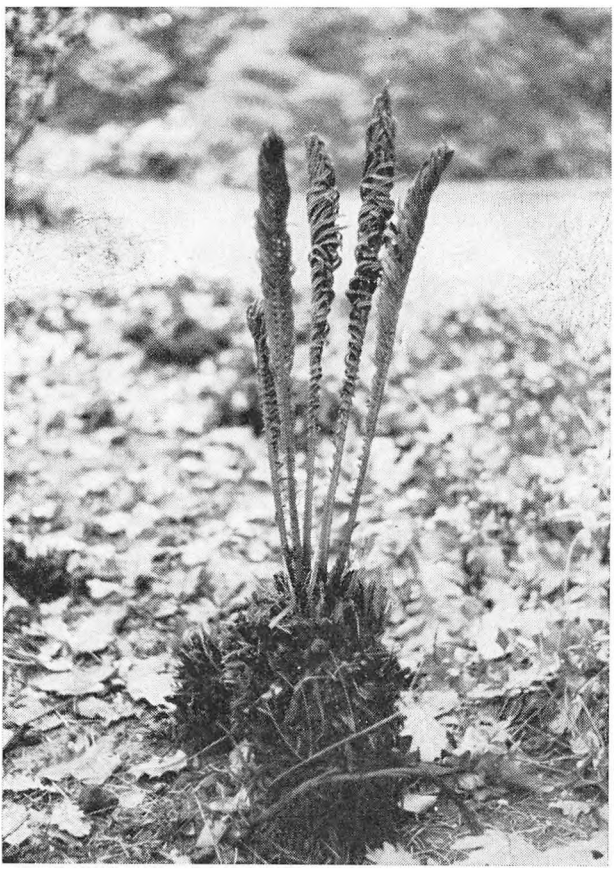
Det drejer sig om så forskellige planter som bregne, kabbeleje, anemone, stedmoderblomst og løg. En granskning af hver enkelt plantes eventuelle parallelnavne vil derfor være påkrævet.

PLANTENAVNE PÅ *låk*

1) Bregne hedder på sv. især *ormbunke*. Sidsteleddet er det samme som plantenavnet *bunke* (især om Deschampsia cæspitosa, mosebunke), der atter er det samme som appellativet *bunke*, 'hob', 'dynge'. Det sigter til plantetuen, jvf. det latinske artsnavn. Fra flere sider opgives det nok, at *bunke*, no. *bonk* kun gælder stråene, mens tuerne betegnes med andre ord, se især Hesselman 1935 (s. 32–35) samt følgende optegnelser fra Norge (HøegNot.); Trondheim: »Bonk er lange høie strå, brukt til pynt i stuen«; Ålen: »Bonk samnavn for diverse toppgras, bl.a. slike som blev tatt inn i stuene til pynt«; Brekken: »Bonk er bare stråene«. Men der er ingen tvivl om, at bunke (bonk) oprindelig er knyttet til tuen af den nævnte (og andre) plante(r). Når navnet bonk ofte ligesom har skiftet betydning, skyldes det antagelig, at strået netop af dette græs er blevet benyttet i stor udstrækning dels til pynt (se citt. ovf.) dels til leg af forskellig slags; herom en lang række notater i HøegNot.; betydningsændringen skyldes altså, at en bestemt begrænset del har fanget hele opmærksomheden, en meget almindelig foreteelse; jvf. f.eks. klokke i betydningen ur (hvad er klokken), blomst i betydningen plante (blomsterdyrkning); hyben har i dialekt oprindelig betegnet hele rosenbusken, nu i rigsmål kun de iøjnefaldende, røde frugter; læs også sidst i denne afhandling om ordet løgs betydningsudvikling fra 1) benævnelse på den kugleformede yngleløg-samling (oppe i stængelspidsen) > 2) plantenavn > 3) benævnelse på det spiselige, underjordiske organ, løget.

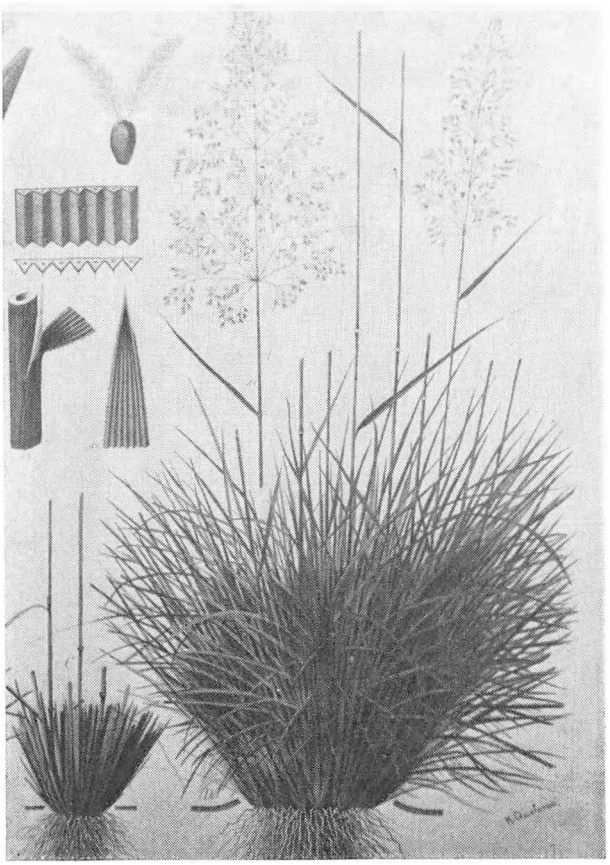
Med denne betydningsændring in mente turde det være givet, at den oprindelige betydning af ormbunke er 'dynge ɔ: plantetue med orme (slanger)', jvf. de sammenrullede blade inden udfoldningen om foråret og de mange vigtige, bl.a. til foder og som lægemiddel anvendte bregnearter med udpræget tuedannelse.

Hesselmans opfattelse af navnene *ormbunke* og *bunke* kan jeg slet ikke tilslutte mig. Selv om Hesselman indrømmer, at betydningen af bunke kommer meget nær begrebet 'tue', og at de tuedannende bregner mangeløv og fjerbregne bærer navnet *(orm)bunke* på grund af de gruppevis stillede blade, synes han at henføre navneformen (orm)*bunk* (om ørnebregnen) til en hel anden stamme og betragter *bunk* som en k-afledning af *bun*, hvis grundbetydning er ben, benpibe; k'et skal iflg. Hesselman antyde, at planterne (f.eks. ørnebregnen) er formationsdannende, et postulat der støttes til den forklaring, at bunke i betydning lastrum skal være en kollektiv-

Strudsvinge, Matteuccia struthiopteris, almindeligt dyrket, sjældent vildtvoksende bregne, der vokser i tuer ligesom de almindelige mangeløv-arter.

betegnelse; det menes egentlig at betyde samlingen af planker over lastrummet i skibet, mens det snarere betyder beholder, se s. 22. Det eneste naturlige må dog være at anse *ormbunke* og *ormbunk* for samme ord. Netop til de tuedannende bregner har der været knyttet særlige interesser som allerede anført; derfor er det sandsynligvis dem, der har fået navn først, mens den habituelt lignende, men ikke tuedannende ørnebregne sekundært har fået de andres navn heftet på sig, en uhyre almindelig foreteelse. Hesselmans forsøg på at forklare bunk(e) som en k-afledning af et ord med betydningen benpibe, skelet ell. lign. synes meget anstrengt; ud af de seks i Rietz anførte til dels dialektale betydninger af bunke: 1) hög, hop, 2) hop af långt gräs, 3) tuva i mosse, 4) avtröskad kärve, 5) af vinterkylan sammentryckt åkerjord, 6) skogsbacke (som Hesselman uvist af hvilken grund mener snarest betyder lund) piller han den fjerde betydning ud og lægger hovedvægten på avtröskad. Alle de 6 Rietzske oversættelser og alle andre forbindelser med bunk(e) og bunki, hvoraf flere også er anført i Rietz, peger imidlertid klart mod de velkendte betydninger af

Mosebunke, Deschampsia cæspitosa, almindeligt vildtvoksende tuegræs.

bunke, hvoraf 'dynge', 'tue', 'sammenklumpning' er nogle af de vigtigste. Hesselman mener at kunne påvise, at flere af de vækster, der betegnes *bunk(e)* ikke er tuedannende. Alle de med latinsk navn af ham anførte planter er dog (med enkelte undtagelser) ganske overordentlig tydeligt tuedannende, ja de hører vel netop til vore mest udprægede tuegræsser; det gælder blåtop, sandskæg, mosebunke, fåresvingel, hundehvene, tuestar og stiv star, der anføres af Hesselman. De få af de nævnte, der ikke er tuedannende, kan så udmærket have lånt navnet fra de tuedannende på grund af iøjnefaldende ligheder i andre henseender, f. eks. den lette og åbne top, som findes hos næsten alle Poa-arter, de fleste Festuca og Calamagrostis; ligeledes er sammenblanding af star-arterne meget vel tænkelig; de er selv for fagfolk ofte vanskelige at holde ude fra hinanden. Under sin behandling af plantenavne røber Hesselman et godt kendskab til planter; men hans behandling af bunke-navnet kan ved nærmere efterprøvning ikke stå for kritik.

Bregne hedder på svensk også *ormkagge*, sidstnævntes andetled er et fællesgerm.

ord m. grundbetydningen klump, klods (Hellquist); det bruges på svensk nu mest om en beholder, en trædunk, et lille kar, og da bunke formentlig har ganske lignende betydninger: mnt. *bunke*, 'stor benknude', da., no., sv. samt nt. *bunke*, 'hob', 'klump', sv. *bunke*, 'mælkefad', 'balje', er det nærliggende at antage *ormbunke* og *ormkagge* for parallelnavne; de har altså nøjagtig samme indhold. På norsk hedder bregne *ormestamp*. Andetleddet betyder if. Aasen dels en balje, et kar dels en kølle, en støder (vel oprindelig en klump på skaft); vi bevæger os altså stadig om de samme to hovedbetydninger klump og kar, hvoraf kun den første (og vel ældste) synes at kunne finde anvendelse i et forsøg på tydning af plantenavnene.

Førsteleddet i sv. dial. *ormalåk*, *ormelåk* er ganske klart identisk med førsteleddet i *ormbunke*, *ormkagge* og *ormestamp*. Hvis *ormalåk* er parallelt med disse, hvilket er nærliggende at formode, må sidsteleddet *låk* have betydningen klump, tue. Denne betydning synes efter ordbøgerne at dømme i det mindste i nordiske sprog med tiden at være gledet ud til fordel for mere specielle betydninger. Mindst specialiseret synes betydningen '(lille) knippe' (DO.): betegnelsen en lok korn er »så meget man af langstrået korn tager i hånden til et negbånd ----- en dusk langhalm« (Feilb.), en lok silke er et lille knippe silke (VSO., MO., DO.).

I da. dialekt kan ordene *lok* og *hoved* bruges i flæng, f.eks. i forbindelser som hørlok og hørhoved: »6–8 sammenbundne lokker eller hoveder« (Feilb.). *Lok* og *hoved* har altså i (dele af) Danmark været synonymer og haft betydningen knippe; det er værd at bemærke, at et hørhoved ingen lighed har med et hoved i almindelig forstand, og at (hør)hoved derfor ikke er en sekundær betydning (f.eks. i forhold til menneskehoved) lige så lidt som lokalitetbetegnelserne og stednavnene hoved og nakke skyldes stedets lighed med et menneskehoved; betydningerne er ganske sikkert primære: henholdsvis 'knippe eller klump (hør)' og 'knude eller fremspring (i terrænet eller på kysten)'. Da vi altså må regne med, at knude, klump og hoved har dækket over samme indhold, og da lok og hoved ligeledes har haft samme betydning i det mindste i de citerede forbindelser, er det næppe for meget at antage en tidligere vidt udbredt betydning 'klump' eller 'knude' eller 'kugle' af ordet *lok*. At denne betydning har eksisteret bevises af udtrykket *Lok-i-Hul*, betegnelsen på en leg, der går ud på at drive en kugle i en lille fordybning i jorden; udtrykket betyder simpelthen 'kugle i hul' og kan dårligt tænkes at være enklere som navn på legen. Netop på grund af sin enkelhed har denne forklaring på udtrykket større sandsynlighed end DO.'s forklaring: rimeligvis af [den hypotetiske vending] *lokke en kugle i hul*. Lok-i-Hul er parallelt med betegnelsen So (Søt)-i-Hul, hvor førsteleddet er et (omtydet) substantiv; altså er *lok* snarere et subst. end et verbum. Også uden for Danmark kendes betydningen klump af stammen *lok*, idet eng. dial. (Yorksh., Lincolnsh., vel gl. lån fra dansk) *locks* betyder 'små klumper af snavset uld på får'; disse klumper fjernes, før fårene bliver klippet. Plantenavnet *ormalåk* kan altså uden tvivl oversættes 'klumpformet plante (ɔ: tue) med slangeformet sammenrullede blade'.

2) *Kabbeleje* hedder på svensk *gulalåker*, *gulalåga* (Halland), *gulnacke* (Södermanland), *kabbaloga* (Halland), *kabbelek(a)* og *kabalåka* (V. Götl.), *kabblek(a)*,

kabbelega og *kabb(e)lök* (Närke, Kopparbergs län). Som tidligere anført har *kabbeleje* og *engblomme* (Caltha og Trollius) ofte været genstand for sammenblanding, og af de anførte navne må en stor del oprindelig være blevet anvendt om Trollius med den tydeligt runde blomst; et eng. navn, der synes identisk med sidste del af *gulalåker*, nemlig *locker* (S. Skotland) angives således kun brugt om Trollius. Til denne plantes runde, gule blomst sigter *gulnacke*, hvis andetled må formodes at have samme betydning som hoved ligesom i stednavnene. Det kan jævnføres med det bornholmske *grånakke* (knopurt, Centaurea Scabiosa), der sigter til den kugleformede, grå kurv (bedre: den af frynsede svøbblade omgivne nedre kugleformede del af kurven) og med sv. *vitnacke* (Småland if. LAL.) om Matricaria chamomilla (vellugtende kamille) og Anthemis arvensis og cotula (gåseurt), begge hvide kurvblomster. Interessante er navnene sammensat med *kabbe-*; et af dem, *kabbeleje*, træffes i Danmark dels i en østlig form, der vel ligger til grund for eller er identisk med rigsmålets *kabbeleje* dels (og nu især) i et par vestlige: I store dele af Jylland træffes *kabbelege(r)*, *(kaveljeg(er)*, *kavljeger)* og den sammensatte form *kokabbeleje* eller rettere *kokabbelege(r)*, ifølge Feilberg udtalt kų-kåpliəgə; dette synes dog kun knyttet til Caltha. I Sverige træffes især formen *kabbelek(a)*, sjældnere *kabb(e)lök*, den første fra Vestergötland den anden fra så fjerntliggende provinser som Närke og Kopparbergs län, hvor omtydning til et andet plantenavn *(lök)* dog synes at have fundet sted.

Første led i *kabbeleje* sigter til den rundagtige, bolleformede blomst ell. knop, som både von Friesen (1940 a. 86) og Nordhagen (1947 s. 64) peger på. Det svenske ord *kabb* betyder 'grov, kort træstok', 'blok'; i norsk dialekt findes *kabbe*, 'rund træklods'.

Til andetleddet i det svenske *kabbeleka* svarer jy. *lege(r)*; det indgår som sidste led i en række jyske plantenavne: *blåleger*, *hvidleger*, *gåseleger*, *kokleger* o.s.v. Feilberg anfører under *lege* 33 sådanne navne. Spørgsmålet er nu, hvad dette led egentlig betyder.

Ved at gøre sig klart, hvordan alle de planter, der hedder noget med *leger*, ser ud, og ved samtidig at tage hensyn til det faktum, at navne ofte har tendens til at udtværes i betydningsindhold (jvf. brugen af navnene *rose* og *lilje*, der begge ofte blot betyder blomst i almindelighed), skulle der være en chance for at tyde navnene. Det viser sig da, at de fleste leger-navne betegner planter med en hovedformet blomst eller blomsterstand. *Fåreleger* er engelskgræs (Armeria), *blåleger* er dels blåmunke (Jasione), dels blåhat (Knautia) og djævelsbid (Succisa), der begge ligner blåmunke meget, samt stedmoderblomst (Viola tricolor). *Kokleger* er guldblomme (Arnica); den har en undertiden helt ugrenet, rank stængel med en ligeledes før udspring ret fast og tung, endestillet knop, der senere udvikles til en brungul kurv med smukke, stråleformet ordnede randkroner; samme plante kaldes også *kokhoveder* (Jyll.). Om *kokhoveder* skrives i Wm. Holloway, A General Dictionary of Provincialisms (1840) s. 34 under *cocks'-heads* (vejbred, Plantago lanceolata): »In West Sussex, boys play with these heads; one holds a stalk in his hand, while another, with a similar stalk, strikes his opponents, and whichever loses the head first is conquered. It is called

»fighting cocks«.« I Halliwell's Dictionary of Archaic and Provincial Words bliver navnet *cocks* sat i forbindelse med »a puerile game with the tough stems of *(plantago lanceolata)*. One holds a stem, and the other strikes on it with another«. Britten and Holland (1886) skriver s. 113 om den samme leg: »This game is very generally played by children throughout the country, and the plant is more usually known as *Fighting-Cocks* or *Fightee-Cocks*, on account of this use of it.« Derefter nævnes en række lokaliteter, hvor navnene og legen er kendt, samt den oplysning, at i Cumberland, Durham og N. Humberland bliver Plantago lanceolata kaldt *cock-fighters*, jvf. *kæmper* nedenfor. Navnene synes alle folkeetymologisk knyttet til cock i betydning hane.

Men der findes flere *leger*-navne på dansk: *Tulleger* er gåseurt (Anthemis), ligeledes en kurveblomst med sparsomt grenet, og tyndt bladet stængel. I et navn som *blåleger*, brugt om stedmoderblomst, der ikke har hovedformet blomsterstand, kan sidste led tænkes at have fået en neutral betydning blomst; men det kan også ligesom et no. navn til samme plante (nemlig *kjempe*), skyldes børns leg (ell. »kamp«) med blomsterne, idet disse iflg. flere beretninger fra Norge brugtes til følgende leg: Først krogedes to blomster sammen; de to deltagere trak så i hver sin stilk; og den, hvis blomsts hoved gik af, havde tabt. Men selv hvor opgivelser om lignende tradition savnes, er det næsten utænkeligt, at ikke de fleste eller alle de andre nævnte planter lejlighedsvis er blevet brugt af børn til den gamle leg »slå kæmper«. Denne betegnelse kommer af det velkendte dansk-norsk-svenske plantenavn *kæmpe(r) (kjemper) (kämpar)*, der flere gange i litteraturen er blevet behandlet og sammenlignet med det fra Skotland meddelte, sandsynligvis fra nordiske sprog indlånte navn til samme plante (vejbred, Plantago), nemlig *kemps*. Allerede i 1864 jævnfører både Prior og Fries dem og skriver uafhængigt af hinanden: »a word peculiar to the Northern counties, and more probably of Danish than Anglo-Saxon origin, alluding to the child's game of fighting them against one another.« (Prior s. 128 i 3. udg.). »Har ..... sitt namn af en i S. Sverige (Norge, Danm.) vanlig folklek, ... De båda kämpande taga hvar sin knippa af ..... stänglar och slå mot hvarandra. Den som först afslagit alla den andres blir den segrande.« (Fries 1864 a, s. 234–35 under Phleum). Jenssen-Tusch gengiver (s. 326) Fries' anskuelse og anfører, at de lignende dels norske dels svenske navne »kampe, kæmpe, kampe-, kæmpegræs, slåskæmper, stridsmænd og vistnok også taterhug hidrøre ligesom timotégræssets« fra samme leg. Senere har Marius Kristensen i en for hans stil karakteristisk artikel: Børn og plantenavne (DF. V (1931) 65–69) omtalt *kæmper* og de tilsvarende norske navne og fremhæver, at navnet må gå tilbage til tidlig middelalder. Også om rottehale (timoté, Phleum), der i sin vilde form har en oval til aflang, tæt dusk, angives navnet *kæmper*, som også nævnt af JTusch, at være brugt (især i Norge og Sverige); og hos denne forfatter anføres fåreleger (engelskgræs, Armeria) ligeledes at hedde *kæmper* i visse egne af Danmark. Dette gengives i DO., der tilslutter sig forklaringen om barnelegen som det navngivende moment. Alle forfattere er altså enige på dette punkt. Fåreleger benævnes foruden *kæmper* også *krigskarl* i (det nordlige) Jylland, *hugge-*

leger i Ribe-egnen, og selv om denne plante og lancet-vejbred (kæmper) nok er særlig godt egnet til legen, har man dem jo ikke voksende overalt, men må af og til gribe til andre lignende planter. Da ordene *leg* og *lege* tidligere er blevet brugt og til dels endnu bruges i betydningen kamp og kæmpe (»den vilde leg«, »1. halvleg«, »de leged alt over den åbne grav«), synes det klart, at *leger* og *kæmper* som plantenavne er synonymer; meningsindholdet er nøjagtig det samme.

Fåreleger er da den til legen »slå kæmper« egnede blomst (den *leger* eller *kæmper*), der vokser, hvor får ofte græsser: (tørre) strandfælleder og lign. steder; *blåleger* er den blå *leger* ell. *kæmper*; *kabbeleka* den *leger* ell. *kæmper* med den rundagtige eller kavlelignende blomst o.s.v., alle jævne og selvfølgelige betegnelser, der kunne forstås af ethvert barn, og som derfor havde levemuligheder.

Sv. *kabbelök* er det vanskeligere at træffe nogen afgørelse om; mest nærliggende er det at betragte sidsteleddet som en omtydning til det vidtudbredte plantenavn *lök*. Samme opfattelse har von Friesen (1940 s. 75). Men det er måske ikke helt udelukket, at *lök* er blevet knyttet til planten i den oprindelige betydning, se nedenfor. Det samme gælder de sjældent forekommende navne *strandløg* og *vild løg* om fåreleger (Armeria maritima) med de norske tilsvarende navne *strandlauk* og *laukblom*. En direkte sammenligning med og navngivning efter planten løg (f.eks. Allium schoenoprasum, purløg) er yderst usandsynlig. Man skulle i så tilfælde have ventet f.eks. uægte purløg, vild purløg, hunde-purløg ell. lign. De andre løg-arter ligner slet ikke Armeria.

Tilbage står nu sidsteleddet i navnene *gulalåker*, *gulalåga*, *kabbalåka*, *kabbaloga*. Da hverken kabbeleje (Caltha) eller engblomme (Trollius) i naturen er tuedannende, kan det ikke som i bregnenavnene ovenfor betyde tue; der er dog ingen tvivl om, at det er samme ord som sidsteleddet i *ormalåk*; derfor kan der være tale enten om en endnu mere oprindelig betydning (f.eks. den helt neutrale: klump) eller en mere specialiseret betydning. Tør man rent hypotetisk regne med, at *gulnacke* (se ovf.) og *gulalåk(er)* er parallelle, således at *nacke* og *låk* har (omtrent) samme betydning, sigtes der i navnet *gulalåker* ganske enkelt til den rundagtige, gule blomst, hvilket slet ikke er usandsynligt.

Men da nu, som vi senere skal se, flere Trollius-navne sigter til, at man har slået med dele af planten, kan man ikke se bort fra, at der også i et Trollius-navn som *gulalåker* og måske i endnu højere grad i navne som *kabbelåka* og *kabbelåga* kan gemme sig en hentydning enten til børnelegen »slå kæmper« ganske som i *kabbeleka* eller til en anden leg, hvor man slår med plantens blomst eller frugt. Selv om ordbøgerne ikke direkte bekræfter denne formodning, tyder meget på, at sidsteleddet *låk* eller *låka* har betydet slagvåben i et eller flere nordiske sprog, kun er denne betydning svundet, efterhånden som dette primitive våben er gået ud af brug. I oldnordisk kendes imidlertid to ord, der begge som betydning I har følgende: 'stang til dermed at stænge en dør'; det er ordene *lok* og *slagbrandr*; det sidste angives som betydn. 2 at have følgende: 'stang til i striden at bruge mod sin fjende'; det jævnføres med oldn. *slá*, en stang og med *loka*, der til sin tur jævnføres med *lok*. De anførte

ord har altså alle over en vis tidsperiode haft den fælles betydning 'stang', og da det ofte er helt tilfældigt, hvilke specialbetydninger der bliver registreret, er det næppe for voveligt teoretisk at indsætte betydningen 'stang til i striden at bruge mod sin fjende' også for det oldnordiske ord *lok*'s vedkommende.

En bekræftelse på rimeligheden heri får man gennem de paralleltilfælde, hvor andre ord har gennemløbet en semantisk udvikling fra betydningen bundt, sammenklumpning, klump, sten, (træ)klods, til betydningen slagredskab (f.eks. tildannet af en stang eller af en klump på skaft). De samme ord synes i nogle tilfælde også at have fået betydningen 'beholder' som en sidebetydning eller/og betydningen 'plante-(del) brugbar til at slå (kæmper) med' eller betydningen 'plante med tuedannelse', 'tueformet plante'. Ordene kan opstilles i et skema:

I bundt, sammenklumpning, klump eller sten	II stød- eller slagredskab	III beholder	IV plante(-del)
1) sv. docka da. dukke, '(garn)bundt'	sv. docka, 'slag-hammer i klaver'	sv. docka, 'rummål på $^1/_{32}$ kande'	(Dal)docka
2) da. bunke, 'dynge'	da. dial. (stavre)bunke, 'kølle (til nedbankning af gærdestave)'	no. & sv. bunke, 'kar'	Bunke
3) da. munk, 'melbolle i suppe', 'klump i grød'	da. dial. (Vendsys., S Fyn, Reersø) munk, 'primitiv hammer'	da. munk, 'kande'	Munk(e)
4) oldn. hamarr, 'sten', (også 'klippe')	da. hammer	÷	(Dun)hammer
5) no. butt, 'stump', 'klods' sv. but, 'dynge (halm el. lign.)', 'klump', 'klods'	÷	no. butt, 'dunk', 'trækar'	ty. Butte, 'knop', 'hyben'
6) [sv. dial. stämpa, 'stolpe']	no. stamp, 'støder', 'kølle'	no. stamp, 'kar', 'balje'	(Orm) - stamp

Der vil sikkert kunne nævnes endnu flere eksempler på, at samme ord kan betyde I: klump ell. lign., II: slagredskab, og desuden for det tredie og fjerde kan betegne en beholder og en plante(del), se f.eks. *kagge* ovf. Udviklingen fra I til II er let forståelig: en primitiv hammer udgøres og udgjordes af en håndsten, der brugtes til at banke med; ved at sætte stenen på skaft opnås der det, at der kan lægges større kraft i slaget; men det væsentlige i redskabet er stadig stenen, således at betegnelsen på denne er blevet bibeholdt som navn på det forbedrede hamreredskab. En plante-(del), der af drenge og ligesindede bruges til at slå med, vil uvilkårligt blive kaldt

en hammer eller tilsvarende; udviklingen fra betydning II til sidstanførte betydning er altså også logisk og ligetil. Hvor plantedelen er en tue, er udviklingen fra betydning I om muligt endnu enklere; man må tænke sig, at det simpelthen er den gængse betegnelse for tuer og lignende dannelser, der har fundet anvendelse på plantetuerne, i de nævnte eksempler (2) og (6) hhv. bunke (Deschampsia)-tuerne og bregne (Dryopteris)-tuerne.

Efter dette sidespring vender vi tilbage til den formodning, der blev fremsat ovenfor, nemlig at *låk(a)* i *kabbelåka* og andre plantenavne sigter til planternes anvendelse i børns leg og unge menneskers tidsfordriv. At disse kategorier af folk har leget med dele af de nævnte planter er givet. Karakteristisk for en lang række ranunculaceer er således den hovedformede samling af småfrugter, der efter afblomstring af hver blomst viser sig som en mere eller mindre morgenstjerne-lignende dannelse på et skaft. En af disse planter til ranunkelfamilien, nemlig frøstjerne (Thalictrum) hedder hos Paulli (1648) og hos Pontoppidan (1763) *knep-i-panden* ɔ: 'slag i panden'. I den første af kilderne skrives (s. 365 E), at jævne folk holder meget af denne plante og »skiempte« med den; oplysningen anføres af Paulli ikke som forklaring til navnet, men man kan dårligt tænke sig, at navnet *knep-i-panden* ikke skyldes denne »skæmt«. Børn og unge mennesker har fundet fornøjelse i at drille hinanden med gensidigt at uddele slag i hovedet med frøstjernerne; at dette navn og betegnelsen på vægterredskabet morgenstjerne minder om hinanden (på grund af det fælles efterled) er nok ikke tilfældigt; genstandene selv har et vist fællespræg, og selv om vi ikke kender morgenstjerner før omkring 1650, så har der længe eksisteret køller af lignende udseende; et vidnesbyrd herom træffes i Jetsmark kirke i Vendsyssel, hvor et kalkmaleri stammende fra 1474 forestiller en landsknægt; denne kriger er udstyret med en stor tung pigkølle, som han bærer over skulderen. Fra ældre middelalder foreligger oplysning om en gaddakylfa af lignende udseende, se Fornaldar sögur Norðrlanda III 499, gengivet med figur i Falk, Altnordische Waffenkunde (1914) 121.

To af låkplanterne, engblomme og anemone, der begge tilhører ranunkelfamilien, har endestillede rundagtige småfrugtsamlinger. At man i det hele taget foruden at lege »slå kæmper« har slået hinanden med disse diminutive køller synes som nævnt det ovenanførte navn til frøstjerne og adskillige andre navne bl.a. til Trollius og Paullis oplysninger at have godtgjort. Det må dog betones, at betydningerne 'slagkølle' og 'slag' af ordet *lok* stadig ikke kendes; at de har eksisteret (men er gået tabt) synes givet.

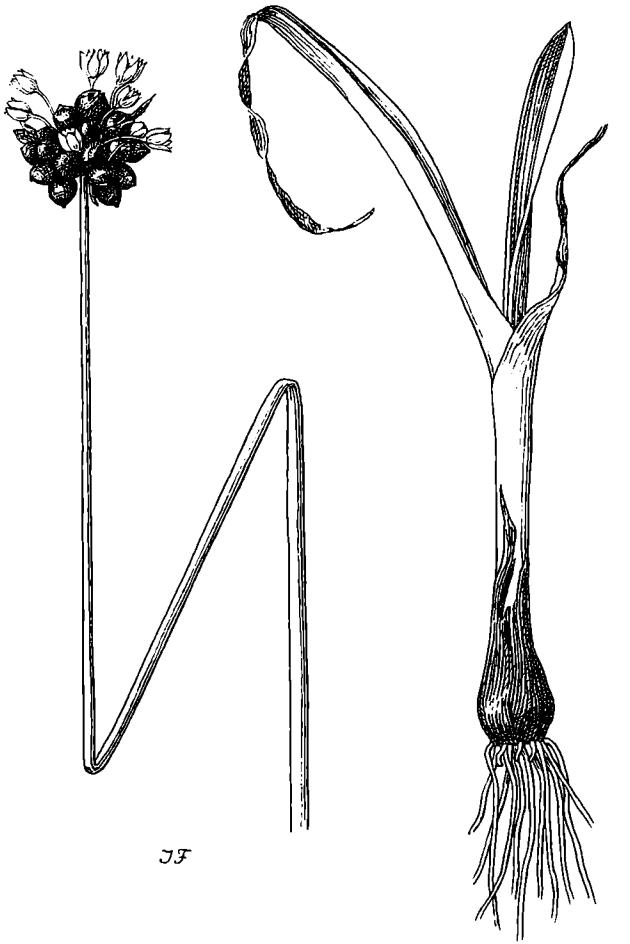
3) Anemone synes at have et nordisk navn, der kan paralleliseres direkte med *låk*-navnene. If. Linné i Flora Suecica (1755) kaldes hvid anemone i det nordlige Skåne *vitmeja*. Sv. dial. *meja* betyder blødgøre ved slag (ell. varme) og da. og no. *meje*, sv. *meja* bruges nu næsten kun i forbindelse med korn; det har samme betydning som slå, hvilken glose bruges, når det drejer sig om græs. Hvordan verbet *meje (meja)* i øvrigt skal sættes i forbindelse med plantenavnet sv. *meja*, skal ikke drøftes nærmere. Navnet er så sparsomt belagt, at det ikke bør tillægges alt for stor vægt.

Derimod findes der enkelte andre navne til anemone, der antagelig sigter mere eller mindre klart til den brug, som f.eks. drenge har gjort af de afblomstrede planter. Frugtstilken er øverst oppe let bøjet og bærer her den endestillede runde samling af småfrugter, der (som allerede nævnt) minder om en vægter-morgenstjerne. At det tyske dial.-navn *morjesteän* ('morgenstern') snarere sigter til denne lighed end til blomstens form, som Marzell mener, tyder Sparganium-navnet *morgenstern* på, idet der for pindsvineknoppens vedkommende kun kan være tale om en sammenligning med vægterkøllen. Anemone-navnet *morjesteän*'s udpræget folkelige karakter peger i samme retning; folkelige navne rummer næppe nogensinde så megen poesi som en sammenligning med en strålende morgenstjerne forudsætter; heller ikke blomstringstidspunktet berettiger til et navn, sammensat med morgen, idet blomsten er udfoldet hele dagen i lyst vejr.

4) Stedmoderblomst (Viola tricolor) hedder *blålock* i 17–1800-tallets svenske litteratur, der synes stærkt afhængig af Linné, den første nedtegner af navnet (Halland). Mere lydret gengivne former er af sprogmænd i dette århundrede noteret i følgende landsdele: Bohuslän *(blålog)*, Halland *(blåloga)* og V. Götland *(blålåka)*, se nærmere om disse former i Nysv. Studier 1940 67ff. I Småland opgives samme navn brugt om en (ikke nærmere bestemt) skovplante med blå blomster, og i næsten hele det sydvestlige Sverige fra Vänern til Skåne bliver det brugt om blå anemone (Anemone hepatica). Denne anemone-art bliver ikke sjældent sammenblandet med skovviol (Viola silvatica); det er derfor sandsynligt, at navnet via skovviolen er blevet overført til stedmoderblomst. Da betegnelsen ikke direkte opgives som navn til skovviolen (men nok med forbehold til den meget nærstående hundeviol), er det imidlertid muligt, at *blålåk* virkelig er et genuint stedmoderblomstnavn. Det kan i så tilfælde paralleliseres med det ovenfor nævnte navn *blåleger* om samme plante. Ligesom vi har en række leger-planter (se ovenfor) med hovedformet blomsterstand, der bruges til legen »slå kæmper« samt en *blåleger*, der kan bruges til en modificeret form for denne leg (nemlig sammenkrogning af to blomsterhoveders bøjede stilkdel og afrivning af det svagest tilheftede hoved, idet de to partnere trækker i hver sin stilkende, se s. 20), således har vi en række *låk*-planter med lignende rundagtige plantedele, egnede til at slå med (Trollius, anemone-arterne) samt en *blålåk*, nemlig stedmoderblomst.

Det ovenfor stillede spørgsmål om leddet *låk*'s betydning synes hermed besvaret, og vi vender os nu mod det navn, som v. Friesen går ud fra:

5) *Løg* synes ikke inden for nordisk område at have navne sammensat med *låk(a)*, *lock*, *logg*; derimod anfører v. Friesen de mnt. former *hol-lok* og *kluf-loc* og forklarer navnet *løg* ud fra sin formodning om, at motivet til alle lok-navnene er det, at man har indsamlet de pågældende planter, der derfor er blevet forsynet med sådanne navne. Da denne forklaring som ovenfor vist ikke er sandsynlig, må den mulighed, der er antydet flere gange i det foregående, forsøges. Gennem et studium af plantens mest påtrængende og iøjnefaldende karakterer og med tilstrækkelig hensyntagen til det faktum, at særdeles mange plantenavne viser, at børn har været på spil, når et

Skovløg, *Allium scorodoprasum*, t.v. blomsterstand på sit skaft og med en klump af små yngleløg mellem blomsterne, t.h. plante, tegnet allerførst på året; to af bladene er beskadiget af frosten.

navn er blevet lanceret, får man bekræftelse på rigtigheden i følgende iagttagelser og følgeslutninger:

De hjemlige arter: vild løg, sandløg, skovløg, kølet løg og en lang række udenlandske arter har i toppen af det slanke, elastiske blomsterstandsskaft en tæt og tung samling af yngleløg, der ofte har fortrængt blomsterne helt eller delvis. Der er ganske god slagkraft i denne endestillede klump af småløg; og man må tænke sig, at børn har benævnt denne slagkølle med et ord, der uden omsvøb angav, hvortil køllen blev brugt af dem.

At ordet løg hentyder til den hovedformede samling af småløg, hvormed man har slået hinanden, støttes af følgende navne til planten: gr. *práson* (der indgår i flere kunstigt dannede artsnavne: schoenoprasum, scorodoprasum, ampeloprasum)

hører til stammen i gr. *pértho*, ødelægger, slår; verbet hedder i aor. 1 *épersa* og i aor. 2 *éprathon*. En velkendt løg-art hedder *porre*; dette ord synes nærbeslægtet eller identisk med port. og sp. *porra*, kølle; det hører til et lat. ord., der betyder 'hoved', men i denne betydning ikke kendes i nom. Det må imidlertid have lydt **porrum* og altså være identisk med *porrum*, Allium.

Hovedresultatet af denne undersøgelse bliver således, at plantenavnet *løg* oprindelig sigter til den kugleformede yngleløg-samlings lighed med eller brugbarhed til slagkølle (især i børns leg). Derefter er navnet blevet knyttet til hele planten, ligesom *torn* (i dialekt og tidligere i det dannede sprog) knyttes til *tjørne*-busken som planteart eller -slægt, oprindelig kun til det stikkende organ. Endelig er løg blevet betegnelse på det for mennesker vigtigste ved planten, nemlig det overvintrende, underjordiske organ hos løg-arter og i botanisk sprog på tilsvarende organer hos en lang række andre planter.

RESUMÉ

Runeindskriften *lina laukaR*'s tydning i norske videnskabelige værker kritiseres. Med støtte i senere runeindskrifter og disses hyppige karakter af selvforherligelser, hvor runestensrejserens navn synes vigtigere end *dens* navn, for hvem stenen er rejst, fremdrages den gamle tydning af *laukaR* som betegnelse på en mand. Det påvises, at det (selv)hædrende moment i denne betegnelse er meget væsentligt, idet der kan henvises til udtryk som isl. *laukur ættar sinnar* ('en pryd for sin slægt'), no. *laukje i lagje* ('ypperste i kredsen') o.s.v. Der nævnes derefter nogle eksempler på lignende hædrende betegnelser, der alle er enten identiske med eller beslægtede med ord med betydningen slå og slagredskab; også *lauk* sættes (gennem en verbalform af oldn. *lúka*) i forbindelse med forskellige ord, der betyder stænge, stang, slå. Ved hjælp af en række plantenavne, sammensat med det sv. led *-låk(a)* påvises det, at en aflydt form af *lauk* dels betegner klumpformet plante, tue (bregne: *orm(a)låk – ormbunke*), dels bruges om klumpformede planteorganer, anvendelige til slag og legen »slå kæmper« (kabbeleje: *kabbeleka – gulalåk*; anemone: *vitlåk(a)*). Planten *løg* har et fast og tungt hoved af småløg i spidsen af stænglen, og dens navne på græsk og latin: *práson* og *porrum* sættes derfor i forbindelse med ord med betydningen henholdsvis slå *(pértho)* og hoved (**porrum*, jvf. port. og sp. *porra*, kølle). Sædingestenens *[l]uk* og den lille Jelling-stens *but* er hædrende epiteter, det første beslægtet med *lúka* (i specialbet. slå) og er anvendt til (selv)forherligelse af den store hærfører.

LITTERATURFORKORTELSER

Trykte kilder (kun ved ikke-nordiske værker er trykkestedet angivet).

APhS. = Acta Philologica Scandinavica 1926ff.
Blyttia. Norsk Botanisk Forenings Tidsskrift. 1943ff.
Britten, James & R. Holland, A Dictionary of English Plant-names. London 1886.

DF. = Danske Folkemaal 1928ff.
DO. = Ordbog over det danske Sprog. I–XXVIII 1918–56.
DR. = Danmarks Runeindskrifter, ved Lis Jacobsen & Erik Moltke. 1942.
Feilb. = Feilberg, H. F., Ordbog over jyske Almuesmål I–IV. 1886–1914.
Fries, Elias, Botaniska Utflygter III. 1864.
v. Friesen, O., En grupp svenska växtnamn befryndade med lök. Nysvenska Studier 1940 s. 81ff.
Hesselman, B., Från Marathon till Långheden. (Nordiska Texter och Undersökningar 7). 1935.
JTusch = Jenssen-Tusch, H., Nordiske Plantenavne. 1867–71.
Lyttkens, A., Svenska växtnamn I–III. 1904–15.
Marstrander, C., Killaloekorset og de norske kolonier i Irland. Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap 1930 s. 378– 400.
Marzell, H., Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen I–II (det udkomne: A – Hypericum) Leipzig. 1937–58.
Mensing, Otto, Schleswig-Holsteinisches Wörterbuch I–V. Kiel 1927–35.
MO. = Molbech, C., Dansk Ordbog. 2. udg. 1859.
Nielsen, Karl Martin, Danmarkar Bot. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1943 s. 159–67.
NIÆR. Norges Indskrifter med de ældre Runer.
Nordhagen, Rolf, Studier over gamle plantenavn I. Motiver i nordiske navn på skinntryter og blåbær (Vaccinium uliginosum og V. Myrtillus). Bergens Museums Årbok 1945. 1946.
Noreen, A., Altisländische und altnorwegische Grammatik. Halle 4. udg. 1923.
Nudansk Ordbog I–II. 1953.
ODP. = Ordbog over Danmarks Plantenavne, ved Johan Lange. I 1959, II 1960, III 1961.
Ordbog over det danske Sprog (DO.) I–XXVIII. 1918–56.
Osebergfundet I–V ved A. W. Brøgger, Hj. Falk, Haakon Schetelig. 1917–1928.
Prior, R. C. A., On the Popular Names of British Plants. London. 3. udg. 1879.
Rietz, J. E., Ordbok öfver svenska allmogespråket. 1867.
Ross, Hans, Norsk Ordbog. Tillæg til »Norsk Ordbog« af Ivar Aasen. 1895.
Skautrup, P., Det danske Sprogs Historie I–III (det udkomne). 1944–53.
Torp, Alf, Nynorsk etymologisk ordbok 1919..
Weibull, Lauritz, Tyre Danmarkar bot. Scandia 1928, s. 187–202.
Wimmer, Ludv., Sønderjyllands historiske Runemindesmærker. Festskrift fra Kjøbenhavns Universitet. 1892.
– – De danske Runemindesmærker I–IV. 1893–1908.
VSO. = Videnskabernes Selskabs Ordbog. 1793–1905.
Aarb. eller Aarbøger = Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1866ff.
Aasen, Ivar, Norsk Ordbog. 4de udg. 1918.
– – Norske Plantenavne. Budstikken. 1860.

Utrykte kilder.

HøegNot. = Ove Arbo Høegs samling af notater om norsk plante-folklore og norske folkelige plantenavne. Blindern, Oslo.
JyO. = Indsamlet materiale til en jysk ordbog. Institut for jysk sprog- og kulturforskning, Universitetet, Århus.
LAL. = Landsmålsarkivet i Lund.
Moth, Matthias, håndskreven ordbog 1680–1700 (Moth A–Ø); håndskrevet »Conversationslexicon« 1680–1700 (Moth.Conv. A–Ø). Kgl. Bibliotek, Københ.
ODP.opt. – Ordbog over Danmarks Plantenavnes indsamlinger og optegnelser 1943ff. Kgl. Bibliotek, Københ.
OrdbS. = Indsamlet utrykt materiale til Ordbog over det danske Sprog I–XXVIII. Kgl. Bibliotek, Københ.
UfF. = Udvalg for Folkemaal (nu: Institut for dansk Dialektforskning), samlinger og optegnelser. Københ.

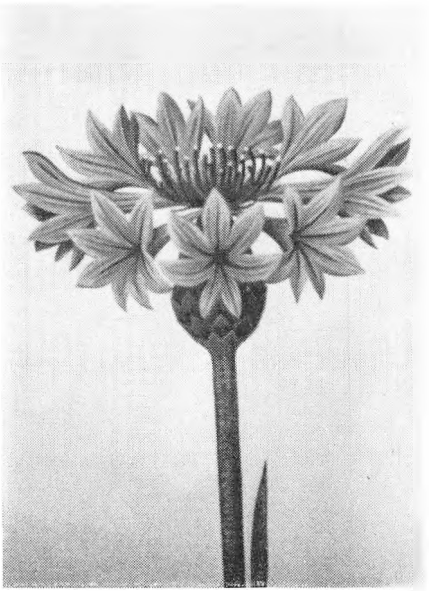
BLÅ BODEL – TANMARKAR BUT

Af *Johan Lange*

Plantenavnet *bodel* (brugt om Centaurea cyanus, kornblomst) har vistnok nu en meget begrænset udbredelse, hvis ikke det er helt uddødt. Det forekom i det mindste tidligere i Østjylland fra Århus–Skanderborg-egnen i nord til Fredericia-egnen i syd, men opgives iøvrigt kun i sammensætningerne *blåbodel* (ofte omtydet til *blåbodil* og *blå bodil*) og *brumbodel* (Erresø ved Fredericia »*brombuwələ*«, af Feilberg normaliseret *brom-bodil*). Både Paulli (1648), Moth (ca. 1700) og VSO. (1793) anfører navnet i formen »*blå-boild*«, ligesom navnet i de fra senere tid kendte forekomster gengives »*blåbuel*« (Flora og Fauna 1893–94 s. 76) og »*blaabueld*« (Skattegraveren V 72); formerne repræsenterer alle et **blåbodel*, således som normalformen bedst skrives. *Bodel* må formodes at være en il-afledning af **bod* (*but*); ordet er en typisk instrumentaldannelse i lighed med *skovl* (til *skúfa*, støde, skubbe) og *skuffel*.

Formelt kan *bod* være identisk med historiens (*Danmarks*) *bod;* vi må derfor se lidt nærmere på en mulig fælles grundbetydning. For at danne baggrund for den betydning, der synes at ligge i plantenavnet, nævnes her først en del af kornblomstens (Centaurea cyanus) øvrige danske navne: 1) *Knopurt* er fælles for alle Centaurea-arter og sigter til den særdeles faste »knop« både før, under og efter blomstring. 2) *Blålege*(*r*) og *lege*(*r*) er ensbetydende med *kæmpe*(*r*), (ODP. I sp. 122); det skyldes samme ovale, faste blomsterstands anvendelse til at »slå kæmper« med. 3) *Blåklinte* og *klinte* skyldes samme børneleg (Lange 1960 s. 3–5); sv. dial. *klinta* betyder hamre, slå løs på. 4) *Blåmunke* skyldes samme leg (Lange 1960 s. 5 ff.); da. dial. *munk* betyder bl.a. svær hammer med runde baner; da. dial. at *munkes* betyder at slås. 5) *Blå drenge* skyldes samme leg, se behandlingen af *dreng* i artiklen Løg – laukar s. 5 6) *Blåfok* skyldes antagelig samme leg; jy. *fokke* betyder bl.a. slå, støde. Endnu flere af plantens danske navne (se ODP.) og visse udenlandske synes ligeledes at sigte til den faste knop, som man har slået med. Jeg tager derfor ikke i betænkning at sætte roden i *bodel* (dial.: *buel*) til sv. dial. *but*(*e*), der angives at betyde tyk træklods, klump; SAOB. skriver om det angivne dialektord (der i formen *but* også træffes i sv. rigsmål): »sannol. i afljudsförhållande till isl. [og oldn.] *bauta*, slå . . . eng. *beat*«. I no. dial. træffes det samme verbum *buta* i betydn. hugge (træ i små stumper), en lignende betydning har no. dial. *butta*, der af Ross oversættes puffe, støde.

Med de i Sprog og Kultur XXII s. 1–10 anførte slå-plantenavne in mente falder det naturligt at tyde *blåbodel*: 'blåkølle', 'blåblomstret plante til at slå kæmper med'. Betydningen kølle kendes næppe direkte.

Kornblomst, Centaurea cyanus.

Kommet så vidt skulle det herefter være muligt at drage følgende konsekvens. *Tanmarkaʀ but* er et udsagn med udpræget hædrende indhold, og alle synes enige om, at højere ros næppe har kunnet knyttes til en konge (eller dronning). Der kan nævnes flere eksempler på, at sådanne rosende personbenævnelser oprindelig er betegnelser på håndgribelige ting, redskaber og våben, brugbare til forsvar og angreb. Den ansete våbenføre mand og hærfører »opkaldes« efter og gøres identisk med sit våben eller et andet kendt og frygtet kampredskab; heri så datiden åbenbart den største æresbevisning, der kunne tildeles en mand. Selv om dette ikke finder direkte støtte i senere norsk-islandske kilder, der vidner om en frodig fantasi og en poetisk folkekarakter hos de vestnordiske ætter, så tyder alting på, at de ældste danske heltekarakteristikker, der trods alt er noget andet end tilnavne, havde et meget konkret indhold; og for at opnå den størst mulige slagkraft i det udvalgte epitet måtte dette hentyde til mandens styrke og ubetingede magt. Gorm kunne »ikke nøjes med betegnelsen Danmarks dreng eller Danmarks laukaʀ; han lod sig kalde Danmarks bod eller første kriger« (Lange 1954 s. 106).

But (i stedet for *butr*) må betragtes som et eksempel på formudjævning. Udjævnende kræfter som f.eks. assimilation havde allerede tidligere gjort sig gældende: (**stainaʀ* >) **stainn* > *stain(n)*; (**sunuʀ* >) *sunn* > *sun* (oldn. *sunr*); *den* olddanske udvikling *sunn* > *sun* synes netop at foregå på denne tid, 9.–10. årh.; *sun* står »antagelig fortrinsvis i stillingen som andet sammensætningsled... At formen *sunn* kan have været til stede ret langt op i tiden, bestyrkes af dens forekomst på en svensk Ingvarsten, Sö. nr. 131« (DR. 719).

t. v. *Stor knopurt*, Centaurea scabiosa.
t. h. *Kornblomst*, Centaurea cyanus.

De nedenfor anførte eksempler med *sun* skal altså formodentlig betragtes som virkelige sammensætninger, ikke blot som forbindelser med et første og andet led; herpå tyder måske den senere brug af *-son* og *-sen;* og at *tanmarkaʀ but* er en lignende sammensætning, kan det middelalderlige *Danmarkebot* tyde på, uden at der dog kan siges noget bestemt ud fra dette ene eksempel. De for tiden kendte eksempler på denne sammensætningstype anføres her:

nr. i DR.	*betegnelse*	*læsning if. DR.*
48	Hanning	tofa su(n)
53	Gylling	þurkisl sun
90	*Torup	uiþa sun
118	(*)Stenalt	[ąsur st](uf)s sun
121	Asferg	tuka sun
124	V. Tørslev	litu sun
125	Dalbyover	kitu sun
134	Ravnkilde 1	kukis sun

nr. i DR.	*betegnelse*	*læsning if. DR.*
135	Ravnkilde 2	tuguta sun
145	Ferslev 1	lutaris sun
269	Källstorp	þurþar sun

Til denne række føjes nu følgende to forbindelser, der som de øvrige består af en genitiv efterfulgt af et (som det må formodes) stærkt maskulinum-ord i nom.:

41	Jelling 1	tanmarkaR but
217	Sædinge	sutrsuia [l]uk

Til sammenligning anføres alle fra periode 2 kendte tilsvarende forbindelser med modsat stilling af genitiven og nominativen:

291	Sövestad 2	sunR hans
Sö 131	Lundby, Sverige	sunR iuintar
108	Kolind	smiþr ąsuiþar
90	*Torup	[lak]smantr suins
107	Egå	lantirþi kitils

Følgende er usikre:

227	*Sandby 1	sun suta
314	Lund 1	[sun i]sgis
317	Valkärra	sun hs

Materialet er, som det ses, ikke stort. I betragtning af at indskrifterne må antages at være holdt i højtidelig og konservativ stil, er det dog kun venteligt, at almindelige titler (som.eks. *kunungR*, *drængR*, *smiþr*), som man havde set anvendt gang på gang på mindesten, her bevarede den gamle form længere end andre navneord (som f.eks. sun) og sjældne titler (som *luk ell. *løk og but), der muligvis er blevet »lavet« til lejligheden. For nyopstillede titler findes (og fandtes) ingen tradition, et faktum som sikkert vil være af betydning for teorien om oprindelsen og betydningen af Jelling-stenens but og Sædinge-stenens *[l]øk; givet er det i hvert fald, at tendensen til strygning af slutnings-r i nominativ er i fuld gang med at gøre sig gældende i det mindste i talesproget i det begivenhedsrige 10. århundrede i Danmark. At tradition og forskrift i form af ældre mindesten virkede bevarende på de gamle endelser, mens mangel på disse to faktorer forårsagede gennembrud af tillempede og enklere former, har flere forskere tidligere hævdet, se f.eks. Marstrander i Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskab (1930) s. 386–87 og Skautrup i Det danske Sprogs Historie I 136–37.

De ret få historiske fakta, der foreligger om Gorm, synes snarest at kunne bekræfte formodningen om, at Jelling-stenens *but* er en hærfører-karakteristik. At

den ene småkonge efter den anden havde måttet bide i græsset for den fremtrængende, altbesejrende kriger, må have givet denne en selvfølelse og en stolthed, som han ikke agtede at skjule. Det forekommer mig derimod ikke sandsynligt, at han efter en almindelig nedsabling af sine danske fjender kunne tænke på at lade sig kalde den, der bødede Danmark.

LITTERATUR

DR. Danmarks runeindskrifter, ved Lis Jacobsen og Erik Moltke 1942.
Lange, Johan, Når planterne ta'r bladet fra munden. Horticultura VIII 1954.
Lange, Johan, Hammer-, kølle-, knebel-begrebet i nogle nordiske plantenavne. Sprog og Kultur XXII 1960.
ODP. Ordbog over Danmarks Plantenavne, ved Johan Lange I–III 1959–61.
Paulli, Simon, Flora Danica. 1648.
SAOB. Ordbok över svenska språket 1898ff., det udkomne.

SUMMARY

The Danish plantname *bodel* seems to be an *il*-derivation of **bod* (*but*). This *but* (*bod*), known from sv. and sv. dial. *but(e)*, a log, a thick block, is supposed to be the same word as the smaller Jelling-stone's runic (*tanmarkaR*) *but* (the historic *Danmarks bod*) and is related to oldn. *bauta*, beat and to this English word, further no. dial. *buta* and *butta*, push. Several other plantnames belonging to Centaurea are owing to the childrens game called *fighting cocks;* and several surnames for kings and commanders are praising names originally meaning f.i. hammer, club, sword or an other hand-weapon. *TanmarkaR but* is supposed to mean 'The Warrior of Denmark'.

SPORTS-OVERTRO

Af V. J. Brøndegaard

INDLEDNING

Vor tidsalders åndelige (og materielle) oplysning har tilsyneladende reduceret overtroen, dens udbredelse og vækstbetingelser, til et minimum. Men også kun tilsyneladende. Det er videnskabens store fortjeneste, at den skabte system og love for vort kosmos og dermed befriede mennesket fra frygten for naturen. Rationalismen banede vejen for en klarere, mere nøgtern objektvurdering. Lægekunst, hygiejne, vejrmeldetjeneste o.a. har i høj grad øget det moderne menneskes personlige sikkerhedsfølelse. Men mystiken er langtfra forsvundet; i kulturmenneskets sjæl findes stadig en god portion sejlivet, latent overtro, som hverken de officielle religioner, kulturel påvirkning eller åndelig oplysning har kunnet udrydde. Og det er et spørgsmål, om det nogensinde vil lykkes.

Al tro udspringer af usikkerhed og angst og næres af et urprimitivt ønske om at vinde større kraft til at besejre frygten for fremtiden og alt det, som ikke kan forudsiges eller kontrolleres. Overtroen lokaliserer magiske, øjeblikkeligt og direkte virkende kræfter i såvel levende som døde ting. Og den vil stort set forhindre (afværge) alt skadeligt og befordre enhver gavnlig indflydelse. Derfor er dens styrke og udbredelse også altid ligefrem proportional med tilværelsens usikkerhedsgrad. Den kendes af barn og olding, i alle samfundslag[1], oplever en renæssance under krige og kriser og er særlig befæstet i de befolkningsgrupper, hvis levevis – okkasionelt eller permanent – præges af større eller mindre personlige og økonomiske risikomomenter, altså blandt artister, jægere, piloter, skuespillere, soldater, passionerede spillere (kort, totalisatorer etc.), sportsfolk, søfolk og tyve.

Disse mennesker må i vid udstrækning kalkulere med farer, der enten skyldes et samspil af tilfældigheder eller ikke-kontrollable naturkræfter. En sådan usikkerhed overfor den nærmeste fremtid vil meget ofte give sig udtryk i nervøse tvangsforestillinger og i overtro mere end kristentro – ud fra den gængse opfattelse, at »enhver er sin egen lykkes smed«[2] (sml. s. [19). Langt de fleste mennesker tror på heldet, håber eller stoler på, at det vil følge netop *dem* og prøver gerne, ved en given lejlighed og i en kritisk situation, at finde en mere bekvem genvej til lykken og at kigge ind i fremtiden. Astrologer o.a. mantikere har nu som gennem alle tider og lande talrige klienter – sunde og syge, jævne småkårsfolk og statens højeste embedsmænd.

Overtroen er enten primær (resultatet af subjektive erfaringer og sindsstemninger) eller sekundær (traditionel), enten passiv eller aktiv – uden at der dog kan drages

skarpe grænser. Den kan være i høj grad inkonsekvent og genfindes i utallige nye træk; hvad eet menneske finder heldigt og gavnligt, betragtes måske som uheldigt og skadeligt af et andet. Og i hvert fald strider overtroens udslag som oftest mod det, der kaldes sund fornuft. Varsler og orakler kan være stærkt individualistisk opfattede; den aktive overtro er derimod næsten altid snævert knyttet til visse handlinger og finder mangfoldige udtryk. Herhen må også regnes udeladelse af handlinger (negativ magi) samt en mængde forbud og taburegler. Alfred Lehmann inddeler overtroen i en teoretisk og en praktisk gruppe; sidstnævnte kalder han trolddom eller magi.

Sportsovertroen betjener sig af praktisk taget al overtro, men har dog et særpræg, betinget af de særlige forhold. De fleste sportsdrivende og ganske særligt professionelle sportsfolk stræber efter stadig større fysiske præstationer. Men nye mål kan kun nås, hvis et tilsvarende stort psykisk kraftfond står til rådighed. Hver konkurrence kræver fornyede og om muligt større kropslige og åndelige anstrengelser. Ligesom scenekunstneren let bringes ud af sin sjælelige balance under forsøg på at frigøre sig fra jeg'et og at indleve sig i et andet milieu, således spiller evnen til at kunne koncentere sig og beherske nerverne også den allerstørste rolle indenfor konkurrencesporten. Begge kategorier føler et stedse større behov for et indre støttepunkt, som ikke forstyrres af små ydre (tilfældige) impulser, og som i en kritisk situation stimulerer nerverne og giver den absolut fornødne selvtillid. Herfra er der ikke langt til troen på overnaturlige (magiske) kræfter, der opbygges og dirigeres af subjektiv ønsketænkning og lokaliseres til f. eks. en lykkebringende genstand (mascot).

I. NERVØSITET. SELVSUGGESTION

Alle sportsfolk, som deltager i store og afgørende konkurrencer, er udsat for et meget hårdt nervepres, der ofte får midlertidig udløsning i selvsuggestive og overtroiske (lykkebringende) handlinger eller på anden måde. Opmuntrende tilråb fra vennekredsen eller bevidstheden om, at en bestemt person med særlig opmærksomhed følger ham eller hende, kan øve en afgørende indvirkning på præstationerne. Men her som iøvrigt indenfor sportens psykologi spiller det mystiske og uforklarlige også en stor rolle.

Erik Tastum hævder, at han bokser bedst, når han er nervøs og mener, at det samme gælder mange af hans kolleger; i garderoben prøver adskillige at afreagere nervøsiteten på de mærkeligste måder: nogle traver uafladeligt frem og tilbage, andre er forceret humoristiske[3]. Den brasilianske VM i trespring (OL 1952) røg, uanset alle gode sportsregler, masser af cigaretter i pauserne for at berolige nerverne[4], en lettisk skakspiller kunne ikke tåle at høre et nøgleknippe rasle – det bragte hans nerver over balancepunktet. Den tjekkiske VM i marathonløb m.v. udtalte ved OL 1952: »Jeg spiller violin, det er mig en god hjælp, når jeg bliver slået . . . violinen beroliger mine nerver og giver mig udløsning«[5].

Før Ragnhild Hveger skulle svømme det indledende heat i 400 m fri svømning (OL 1952), var hun på grænsen til et nervøst sammenbrud og måtte trøstes af de øvrige danske deltagere. Alligevel opnåede hun en fjerdeplads. Efter løbet udtalte hun: »Jeg havde besluttet at svømme mit eget løb og give alt, hvad jeg havde i mig, og jeg kikkede ikke efter konkurrenterne før ved 200 m; så opdagede jeg, at jeg var foran – jeg havde altså noget at forsvare og fik den ide, at det kunne jeg ligesom i gamle dage, da jeg altid vandt, når jeg kom foran i starten. Men det fyldte mig med nervøsitet, mine lemmer blev tunge som bly . . .«[6].

Amerikaneren Art Larsen er den mest artistiske og tillige også mest nervøse og overtroiske tennisspiller, der har gæstet Danmark. På banen er han et stort nervebundt. Har han kikset et slag eller er blevet passeret, står han et øjeblik og stirrer ned i gulvet for atter at få nerverne under kontrol. Han ryger uafbrudt i pausen, må have en cigaret i munden på vej til banen og tændt en ny, så snart han kommer udenfor denne efter kampen. Hans nervøse temperament og mange overtroiske vaner (s. [18f.) er både kritiseret og frygtet af modstanderne; de bringes undertiden ud af fatning og kan ikke samle hele opmærksomheden om spillet. Art Larsens neurose skyldes utvivlsomt oplevelser under sidste verdenskrig. Han var med ved landgangen i Normandiet 1944, så de fleste af sine kammerater falde og fik til sidst den ide, at visse handlinger sikrede ham mod alle uheld[7].

1. Da engelske tennisspillere i 20'erne forsvarede Davispokalen og stillingen mellem Austin og amerikaneren Allison i 5. sæt var 5–4 til modparten, gik den engelske holdfører i en pause hen til Austin og hviskede ham nogle ord i øret. Og nu skete det mærkværdige, at han vandt de tre næste sæt og dermed kampen. Alle brød naturligvis hjernen for at gætte de magiske ord, indtil en journalist fik opklaret, at holdlederen blot havde overbragt en hilsen fra Austins fader. (Lippische Landeszeitung, Detmold, 24.9.1935.> Wehrhan 94f.)

2. Jagten på Vladimir Kuts den onsdag aften var frygtelig. Jeg tilstår, at jeg et øjeblik tvivlede på, at det ville lykkes for mig. Det var i 10. omgang, tror jeg. To eller tre gange havde Kuts sat i med nogle frygtelige spurter. Jeg ventede dem og havde været i stand til at hænge på. Men Kuts holdt stadig et hårdt tempo. Jeg var udmattet. – Så råbte en ophidset stemme i mit øre: »Nu har du ham, nu har du ham!« Det var Roger Bannister, og pludselig slog det mig, at Kuts måske følte sig lige så træt som jeg. Det var sandsynligvis Rogers råb, der gjorde mig i stand til at vinde løbet, samt Chris Brasher, der råbte omgangstiderne hver gang jeg passerede ham. – Hvad tænker en mand om et løb som dette? Jeg gjorde ikke nogen ny erfaring, jeg havde været igennem det hele før, ganske det samme løb atter og atter ... da jeg lå hjemme hos min mor og lyttede til musik, da jeg lå i mit bad, da jeg gik ned til mit job om morgenen. Jeg tænkte kun på at vinde det løb, og hvordan jeg skulle bære mig ad med det. – De psykiske forberedelser til et løb er lige så nødvendige for mig som de fysiske. Jeg havde faktisk vundet det løb over Kuts endnu før jeg havde sagt ja til at løbe mod ham. For mig er den mentale træning lige så styrkende som den fysiske. Dette er ikke ensbetydende med, at et stort løb bliver en besættelse, en bekymring, der skaffer mig søvnløse nætter. Jeg har lært at »glemme« en ting og huske den igen, når det passer mig. – Eet øjeblik havde jeg særlig forberedt mig på: i sidste omgang bemægtiger en skrækfornemmelse mig altid. Det er således, indbilder jeg mig, at en druknende må føle det, når han længes efter at opgive kampen og overgiver sig til den barmhjertige bevidstløshed under vandet. (Chris Chataway i Idrbl. 17.12.1954, s. 11).

3. Mit hårdeste løb var stafetløbet »Søndermarken rundt«. Jeg havde fået pinden efter AIKeren Jon Kaldal, og ved foden af en skrap bakke til opløbet nåede jeg op til ham. En mand med stiv hat løb ved siden af AIKeren for at heppe ham op. Jeg løb op til manden og slog en mægtig bule i den stive hat. Jon Kaldal blev helt lammet og tænkte: Er han *så* frisk, så er der intet at gøre. Hvorpå han lod mig gå forbi uden at forsøge at hænge på. Aldrig i mit liv har jeg været så udkørt. Det var

manden med den stive hat, jeg kan takke for, at Sparta vandt den dag. – Jeg brugte også den taktik, når jeg var rigtig »sur«, at sige til min foranløbende konkurrent: »Skal vi ikke gi' den en tand til?« Det bevirkede som regel, at farten blev sat ned. – Spiritus og tobak var banlyst i min tid, og det gav mig et psykisk rygstød. Når jeg fik en sløjhedsperiode, sagde jeg til mig selv: »Jeg *skal* vinde, for jeg har passet min træning«. (Lauritz Dam i Pol. 15.4.1951).

Når Niels Holst Sørensen kunne sætte ny dansk rekord i 400 m løb 20.8.1949, skyldes det efter hans eget udsagn, at han ville vise sig overfor en smuk pige, der sad på tribunen – forøvrigt blev hun siden hans kone[8]. Issportmanden Boeckl sang, mens han ventede på startsignalet, med høj stemme: »I dag er jeg meget lykkelig, meget lykkelig – i dag sejrer jeg, sejrer jeg!« for at suggere ro og selvtillid[9]. Ved OL 1952 udtalte den finske løber Paavo Nurmi, at han altid holdt en prop mellem den ene hånds to fingre og følte, hvordan en magisk kraft herfra drog ham fremefter[10] og om en kendt tysk skakmester er oplyst, at når han opdagede, at han var kommet i vanskeligheder, satte han sig på hænderne for bedre at kunne koncentrere sig om spillet[10].

4. Har de internationale trænere virkelig medicinske hemmeligheder? – Nej, siger cykelbanens læge, dr. med. V. Riemke, men troen betyder meget; rytterne føler sig ofte overbevist om, at det er noget vidunderligt og kraftskabende, de har fået i sig, men i almindelighed drejer det sig om præparater, der kan købes på ethvert apotek. Narkotika er der aldrig tale om, men der er mange andre måder, der kan strammes op på uden skadelige virkninger. Druesukker er et af midlerne ... En af de gamle trænere mindes Forums »mirakeldoktor« dr. Paul med klumpfoden, om hvem der gik myter under 6 dages løbene før krigen. Da man analyserede hans vidunderpiller, viste det sig kun at være kinin. Man smiler ved tanken om en fransk træner, som gav sine folk nogle »hemmelige indsprøjtninger«. Da en af hans ampuller med det lille fluidum blev undersøgt, viste det sig at være et præparat, som man giver gravide kvinder en månedstid før fødselen. Men franskmanden gav det til rytterne som »bloddannende kraftindsprøjtning«, og troen gav dem jættestyrke! – Man véd også, at der findes ryttere, som, til trods for at de er bange for eftervirkningerne af mecodrintabletter (som i øvrigt er forbudt), knuser en pille, holder pulveret mellem to knoer og stikker tungen i det engang imellem – og mener at have fået den tabte kraft tilbage. (Berl. Tid. 2.12.1951, s. 13).

Engelske fodboldspillere og boksere er begyndt at stimulere selvtilliden med hypnotiske behandlinger og skal have opnået store sejre, efter at de umiddelbart før kampene blev bragt i en let trance[11].

II. PRÆGNING OG EKSPANSION

I jo højere grad en sportsgren er domineret af rekordjagter eller spillerinteresser, desto stærkere disponeret for overtro vil dens udøvere og tilhængere selvsagt være. Boksning og fodbold, løb og travsport præges derfor af mere overtro end f.eks. ridning og gymnastik. De helt store champions foretager sig ofte ting, der virker latterlige i »uindviedes« øjne; de føler deres succes eller nederlag knyttet til mærkeligt små tilfældigheder og nærmest værdiløse genstande.

Sporten som sådan er forøvrigt et ret moderne begreb, der først har udviklet sig til en væsentlig samfundsfaktor i løbet af de sidste 50 år. Den overtro, som fin-

des indenfor de mange sportsdiscipliner, er altså »nutidsfolklore«. Det betyder ikke, at der også er skabt et nyt folkloristisk stof; langt den overvejende part er velkendt, ældgammel folketro i moderne forklædning og som selve sporten næsten international.

Det kan ved første bekendtskab lyde temmelig paradoksalt, at der består en så snæver kontakt mellem overtro, der går tilbage til oldtids og middelalders tankeverden, og den sportsungdom, der som motto har *Mens sana in corpore sano*. Men man må her betænke, at de fleste sportsgrene efterhånden har udviklet sig til en form, der afviger meget fra den oprindelige og egentlige hensigt. Konkurrence- og væddemomentet dominerer i den grad, at sporten ikke længere kan siges at svare til sin sproglige grundbetydning »at adsprede« eller kun tjener til motion. Afstanden mellem amatører og professionelle bliver stadig mindre, og alle må hele tiden være i topform for at kunne sætte nye rekorder.

Ingen sportsgren og kun meget få idrætsfolk kan sige sig helt fri for overtro[12]. Den inddrager desuden ikke alene de aktive udøvere, men også i høj grad deres nærmeste pårørende såvel som de passive sportsentusiaster i sin virkekreds. Også her kan der påvises en sociologisk forbindelse mellem menneske, tro og milieu. Den for sport karakteristiske overtro er sjældent identisk med almuetroen, mens mange, der spiller på totalisator eller tips, har annekteret megen overtro fra kort- og roulettspillerne, og blandt luftskipperne og piloterne møder man tit den samme overtro som den, der præger søfolks og fiskeres handlinger.

Men naturligvis er ikke alle sportsfolk lige overtroiske; tilegnelsen sker uregelmæssigt, således at nogle måske kun er overtroisk ved een bestemt lejlighed. Adskillige vægrer sig forøvrigt ved at udtale sig om hele dette emne, der som oftest er omgivet med megen hemmelighedsfuldhed – bl.a. derfor véd vi så forholdsvis lidt om sportsovertroens former og udbredelse. Hovedparten af oplysningerne stammer fra trediemand eller kan kun med list og lempe indhentes hos de pågældende idrætsfolk.

Denne vægring er psykologisk interessant, thi den røber, at sportens overtro ikke er overfladisk koketteri, men slår dybe rødder i tankeverdenen. Det kan selvfølgelig ikke bestrides, at mode og morskab her som andre steder har ført til brugen af f.eks. amuletter (mascotter), ligesom pressens omtale af den slags »sjældne« tilfælde kan animere til mekanisk efterligning for at få publicity. På den anden side er der ingen tvivl om, at mange emblemer, broscher, ringe o.l. af bærerne er tillagt en magisk kraft, som kun de kender. At den overtroiske sportsmand ikke ønsker at udtale sig, kan enten skyldes frygt for at profanere skæbnemagterne, en følelse af, at hans overtro egentlig tilhører en anden tidsalder, frygten for at blive til latter samt endelig hensynet til en vis risiko: hvis han røber sit svage psykiske punkt, kan han samtidig spille sejrschancerne i modstanderens hænder!

De fleste overtroiske sportsfolk kan anføre personlige oplevelser som »beviser« – og indtræffer der uheld, efter at overtroens uskrevne paragraffer er negligeret eller overtrådt, vil tilfældet automatisk yderligere befæste troen og rygtet hurtigt brede sig

til kolleger og venner (jf. s. [38). Hvis selv den mest omhyggelige træning alligevel resulterer i et nederlag, vil det – sammenholdt med en latent tvivl på egen kunnen – afgive god grobund for overtroen.

III. RELIGIØSITET

Det er vanskeligt eller umuligt at drage en nøjagtig grænse mellem religiøs tro og overtro. I Mellem- og Sydeuropa har kristne dogmer utvivlsomt mere bidraget til overtroens vækst end til at udrydde den. Symbolerne bruges både i kirkens og folketroens tjeneste; korset er således også et magisk beskyttelsestegn. Endnu i vore bedstemødres tid var et korssmykke næsten obligatorisk til en kjoles halsudskæring, hvorimod f.eks. »Dagmarkorset« nu næsten udelukkende bæres af børn. Det religiøse islæt er da også meget beskedent i den nordiske sportsfolklore.

I de katolske lande har man skytshelgener for al motorsport (incl. flyvning), boldspil, skøjteløb, skak m.v. og brugen af plaketter og amuletter med billeder af de rejsendes patroner St. Paulus, St. Christophorus eller St. Georg er overordentlig udbredt, især blandt bilister (f.eks. anbragt ved startnøglen, se s. [23). Det sker også, at sportsfolk giver almisser til disciplinens skytshelgen. En ungarsk løber gav sin sidste guldmønt til en ung pige før en konkurrence 1895; hun skulle ofre den i en kirke, mens han løb[13]. Hvert år uddeles efter offentlig bekendtgørelse i dagspressen sakramentet med vievand og velsignelse til alle samfærdselsmidler, nye og brugte, ja endog børns løbehjul og »sæbekassebiler«, det sker ofte i store folkestævner[13b]; mange får også deres sportsredskaber velsignet før brugen.

Ved amerikanske baseball- og basketballstævner er ophidselsen blandt publikum ofte uhyre stor og det sker, at en ung collegiepige rejser sig, trækker en rosenkrans frem og midt i kampens hede, som i ekstase, fremsiger bønner til de højere magter om at skænke sejren til hendes universitet[14].

1. Al sand sportsånd bunder i noget religiøst ... For år tilbage, da de ny-zealandske fodboldspillere kom til England og straks i den første match besejrede det nationale engelske hold, fik hele landet et chok, som om vi havde tabt krigen ... Den dag kampen [Ny Zealand–Wales] fandt sted, stod der mennesker i hundredetusindvis om pladsen. Waliserne er dybt religiøse, deres nationalsang »Vore fædres land« er tillige en salme. Da nu de to hold rykkede ind, istemte hele denne menneskemængde, mænd og kvinder, begejstret og tillidsfuldt nationalhymnen til Herren før slaget – og Ny-Zealænderne blev slået. (André Maurois, Oberst Brambles messe, 1918 (da. udg. 1919), s. 6).

2. Forleden søndag gik Arsenals fodboldhold med direktører, managers og autografjægere til sognekirken i Highbury, hvor præsten forrettede en speciel fodboldgudstjeneste og bad for fremgang for Arsenal i cupfinalen. Nu kritiseres præsten i pressen af offentligheden og af andre præster, som finder, at man sænker kirkens anseelse, hvis man begynder at bede for forskellige fodboldhold, i særdeleshed, når det gælder professionel fodbold, som er et forretningsanliggende og tillige et væddemåls- og tipningsprojekt. Man finder også, at teksten ved denne gudstjeneste var ejendommeligt valgt. En af dem lovede store erobringer i landet »ved det store hav, hvor solen går ned«. Det lyder, som om vedkommende havde haft Liverpool i tankerne. Et af versene lyder: »Der skal ingen mand kunne stå dig imod. Vær stærk og ved godt mod, thi Herren din Gud er med dig, hvor end du går. Hvert sted din fodsål træder på, har jeg givet dig, som jeg sagde til Moses«. (Vendsyssel Tid. 17.5.1950).

3. Under cykelløbet Tour de France, som følges med uhyre spænding af sportsentusiaster over hele Europa, skred den berømte italienske kører Bartali, som to gange havde vundet løbet, ud og havnede i en flod på bunden af en kløft. Alle mente, at han var dræbt, men han klatrede op igen, knælede et øjeblik for at takke Jomfru Maria, fordi hun havde frelst hans liv, og fortsatte så på en anden cykel. (Det Bedste juli 1950, s. 16 < Ch. Reber & Rob. Littell i »Argosy«).

Flere af de amerikanske negerboksere, der deltog i OL 1952, var dybt religiøse. Før hver kamp knælede de i ringhjørnet og gjorde korsets tegn[15]. Jersey Joe Walcott, der er et meget aktivt medlem af den metodistisk-episkopale menighed i en by i New Jersey, læste længe i bibelen før den kamp, der skaffede ham VM i sværvægt 1951, og da hans modstander var talt ud efter knock-out i 7. omgang, knælede han atter ned og bad.

4. Da Walcott vendte tilbage til omklædningsrummet, løb sved og tårer ned ad hans ansigt. »I 21 år har jeg haft denne aften for øje«, sagde han, »nu føler jeg mig som en 16-årig. Jeg læste i min bibel inden kampen. Jeg bad i pauserne mellem omgangene. Jeg opsendte bønner til Gud om at hjælpe mig. Før kampen traf jeg den aftale med Gud, at hvis han ville lade mig besejre Ezzard Charles, så ville jeg give mit liv og mine penge til hans kirke efter min tilbagetræden fra ringen. Well, han har holdt sit løfte – og jeg er parat til at holde mit!« (Berl. Tid. 20.7.1951; J.P. 22.1.1952 (med foto).

IV. UDVIKLING

Det er indlysende, at overtroen måtte have langt bedre vækstbetingelser i en tidsalder, hvor universets fysiske love endnu ikke eller kun delvis var udforskede. Menneskets afmægtighed overfor naturkræfterne og elementerne gjorde da også et dybt indtryk på luftskipperne og piloterne i flyvningens barndom, da al færdsel i lufthavet jo var et spørgsmål om liv eller død. De såkaldte »lufthuller« blev således omgivet med megen mystik, til deres virkelige natur var opklaret. Mange flyvere nærede frygt for at starte i klart solskinsvejr. Da man ikke kunne finde naturlige årsager til talrige ulykkestilfælde, blev de snart bragt i forbindelse med ødelæggende subs. hjælpende overnaturlige kræfter.

Flyvningens overtro oplevede en stærk opblomstring under de to verdenskrige. Og selv om sikkerheden i den civile luftfart nu er meget stor, råder der fortsat megen overtro blandt såvel piloter som passagerer. Flyvningen har imidlertid forlængst forladt det rent sportslige – en undtagelse danner svæveflyvning – hvorfor kun et begrænset antal særlig karakteristiske eksempler herfra er hentet til nærværende afhandling.

I cyklesportens barndom knyttede der sig ligeledes megen overtro til »Vælte-peteren«; visse genstande skulle kunne sikre rytterne mod de tit livsfarlige styrt selv under langsom kørsel[16]. Og århundreder før automobilets opfindelse havde folketroen allerede beskæftiget sig med dette køretøj. Ifølge Sibylles spådom ville verden forgå, når folk kørte uden heste og bønderne levede som herremænd[17]. Da

automobilet var en kendsgerning, varede det da heller ikke længe, før overtroen bemægtigede sig også dette sportsområde.

At troens styrke kan »flytte bjerge«, er velkendt. Men det sker, at en flyver eller motorsportsmand trods al trosstyrke, manøvredygtighed, tekniske færdigheder og koldblodighed pludselig møder noget ukendt og bliver rådvild. Homo faber er naaet til et paradoks i den tekniske udvikling. Tekniken behersker nu de mennesker, der skabte den, og jo mere fuldendt motorer og instrumenter bliver, i et desto større afhængighedsforhold kommer pilot og chauffør til dem. Det gådefulde »noget« kan i en brøkdel af et sekund skabe kortslutning, lækage, punktering o.a., der i bedste fald betyder, at alle sejrschancer forspildes, i værste øjeblikkelig livsfare. Motorens vekslende ydeevne og til tider uberegnelige opførsel associeres efterhånden med menneskelige træk (humør, luner), og tilsyneladende ubetydelige hændelser får et heldbringende eller advarende perspektiv. Det er da ikke længere førerens kunnen, energi og viljekraft, men troen på de overnaturlige magter, som i sidste instans betinger udfaldet af konkurrencen. I Mellemeuropa hedder det, at en dæmon lukker luften ud af bilers og cyklers slanger[18].

V. VEJ, PLADS, GENFÆRD

En meget gammel forestilling ligger til grund for den indenfor sportskredse udbredte tro, at der til visse sportspladser og vejstrækninger er lokaliseret en hemmelighedsfuld, automatisk virkende kraft – som oftest af ulykkesbringende art (jnf. også s. [16). Blandt motorsportsfolk verserer der således rygter om veritable dødsfælder; sådanne veje vil overtroiske chauffører derfor systematisk undgå at befare. Mange boksere mener, at deres held er knyttet til et bestemt ringhjørne og insisterer på at få tildelt dette; det gjaldt bl.a. VM i sværvægt Gene Tunney (jnf. s. [12). Lokale spøgelsessagn er også repræsenteret indenfor sportsovertroen.

Primitiv tankegang hæfter tabutro til uforklarlige ting, og denne tro vil som regel leve videre, også efter at sagens eksakte sammenhæng er opklaret. Her som overalt er det tilfældet, der bestyrker og stimulerer overtroen.

1. Frankrigs berømte og stærkt befærdede Route Nationale No. 7 er en af de mystiske landeveje. Man behøver blot at nævne en enkelt familie – Michelin. Seks medlemmer af denne velkendte slægt af industrifolk har i løbet af 13 år mistet livet på en bestemt 25 km lang strækning af denne landevej. (Langel. Avis 3.1.1953 < K. Frank Felman i The Vauxhall Motorist s. å.).

2. Et sted mellem London og Portsmouth findes en vejstrækning, der er blevet døbt »den fjernstyrede kilometer«. I 1950 fik radiospeakeren Richard Dimblebys forruden i sin bil knust på denne kilometer. Han klagede til politiet over sten, der var slået op fra vejen. Politiet lod kørebanen rense, men flere bilister kom ud for det samme mysterium. Man talte om jetjageres vindstød, der blæste bilisternes ruder ud, men RAF bestred denne teori. Der blev gisnet på skarpskytter, men aldrig fundet projektiler. Politi med hunde gennemsøgte terrænet uden at finde noget. Glasset på kompasset i et fly blev knust, mens det fløj over vejstykket i ca. 300 meters højde. – En skønne dag opdagede man, at de mange [87] bilister havde fået deres ruder blæst ud af voldsomme vibrationer fra en for-

søgsstation for fjernstyrede våben, der ligger skjult bag et tilsyneladende fredeligt bondehus, kun 600 m fra den »fjernstyrede« kilometer. (Povl Westphall i Berl. Tid. 7.2.1954; Loll. Tid. 24.2. s.å.).

3. Et bestemt sted på hovedvejen fra Frankfurt a. M. til Darmstadt er sørgelig berømt; i år er der indtruffet ikke færre end 14 ulykker dér. Udsigten hindres hverken af træer, kurver eller bygninger, men i alle 14 tilfælde mistede chaufførerne pludselig magten over deres vogn. Myndighederne har indledt en undersøgelse og trafikinspektør Seywald gennemkørte strækningen talrige gange. Han fortæller, at han netop dette sted måtte koncentrere sig særlig stærkt for ikke at miste herredømmet over bilen, og han mener, at der måske er tale om kosmiske stråler. Det er blandt lokale motorfolk almindelig kendt, at der her sker særlig mange ulykker, og det kan bevirke, at de bliver særligt nervøse, bruger bremserne forkert og får vognen til at skride ud. Amerikanske patruljeofficerer har ikke kunnet finde nogen mystisk årsag til ulykkerne og siger rent ud, at de må skyldes ligegyldighed eller for stor fart; de har aldrig mærket noget. (Sjællands-Posten 13.10.1950).

4. På landevejen fra Bremen til Bremerhafen, en snorlige strækning med god belægning og uden sideveje, er der ved kilometersten 23.9 (»ulykkesstenen«) i løbet af de sidste 25 år skert et stort antal bilulykker, som har kostet 153 dødsofre. Den tyske Autoklub har beskæftiget sig med den mystiske sag og ladet en særlig undersøgelseskommission prøvekøre strækningen med 10 vogne i begge retninger, uden at der skete noget usædvanligt. Der blev dog opsat advarselsskilte med et dødningehoved; de er siden erstattet med de internationale tavlers udråbstegn. Bilister påstår, at en hemmelighedsfuld kraft på dette sted tager magten fra dem, griber rattet og får vognen til at skride ud og vælte eller knuses mod et træ. En tysk ingeniør Branolte har eksperimenteret med en ønskekvist i nærheden og hævder, at der ca. 90 m fra kilometerstenen findes en vand- og jernåre, som udsender de farlige »jordstråler« og bl.a. også har hæmmet træernes vækst. Mere realistiske iagttagere påstår, at ulykkerne er indtruffet, fordi vejen ved den fatale sten går fra skov ud på åbent terræn, hvor en pludselig sidevind kan tage magten fra chaufførerne. Den formodning er også fremkommet, at bilister, som har hørt om ulykkerne, uvilkårligt får en slags muskelkrampe, når de nærmer sig »ulykkesstenen«, og med en lille ufrivillig bevægelse styrer vognen i grøften. Teoriens modstandere nævner, at den kendte Afrikaforsker dr. Trinkler, en mand med stålnerver, forulykkede her. (Langel. Avis 3.1.1953; Hjemmet nr. 38, 1955; Motorwelt (ADAC) XXX (München 1933), hft. 18,24ff.).

5. Beboerne på Vedsted kær, Birkelse, har det sidste par dage oplevet noget besynderligt. Når bønder kom kørende med hestevogn ad Klithusvejen, blev dyrene et bestemt sted pludselig ustyrlige. Der gik straks vilde rygter om overnaturlige kræfter, men så viste en nøjere undersøgelse, at et elektrisk kabel, som her er lagt under vejen, var blevet beskadiget; de forbikørende vogne blev altså faktisk elektricificerede. (Langel. Avis 13.4.1954 < Aalb. Amtstid. s. å.).

6. At det er farligt at køre på hovedvej 1 ved Sigersted udenfor Ringsted, bevises af, at der 1951 er sket tre motorulykker her; de har krævet 2 dødsofre og en alvorligt kvæstet motorcyklist, hvis køretøj pludselig gik i spin. (Pol. 5.8.1951).

Der kan vel næppe være tvivl om, at nogle ganske få mennesker reagerer overfor visse (koncentrerede?) stråler af ret ukendt natur fra jorden, og at det kan øve en kritisk indflydelse på betjeningen af rattet. Men da sådanne personer kun udgør en forsvindende lille del af befolkningen, er teorien om de ominiøse strålers skyld i særligt mange lokale trafikulykker ikke holdbar.

Årsagen er efter alt at dømme af helt eksakt karakter. Vognen skrider, når vejbelægningen under særlige vejrforhold bliver glat. På praktisk taget alle stærkt trafikerede veje vil der desuden efterhånden danne sig »bølger«, som bringer vognens affjedring i resonans ved bestemt kørehastighed – og det kan atter resultere i, at hjulene i brøkdele af sekunder ikke berører vejbanen eller omvendt belastes særlig stærkt; vognen lystrer da ikke rattet og chancen for et uheld er stor. Vognen får let denne kritiske gennemsnitsfart netop på lange lige strækninger (jnf. nr. 4). De mange ulykker på særlige vejstrækninger må vel endelig også tilskrives en kombination af flere uheldige kørselsfaktorer[19].

Det automobil, hvori den østrig-ungarske tronfølger blev myrdet den 28.6.1914 i Serajevo, bragte ulykke også til alle dets senere ejere; 13 af dem omkom, og 1926 var vognen omsider så stærkt beskadiget, at den blev hugget op[20].

Der går flere sagn om genfærd, der hjemsøger de engelske centrer for hestevæddeløb. Grand National vinderen 1839 »Lottery« er med en skyggeagtig Jockey set gentagne gange på banen i Aintree. På Epsombanen spøger »Amato«, som vandt sit første og eneste Derby 1838, og på Newmarket (Suffolk), Englands smukkeste væddeløbsbane, rider den berømte jockey Fred Archer i mørke nætter på en spøgelseshvid hest[21].

Engelske piloter taler om en »spøgelsesmaskine«, en pendant til den flyvende hollænder. Flyet dukker pludselig frem af en sky og forsvinder kort efter i en anden. Det skal være den dristigske tyske flyver Manfred von Richthofen, der blev skudt ned i slutningen af første verdenskrig (jnf. s. [27). Fænomenet forklares af mere realistiske piloter som en spejlrefleks af deres egen maskine[22]. I denne forbindelse kan også nævnes »Den flyvende Panamahat«, som for få år siden var meget på tale. Dens ejermand meldte sig aldrig, hvorfor hatten efterhånden cirkulerede mellem alverdens luftfartsselskaber. Til sidst gik rygtet, at den dukkede op i snart den ene, snart den anden maskine, og at den bragte lykke til piloten, men ulykke, hvis den ikke gaves videre straks efter landingen[23] (sml. Alrunetroen).

De såkaldte »Gassum-tændstikæsker«, der 1951 var meget efterspurgt af fodbold-tippere, er et godt eksempel på, hvordan tilfældet animerer til overtro. En kvinde i denne landsby nord for Randers havde vundet 50.000 kr. ved at lade kast med en tændstikæske afgøre kuponens udfyldning[24] (jnf. s. [13).

VI. VARSLER, DRØMME

Det er i sportskredse meget brugt at drage varsler af visse uventede hændelser – og naturligvis gælder det navnlig, når sådanne indtræffer umiddelbart før store og afgørende konkurrencer.

Ravnen opfattes sædvanligvis som en ulykkesvarsler (herhjemme kragen) og overtroiske cykelryttere og bilister tager sig i agt for dens opførsel: flyver den i kort afstand forbi dem på vej til banen, er det et slet omen, og ganske særligt, hvis det sker fra højre mod venstre[25].

Katten kan varsle både lykke og uheld, men hvis en sort kat springer over vejen, udlægges det af både sportsfolk, jægere, skuespillere o.m.a. som et meget ilde forvarsel. Taxachauffører kan komme ud for, at en passager da kræver vognen vendt eller at han skal løbe tre gange rundt om bilen for at ophæve varslets virkninger[26a]. Nogle mener dog, at det kun har noget at betyde, hvis katten mødes tidligt om morgenen. Sniger en sort kat sig fra højre mod venstre omkring en parkeret bil, er det et ondt varsel, men det bringer en autoracekører lykke, hvis han uforvarende kører en kat over før løbet. Som »beviser« nævnes, at Hemery dræbte en kat under

træningen til Vanderbilt-løbet 1905 og vandt; året efter indtraf det samme for Wegner, 1908 for Robertson, og mens Nazzaro trænede til »Coppa Fiorio« og »Grand Prix« 1907 – i alle tilfælde vandt de løbet[26b]. Lister en sort kat (og helst en ukendt) ind i et fodboldholds omklædningsrum før kampen, betyder det, at det vil vinde denne, og spillerne opvarter missen på bedste måde[27] (sml. »Teaterkatten«).

Da de danske idrætsfolk sejlede til OL i Helsingfors 1952 og befandt sig midt ude på Østersøen, slog en lille gul selskabspapegøje sig ned på skibets ræling for at hvile sig. Man flokkedes om fuglen og var enige om, at dens pludselige tilsynekomst måtte være et godt varsel[28]. Før fodboldkampen Danmark-Polen satte en mariehøne sig på Holger Seebachs ene hånd, netop da det danske flag blev hejst i olympiadebyen – også et lykkevarsel[29]; det samme gælder, når en fugl har placeret sit »visitkort« på en spiller, og at man finder et firkløver eller en hestesko før konkurrencen. Den danske Derby-vinder 1954 fik før løbet fire nyfundne firkløvere at æde, mens jockeyen og ejeren spiste hver een firkløver[30] (sml. s. [36f.).

Møder sportsmanden (-holdet) et ligtog eller en gammel kone undervejs til kampladsen, er det et advarselstegn, hvorimod mødet med en skorstensfejer bringer lykke[27]. Det varsler uheld at møde sin modstander på gaden selve kampdagen; en overtroisk sportsmand vil vende tilbage til udgangspunktet, tage sin hue og frakke på igen og i det hele opføre sig, som om han først nu drog hjemmefra. Mange bokserе undgår så vidt muligt at træffe venner og bekendte før en afgørende kamp og deres modstander før de går i ringen; træneren holder derfor diskret udkig og melder »klar bane« til vægten (jnf. s. [16).

1. Lige siden jeg startede min karriere i ringen, har jeg gentagne gange været ude for, at mine bedste venner bragte mig uheld, hvis jeg traf dem før kampen. De giver naturligvis i bedste mening udtryk for deres tro på kampens gode udfald, men guderne skal vide, at de opnår det stik modsatte – de bidrager tværtimod til en undervurdering af modstanderen. Allerede i første omgang kan ens sikkerhed, selvtillid og ro være på retur, hvis modstanderen viser sig at være i uventet god form. – Såsnart jeg var blevet klar over denne sammenhæng, undgik jeg derfor så vidt muligt at træffe nogen før kampen. Jeg åbnede ingen breve den pågældende dag. Hver gang jeg undlod disse forholdsregler, fik jeg et nyt bevis for, at det hævnede sig. – En dag, da jeg frisk og veloplagt stod i ringen, råbte min kone pludselig, sikkert under indflydelse af hele den spændte stemning i hallen: »NN er sikker på, at du vil vinde!« Jeg lagde ellers stor vægt på min ven NN's udsagn, men denne gang virkede det ikke som en opmuntring, tværtimod; mine angreb blev atter og atter afværget – jeg havde allerede tabt troen på sejren og erindringen om forudgående hændelser af samme art gjorde mig nervøs. Kort sagt: jeg tabte. Og bagefter hørte jeg, at man hos modparten faktisk havde regnet med min sejr i 6. omgang. (Samson Körner i Frankfurter Generalanzeiger 1.10.1927 > Wehrhan 78).

Der er rimeligvis her tale om relikter af den navnlig i Sydeuropa meget befæstede tro på »onde øjne«. I England vil mange holdledere således nødigt have for mange tilskuere til en træningskamp:

2. Jeg kom intetanende forbi en træningsplads og blev stående for at se på spillet. Men både spillere, trænere og linievogtere gloede, som var jeg den onde selv. En af trænerne kom hen til mig, holdt et shilling-stykke op for øjnene af mig og råbte: »For heaven's sake – go to the pictures!« Han sagde ikke andet, men hans blik og tonefald fik mig alligevel til at fortrække med det samme. (En korrespondent til Folk-Lore XLIV, s. 40f.).

Overtroen spiller i det hele taget en stor rolle indenfor engelsk foldbold, landets »nationale« sportsgren, og navnlig før og under pokalturneringerne bliver næsten alle uventede begivenheder tydet i positiv eller negativ retning. Stemningen hos Westbromwich Albion var meget optimistisk før kampen mod Sheffield Wednesday den 27. april 1935 på Wembley, fordi det fik tildelt samme omklædningsrum som fire år forinden, da holdet vandt pokalen i finalen mod Birmingham; spillerne boede yderligere på samme hotel som dengang[31].

3. Har De hørt det, Hansen? Ja, det har De vel. Det var et trist varsel, som desværre ikke slår fejl ... Hvad var der sket? Såmænd det, at fodboldspillerne, som skulle til Newport, var kommet for sent til toget. Men det blev overalt taget som et uomstødeligt varsel om, at nu var Huddersfields dage i pokalturneringen talte. Da det så senere blev rapporteret, at spillerne heller ikke havde nået toget i Stockport, blev også de sidste standhaftige optimister overbevist om, at nu var alt håb ude. Men spillerne nåede frem i god tid. Alligevel var dette i stand til at trykke stemningen i Huddersfield by hele lørdagen. Det var jo et ondt varsel. (Karl Aage Hansen i Loll.Tid. 5.2.1949).

4. Nu kom Schmeling og Hamas ind i ringen. Valg af ringhjørne fandt sted og alle overtroiske boksere blandt publikum åndede lettet op, da Schmeling satte sig i det samme hjørne, i hvilket han havde siddet som sejrherre i to foregående storkampe. Man udlagde det stiltiende som et godt varsel. (Referat af kamp 10.3.1935 i Frankf. Volksblatt 11.3.1935 > Wehrhan 63).

AGF's anfører Aa. Rou Jensen var meget urolig, hvis hans hold tabte lodtrækningen; det betyder nederlag, sagde han gerne, og som oftest fik han ret – bl.a. før kampen mod KB og Køge[32]. Rettede en tilskuer en eller anden forespørgsel til målmanden Max Krogh (KB-spiller, nu fodbolddommer) under spillet, anså han det for et varsel om uheld[33].

Fra amerikanske sportskredse oplyses, at det bringer uheld, hvis to boldtræer tilfældigt danner et kors, når en kurv ødelægges under Basketball-træning til finalekamp, at barbere sig og blive fotograferet før denne samt at udskifte knækkede snørebånd selve kampdagen[34].

Den skygge, som en flyvemaskine en smuk sommerdag kaster på skybankerne, bringer altid lykke – og befinder flyet sig i en særlig position mellem solen og skyerne, ses skyggen som centrum i en lille regnbue. Men det varsler ilde, hvis regnbuen ikke viser sig, når den erfaringsmæssigt skulle det[35]. Mellem stewardesser betragtes det som et varsel om uheld, hvis en strømpemaske løber umiddelbart før starten[36]. Og det er en meget alvorlig sag, hvis et ur pludseligt går i stå – det varsler som regel en nedstyrtningsulykke[37].

Man finder måske næppe så mange overtroiske mennesker samlet på et sted som på og om en hestevæddeløbsbane – overtroen er indenfor hestesporten lige stærkt repræsenteret blandt jockeys, banepersonale, hestenes ejere og totalisatorspillerne, og den finder mangfoldige udtryk i tvangstanker, varsler og lykkebringende handlinger.

Det regnes for uheldigt, at en hest får et andet navn, ligesom visse navne gælder for »dårlige«. Et »bevis«: Lord Glasgow gav sine heste meningsløse navne som f.eks. He-isn't-worth-a-name og lod dem ofte omdøbe; skønt han gennem mange år ofrede

store summer på sin sport, blev det kun til een klassisk sejr. Derimod bringer det held at lade en hest på skrømt overgå til en ny ejer, idet f.eks. den nye »ejers« kone køber den for et ubetydeligt beløb[38].

Fejl hører til det usædvanlige og derfor folkloristisk anvendelige. Adskillige totalisatorspillere har den idé, at der er held ved en hest, i hvis navn eller beskrivelse der på opslagstavlen eller i bladene har indsneget sig en trykfejl. En engelsk hesteløbsentusiast købte 1872 nummer 19 i puljen og vandt £ 1100; tre dage i træk havde han nemlig set en flue sætte sig på dette tal i klubbens derby-tavle. En anden væddede 1839 med held på »Bloomsbury« i derbyet, fordi navnet tilfældigt stod malet på en vogn, som spærrede vejen for ham, da han kørte til Epsombanen, og en tredie vandt på »Ellington« i derbyet 1856, fordi han havde lagt mærke til, at W'et i kronavnet Wellington Arms var faldet ned[39].

Den udbredte overtro, at der er knyttet held eller uheld til visse dage og tal, giver sig naturligvis mange udtryk indenfor sporten. Der bliver ikke afgjort større konkurrencer på en mandag, og de fleste vægrer sig ved at aflægge køreprøve denne ugedag[40]. Mange sportsfolk betragter også onsdagen som uheldsbringende. »Det er ingen dag«, lyder begrundelsen. Fredagen opfattes individuelt forskelligt, men som oftest regnes den for skæbnesvanger – i hvert fald, hvis den falder den 13. i måneden, og det gør den ofte i den gregorianske kalender[41]. Et nybygget sportsfartøj vil aldrig blive søsat eller prøvesejlet en fredag[42], og de vesttyske luftfartsselskaber regner med ca. 20% færre passagerer en fredag den 13.[43]

Under verdenskrig I kostede det de engelske og tyske militærledere megen overtalelse at få piloterne til at starte på en fredag; nogle enkelte valgte derimod netop denne ugedag til særlig farlige togter[44], måske som en galgenhumoristisk udfordring til overtroen (sml. s. [35). Den franske luftpioner Delagrange opnåede efter eget udsagn sine bedste resultater på lørdage[45]. Fra året 1912 oplyses, at ti flyvere dræbtes ved nedstyrtning den 13. i forskellige måneder; året efter forulykkede tre piloter den 13. januar og 13. februar – hændelser, der straks bestyrkede »tretten-troen«[46] (se videre under mascotter, s. [34f.).

En heldig spiller betroede mig, at han altid satte på heste, der i bladenes tipslister var opført med dobbelttal, altså 11, 22, 33 o.s.v., og en anden forsikrede, at han altid havde heldet med sig, når han brugte forskellige kombinationer af sin kones fødselsdato og -år.

Drømme spiller en ikke uvæsentlig rolle indenfor sportsovertroen. Henry Lauritzen nævner otte tilfælde, hvor hestesportsfolk i en drøm blev varslet om bestemte hestes eller jockeys sejr og hvor drømmen gik i opfyldelse[47]. En tysk træner drømte om edderkopper (lykkebringende!), før hans heste vandt i store løb[48].

5. De lokale bookmakere skuler og forsvinder, når de ser direktøren for South African Club nærme sig. Han har nemlig den evne at kunne drømme, hvilken hest der vil vinde. I år drømte han, at »Never Say Die« ville vinde derbyet. Hesten vandt og gav en gevinst på 4000 kr. Lige før det store væddeløb i Johannesburg drømte han om smør og blomster; han spillede derfor på »Smørblomst«, en ret ukendt hest, og vandt en kæmpegevinst. Det samme gentog sig med »State Lottery«,

da han havde drømt, at han vandt i lotteriet. I alt har han nu drømt sig til seks gevinster i træk. (Loll.-Falst. Venstrebl. 1.7.1954).

6. Tre nætter før Epsom-derbyet 1868 drømte en kontorist, at han gav sin veninde et par blå strømper og at hun hver gang modtog dem med ordene: »Jamen, så må jeg også have en blå kjole (a blue gown)«. Han satte derfor alt på »Blue Gown«, som vandt derbyet med to en halv længde, mens »Lady Elizabeth«, løbets favorit, var blandt de sidste i mål. Herover blev en zigeuner, som havde spillet favoritten hårdt, så forbitret, at han nedkaldte forbandelse over alle fremtidige derbyheste med »W« i deres navn – og denne forbandelse holdt sig i 66 år, til »Windsor Lad« 1934 vandt. (Henry Lauritzen, Held og overtro på »Turfen« (1953), s. 14.) – En anden zigeuner spåede engang, at det engelske fodboldhold Derby County aldrig ville vinde i cup-finalen på Wembley. Gennem en årrække søgte holdets spillere da også forgæves at nå frem til finalen. I 1946 lykkedes det endelig; man tilkaldte i hast en zigeuner, der hævede forbandelsen, og Derby County vandt. (Hör zu nr. 7, 1955).

7. I forbindelse med fodboldkampen Middelfart-OB fortælles der noget ganske usædvanligt. Frode Nyegaard, der måtte på sygehuset og have fire sting over det ene øje, var advaret i forvejen. Han havde tidligt søndag morgen drømt, at han under kampen pådrog sig en lang rød flænge i panden. I drømmen undersøgte han bolden og fandt et stykke ståltråd i snøren. Så levende stod drømmen for ham, at han før den »rigtige« kamp undersøgte bolden, selvfølgelig uden at finde nogen fejl ved den. Alt gik i opfyldelse, dog med den ændring, at den »synske Nyegaard« fik skaden ved at støde hovedet mod en modspillers pande. – Beretningen vil blive mødt med skepsis, det gør alle beretninger om clairvoyance. Fra videnskabens side er det gang på gang understreget, at det kun er tilsyneladende, at forudsigelserne går i opfyldelse; beretningerne er ofte tilpasset en senere indtræffende begivenhed. Herom kan man mene, hvad man vil, men det er bekræftet af mange, at Nyegaard før kampen fortalte kammeraterne om drømmen, og at han lo af sig selv, fordi han var så overtroisk, at han undersøgte bolden. (Fyens Stiftstidende 31.3.1953).

To af bokse promotoren Bernhard Madsens venner drømte før Jørgen Johansens EM-kamp 1952, at han vilde vinde på knockout i 7. omgang, og det slog også til[49]. Endvidere nævner dagspressen flere tilfælde, hvor fodboldtippere har drømt sig til en »tolver«[50] eller en motorulykke blev varslet ofrene eller deres pårørende i en drøm[51].

En række »varsler« specielt i forbindelse med autokørsel har derimod en formulering, der mere er udtryk for galgenhumor og desperation end ægte overtro: kardanakslen knækker – der forestår en uventet udgift; startnøglen glemt – en vigtig forretningsaftale må udsættes; svigter bremsen på stejl bjergvej – familien skal snart arve; o.s.v. Endvidere den almindelige talemåde, at det varsler regn, hvis man før udflugt ser nogen vaske sin bil, og nemesis-troen, at den, der hånligt grinende kører forbi en havareret bilist, selv inden længe vil blive ramt af et uheld.

VII. DEFENSIVE VÆGRINGER, LYKKEBRINGENDE HANDLINGER

Medens der ovenfor i alt væsentlig var tale om tydninger af hændelser, som sportens udøvere ikke havde nogen indflydelse på (passiv overtro), danner den aktive overtro en stor gruppe uheldsafværgende vægringer og lykkebringende handlinger.

Berettigelsen heraf er for så vidt anerkendt på højeste sted, idet en olympiades åbning er forbundet med visse religiøse ceremonier med antikt islæt. En fakkel

tændes af solens stråler fra et hulspejl på den græske Olymp og bæres i stafetløb til stadion, hvor den tænder den olympiske ild. Dernæst velsignes legene (i Helsingfors 1952 af en ærkebiskop), et kor synger en bøn, den olympiske ed sværges på alle deltagende sportsfolks vegne af en enkelt idrætsmand, og der sluttes med afsyngelsen af værtlandets nationalsang.

Adskillige sejlsportsfolk vægrer sig (som overtroiske søfolk iøvrigt) ved at have en gejstlig person om bord – et minde om fortids tro, at kirkens mænd også kunne forbande og besværge[52]. Det kan i vindstille lade sig gøre at »købe vind« (af Neptun?), idet man kaster et par småmønter i vandet. Her tangeres den egentlige maritime overtro, hvorfor yderligere eksempler udelades.

Farvesymboliken er ret fyldigt repræsenteret i sportsovertroen (jnf. også s. [31]). Sorte galop- og travheste regnes for uheldige; de er lunefulde, har et vanskeligt temperament og er kujoner på en væddeløbsbane. Overtroen, at heste med hvide »sokker« bringer ejeren uheld, går helt tilbage til 1600-tallet[52a]. Brune heste er nervøse og grå enten meget gode eller helt ubrugelige[53]. I flyvningens barndom vægrede piloterne sig undertiden ved at modtage en højdebarograf forseglet med sort lak, fordi de forbandt noget skæbnesvangert med denne farve[54]. Sonja Henie undgik rødt i sit tøj og påstod, at denne farve altid havde bragt hende uheld – bl.a. to gange ved en opvisning i St. Moritz og en gang i Stockholm[54a] (sml. s. [36]).

1. Jeg er ellers ikke overtroisk, men det er mig faktisk umuligt at spille ordentligt fodbold i en grøn trøje, siger KB's og landsholdets målvogter Jørgen Johansen. Kammeraterne ler ad det med den grønne trøje og siger, at jeg er skruptosset. Men det bunder meget dybere, end de tror. Første gang, jeg stod på mål med grøn sweater, var i premièrekampen i 1. division mod B. 1903. Vi vandt 3–2, men det var bestemt ikke min skyld; jeg var helt ude af mig selv. Den grønne trøje må også tage sin del af skylden for, at vi måtte nøjes med 3–3 mod OB. Jeg var helt ulykkelig over, at den sædvanlige lyse målmandsbluse ved en fejltagelse ikke var kommet med i parken og var rystende nervøs under hele kampen. Det kostede i hvert fald eet mål. Samtlige aviser skrev dagen efter, at jeg var i foræringshjørnet. Jeg turde ikke fortælle journalisterne hvorfor! – Men lige siden den famøse OB-kamp har jeg sørget for altid at have en hvid bluse ved hånden for alle tilfældes skyld. D.v.s. jeg glemte det til kampen mod EfB i Esbjerg. Og så skulle det selvfølgelig nok passe, at klubbens hvide bluse var glemt hjemme. EfB's rekvisitmester tilbød mig at låne en, hvad jeg med tak tog imod – indtil jeg opdagede, at den var grøn, så jeg skiftede til hans forbløffelse pludselig mening. Heldigvis viste det sig, at en af mine kammerater havde en lys sweater med. Så fik vi begge points med hjem! – Sæt, at landsholdets bluse havde været grøn ... så havde jeg forlængst foræret DBU en flot hvid trøje! (Nationaltid. 31.10.1952).

Medlemmerne i en kegleklub, der bruger en sort og en brun kugle, vil nødig starte med den sorte, men venter, til den brune er rullet ned[55]. »In croquet no child (in a town near Boston) would take the red ball, because it was supposed to mean hate. Blue is the favorite colour«[70].

Det første og sidste, højre og venstre, med og mod solen har altid spillet en stor rolle i folketroen og gør det også indenfor moderne sport. Den indledende handling tillægges en afgørende betydning for hele konkurrencens udfald – jnf. talemåden, at »godt begyndt er halvt fuldendt«.

Herhen hører den blandt flyvere almindelige regel ikke at bestige cockpit'et med

venstre ben først, det bringer uheld. Før boldspil undgår nogle holdledere så vidt muligt at vælge banehalvdel (såfremt det ikke drejer sig om officielle kampe); i stedet for lodtrækning giver de uventet bolden op og tvinger således modparten til at vælge først.

2. Englands forgudede tryllekunstner på fodboldbanen Alec James fra Arsenal var frygtelig overtroisk. Når han som anfører i begyndelsen af trediverne vandt lodtrækningen, valgte han altid at forsvare det mål, som holdet havde skudt på, inden kampen begyndte. Og så var det ligegyldigt, om holdet skulle spille mod vinden og have solen i ansigtet. Da Arsenal i 1936 spillede pokalfinale mod Sheffield United, blæste en orkan på langs af banen og lige mod det mål, som Arsenal-spillerne stod og trænede ved. James vandt lodtrækningen og valgte at spille imod orkanen – ikke engang i en pokalfinale ville han svigte sin overtro. Men heldet følger åbenbart også den overtroiske: Arsenal vandt kampen 1–0. (Tips-Bladet nr. 10, 1949).

Mange boksere vil, hvis det er muligt, søge at gå sidst op i ringen. Em. Jacobsen (»Malle«) var i begyndelsen af sin karriere ikke til at drive i ringen, før modstanderen var kravlet gennem tovene. »Men den form for overtro blev jeg hurtigt kureret for, da jeg begyndte at bokse i udlandet, for dér blev man ligefrem jaget i ringen på kommando«[56]. Knud Larsen havde til at begynde med den samme idé, og han insisterede altid på at få tildelt det hjørne, der lå længst borte fra omklædningsrummet – en skik, han stadig følger, når han sekunderer landsholdsboksere[56]. Den tyske bokser Kurt Prenzel var derimod særlig ivrig efter som den første at få udleveret handskerne inden kampen[57].

En tilfældig forbindelse mellem en handling og en kamps udfald præges ofte som senere overtro. En tilskuer fortæller, at han altid stiller sin cykle samme sted ved sportspladsen som dér, hvor den var parkeret, da yndlingsholdet vandt sidste kamp.

3. Da Lyngbys målmand Poul Knudsen kom ind i omklædningsrummet før den vigtige kamp mod Nyborg, fik han af holdlederen anvist en bestemt plads. »Det er overtro«, sagde han, »i Odense hængte vi for første gang spillertrøjerne op i nummerorden, og vi fik point, så nu skal det altså være sådan«. (Idrbl. nr. 60, 1954).

Man må ikke tage sin kone eller kæreste – og slet ikke sin svigermor – med på en fabriksny vogns første tur, da der ellers kan ske en ulykke undervejs[58].

Mellem piloter kan man høre den opfattelse gjort gældende, at et uheld altid efterfølges af endnu to samme dag (»alle gode(!) gange tre«). Denne overtro skal under første verdenskrig have været så befæstet, at mange flyvere bestemt nægtede at benytte en maskine, som var blevet beskudt og ramt under dagens første indsats[59].

Overtroiske sportstilskuere overværer nødig en vigtig kamp, hvori deres favorithold deltager; de har en følelse af, at deres tilstedeværelse øver en negativ indvirkning på dets præstationer (jnf. s. [25]). På travbaner gør overtroiske totalisatorspillere sjældent deres indsats på første eller sidste løb; sker det, forlader de straks banen og afventer bekendtgørelsen af resultatet andetsteds – ellers vil hesten ikke vinde. Der findes også hesteejere, som ikke bliver på tribunen under et løb, hvori deres

hest(e) deltager; for at den kan vinde, skal de opholde sig i banens midte[60]. Om en keglespiller oplyses, at han ikke vil kaste, hvis der er andre spillere i nærheden – de øver en uheldig indflydelse på mit kast, hævder han[55].

Overtroen er ikke sjældent lokaliseret til selve sportsredskabet; det tænkes at rumme en hemmelig magisk kraft. Udlån af sådanne rekvisitter vil derfor nødigt blive tilladt, fordi ejeren da føler, at chancen for sejr øges hos modparten. Vægringen sker vel også ud fra hensynet til en vis praktisk risiko; det redskab, som ejeren er fortrolig med at benytte, kan blive ødelagt i lånerens hænder. Ved en sportsopvisning i Berlin 1934 knækkede en stangspringer sin bambusstav. Han bad forgæves de øvrige deltagere låne sig en af deres, og måtte derfor udgå af konkurrencen[61].

Overtroiske flyvere skal efter et ubekræftet forlydende vægre sig ved at gå ind i en forulykket kammerats hus. Eller de vægrer sig ved at benytte en hangar, hvori man anbragte et fly, som styrtede ned og piloten dræbtes; andre vil ikke oftere bære et klædningsstykke, de havde på ved en nedstyrtning (to sidste eksempler fra 1914)[54] (se endv. nedenfor). Mange bilister vil nødig køre forbi et flag på halv stang i vejens højre side[62].

Rosende omtale henleder onde kræfters opmærksomhed på den berømmede og gør vedkommende udsat for stærkere anslag. Sportsfolk og totalisatorspillere er ofte angst for ros over idrætslige præstationer eller den hest, der spilles på. Under jagt, ved eksamen, bag teatrets kulisser og på sportspladser regnes det også for noget af en fornærmelse, at en ikke-engageret ønsker lykke og held; i stedet siger man det mere neutrale »god fornøjelse« eller ønsker det stik modsatte: »Hals og benbrud« (sml. tysk Hals- und Beinbruch, ital. bochalupe)[63], hvorved man håber at kunne narre de negative kræfters spil. Under slutspurten fremhvisker totalisatorspillere deres »overbevisning« om, at en anden hest end den, de spiller på, vil vinde – også selvom sidstnævnte er placeret som sikker vinder[64]. Man må aldrig rose sin vogns ydeevne uden straks at tilføje: Det være sagt i al beskedenhed! Når jordpersonale eller pårørende undertiden undgår at sige farvel til en flyver ved starten, sker det vel også, fordi der i selve denne afskedstagen ligger en påmindelse om fare.

Folkloristisk velkendte ondtafværgende elementer som spyt, støj, jern (stål), korstegn, 7–9–13 er fyldigt repræsenteret indenfor sportsovertroen. Raslen med et nøgleknippe (f. eks. ved startnøglen) før en konkurrence eller når der udtales rosende ord er navnlig udbredt blandt italienske væddeløbscyklister og motorracere. Det virkningsfulde er dels berøringen af jern, dels den larm, som skal fordrive ildesindede dæmoner[65].

Det er en almindelig praksis at spytte efter en startende sportsmand; spyttet var fra oldtiden tillagt en livgivende, lykkebringende og ondtfordrivende kraft, og når der »spyttes i næverne«, skriver det sig fra troen på, at spyttet giver større kraft og behændighed. Ofte nøjes man dog med en mere hygiejnisk lydimitation: Poj, poj, poj! Såsnart den russiske flyver Tuchitzki havde taget plads i sin Farman tredækker, spyttede han tre gange[66]. Amerikanske boldspillere spytter på hånden og slår et smæld med fingrene i retning af det sted, hvor en tabt bold forsvandt[67]. Da Rudolf

Carracciola efter sejren på Avusbanen 1931 holdt en lille radiotale sluttede han ønsket »på gensyn!« med et trefoldigt »Toi!«[68].

I Amerika er det almindeligt at se folk stille sig med korslagte ben eller fingre, idet et sportshold passerer forbi eller når det er kommet i en kritisk situation[69]. »At croquet, if your ball was about to be sent flying, the safeguard was draw an imaginary X with your mallet, saying »Criss cross«. It made your enemy's foot slip, and many a girl would get »mad« and not play, if you did it often« (Brookline, Massachusetts)[70].

Hver syvende gang et boldtræ føres til slag er særlig heldigt (USA)[67]. Når Evan Klamer pumper sin cykel, får den først det normale kvantum luft og så lige syv pumpeslag ekstra[71].

Banken mod eller berøring af træ er en uheldsforhindrende handling over hele den vestlige verden[72] og oprindelig en påkaldelse af træets iboende og hjælpende naturkraft. Tre slag mod bilrattet sikrer mod uheld. To kajakroere, som vandt guld ved OL 1952, klapper båden og siger 7–9–13 før hvert løb[73].

Amerikanske boksere gnider handskerne med et firkløver eller en lykkebringende hare- eller kaninpote før kampen for at give dem større slagkraft[74]. Før to svejtsiske bobkørere startede til OL i Garmisch 1936, berørte de i lykkebringende hensigt en okses pande[75]. Fru Evan Klamers skik at pudse sin mands 13 sølvpokaler før hvert løb skal vel også placeres i denne forbindelse[71].

Den berømte tennisspiller Art Larsen – »den mest overtroiske idrætsmand, jeg har mødt« (Gunnar Hansen, 1953) – har sat berørings-ideen i system og synes fuldstændig besat af denne tvangstanke. Hans øgenavn er da også »Tappy« (af *tap*, let slag, eller *to tap*, at banke på, berøre), fordi han skal røre ved – have *tapped* – næsten alt, hvad han kommer i nærheden af før en vigtig kamp (sml. s. [3]).

Alene påklædningen bliver til en omstændelig ceremoni. Venstre strømpe skal tages på først, skjorten berøre visse genstande, sweateren krænges helt rigtigt over hovedet, o.s.v.; til gengæld må han beholde sin tykke og efterhånden svedvåde trøje på under hele matchen. Alt træ i omklædningsrummet skal berøres med ketcheren, før han går til banen. Er der trapper undervejs, undgår han dem helst, og han bærer ikke selv sin ketcher derud. Bestemte streger skal betrædes og mange tilskuere berøres; hvis han går uden om et træ den ene vej, kan han pludselig vende om og passere det den anden vej. Han drikker the på en særlig måde. Selvom han vinder lodtrækningen, lader han modparten serve først (jnf. s. [16]). Han vil ikke selv tage en bold op, der ligger lige ved hans fødder, og heller ikke tage den direkte fra bolddrengenes hænder; den skal slås ned i gulvet (banen) til ham. I store kampe vender han sig om og ser på publikum, før han server[76].

4. Kurt Nielsen kom tilsyneladende på banen så kold som et isbjerg og glimrende oplagt, medens den overnervøse og overtroiske amerikaner omhyggeligt måtte sørge for at røre ved alle de tilskuere, han passerede, og træde på de rigtige streger for at tilfredsstille sin overtro. Og hele kampen igennem var han et dirrende nervebundt, som på næsten latterlig måde »kostede« med bolddrengene, når de ikke stod, som han ville have det[77]. Han afstod helt fra at tørre sig i hænderne med håndklædet

eller drikke noget mellem partierne, sådan som Kurt Nielsen gjorde det, og i pausen efter 3. sæt blev han nervøst stående i døren til omklædningsrummet, svedig og træt i gennemtræk, og ventede på, at kampen atter kunne begynde. Næppe havde Kurt vist sig, før Art Larsen stod klar med alle muskler spændt af utålmodighed! (Nationaltid. 2.2.1953).

Sidste år, da turneringen i Jacksonville skulle spilles, ankom Art Larsen til lufthavnen og blev afhentet af de lokale ledere. På hotellet henvendte han sig pludselig til en af lederne og bad ham køre sig tilbage til lufthavnen – en af søjlerne dér havde han glemt at berøre. Man beroligede ham med, at det kunne han gøre en anden gang, og dermed lod han sig nøje. Men ikke længere end til næste dag, så fremsatte han påny ønsket om at komme ud til lufthavnen og få »tapped« den manglende søjle. Det kulminerede finaledagen, da han inden kampen sprang rundt og forsøgte at overbevise enhver om, at han absolut måtte ud til lufthavnen. Man fik ham dog fra det – og han vandt finalen. I år, da jeg skulle spille mod ham i finalen i den samme turnering, ringede han tidligt om morgenen en af sine venner op for at få ham til at køre sig ud til lufthavnen. Han måtte røre den søjle, som han glemte sidste år. Heller ikke denne gang kunne han få lokket nogen til det, og også denne finale vandt hån. – Efter en af turneringerne i Florida [1953] skulle en del af spillerne afsted fra samme hotel til lufthavnen i taxa. Man ventede tyve minutter i hall'en, men Art Larsen kom ikke. Så blev Doris Hart sendt op på hans værelse for at se efter ham. Hun fandt ham i færd med at pakke, dvs. sådan som han pakker. Art trak netop den ene af sine skjorter langs med væggen rundt i hele værelset, så den fik berørt alle fire vægge. På et spørgsmål fra Doris Hart oplyste han, at alle hans skjorter naturligvis skulle trækkes rundt langs alle fire vægge. De andre tog nu afsted, og få minutter før maskinens afgang nåede Larsen frem. Nu havde alle skjorter været turen igennem. (Kurt Nielsen i Idrbl. 7.4.1954).

5. Bokseren Fitzsimmons troede ikke alene, at »Enhver er sin egen lykkes smed« – han efterlevede postulatet ganske bogstaveligt, idet han før hver større kamp selv smedede en hestesko, inden han tog handskerne på. Fitzsimmons slog alle modstandere, indtil han en skønne dag ikke havde tid og lejlighed til at foretage sin lykkebringende handling – og netop den følgende kamp tabte han. (K. Wehrhan, Der Aberglaube im Sport, 1936, 92).

Når det siges at skulle kunne bringe held at bruge tyggegummi under styrkeprøven, skyldes det vel, at man har følt en samtidig stimulering af koncentrationsevnen, fordi den mekaniske beskæftigelse – ligesom tobaksrygningen – i nogen grad reducerer hjernens kontrol over de psykiske kræfters indsats. Den franske flyver Delagrange startede altid med en tændt cigaret i munden[78], og om en af de faldskærmssoldater, der blev kastet ned over Normandiet 6. juni 1944 oplystes, at han heller ikke denne morgen fraveg sin overtro at springe med en tændt cigar mellem tænderne[79]. Faldskærmsartisten Povl Hansen insisterede på, at en bestemt melodi skulle spilles i højttaler og hovedtelefoner, når han gjorde sig klar til at springe[80].

Natten før et japansk holds indmarch på stadion til OL 1932 nedsvælgede medlemmerne »sejrskastanier«; »uden denne ceremoni kan der ikke foretages noget stort og afgørende i den opgående sols land . . .«[81].

At en figur, et billede, øver en farlig tilbagevirkende kraft på den afbildede, er en trosopfattelse, der kan føres helt tilbage til istidshulernes magiske tegninger (jvf. det knuste spejl og syv års ulykke!). Det er derfor uheldigt, at et sportshold fotograferes før kampen (USA)[82], og i hvert fald indtil anden verdenskrig var samme overtro gældende blandt navnlig angelsaksiske flyvere; en fotograf, som alligevel dristede sig til at tage et billede af piloten eller besætningen før starten, kunne risikere at få filmen eller kameraet ødelagt. Da lufthavnen Tempelhof blev indviet 19. 5. 1924 og rigspræsident Ebert som en af de første passagerer skulle starte derfra, lykkedes det ikke en departementchef at forhindre, at en fotograf tog et billede[83].

Cirklen, den sluttede kreds, har fra gammel tid været et godt magisk middel dels til koncentrering af en vis magtfaktor og dels til udelukkelse af onde kræfter. Sportsmanden indsnævrer sin magt over sportsredskabet, når han går omkring det før brugen.

6. Den franske flyver Michelin ville absolut ikke indrømme, at han var overtroisk. Men alle hans venner lagde mærke til, at han før hver start altid gik med langsomme skridt uden om sin maskine, tre gange i hver retning. Umiddelbart før en start stillede man ham derfor det direkte spørgsmål, om skikken skulle sikre ham mod uheld. Men han slog en høj latter op og forsikrede dem, at han aldrig skænkede den slags overtroisk pjank en tanke. Alligevel lykkedes det ham at foretage de 2 × 3 omkredsninger – under foregivende af, at han nu ville vise dem sin maskines finesser. Men sin hemmelighed røbede han aldrig. (sml. s. [38] (Ugebl. Das Buch für alle, Berlin 1912, 121 > Wehrhan 93).

Den magiske (lykkebringende) kraft tænkes ofte lokaliseret til visse beklædningsgenstande; sådanne må naturligvis altid bæres under konkurrencer. Nyt tøj regnes for uheldbringende og næppe ret mange fodboldspillere bryder sig om at deltage i en vigtig kamp i en ny dragt. Vi nærmer os her den stærkt befæstede mascottro (se s. [38f.), selvom opfattelsen vel i nogen grad skyldes en rent praktisk bedømmelse: nye beklædningsgenstande er ikke så bekvemme som gamle og længe benyttede og vil derfor hemme bevægelsesfriheden.

Det sker, at overtroiske sportsfolk beder en af de store kanoner bære deres (evt. nye) tøj før en større match – med en transmission af disses »sejrskraft« til følge. Mange amerikanske atletikstjerner vasker aldrig deres træningstøj[84]. I en dansk roklub kridter medlemmerne (begge køn) ikke skoene før en kaproning[85]. Se iøvrigt videre under omtalen af lykkebringende genstande.

Bokseren Jørgen Johansen køber før hver kamp et slips til sig selv og et til sin promotor[86]. Flyverpioneren Thorup havde ligesom den svenske baron Cederstrøm den overtroiske skik at anbringe kasketten med skyggen i nakken før de »gik« i luften; når man på Kløvermarksvej så det, var man klar over, at nu blev det alvor[87]. En tysk og hollandsk flyverskik (-tro ?) kræver, at piloten straks efter certifikatets erhvervelse klipper sit slips af[88].

Slipset, båndet, evt. i forbindelse med særlige farver og (i forstærket grad) som knude, er højt værdsatte magiske hjælpemidler[89]. Knækkede snørebånd må ikke udskiftes en vigtig sportsdag[67]. Skøjteløbersken Michaelis var altid meget omhyggelig med støvlesnøringen; snørerne skulle knyttes på en bestemt måde[90].

7. Da Wolverhamptons anfører Billy Wright efter sejren i pokalfinalen over Leicester City kom ned i omklædningsrummet med pokalen i favnen, gik han straks hen til holdets højre wing, den lille sjove Johnny Hancocks, og sagde: »Johnny, det har ikke svigtet endnu«. Historien bag den lille replik er følgende: Når Wolverhampton absolut skulle vinde en kamp, gik Wright altid hen til Hancocks og bad ham om at snøre sine støvler. »Dette lille trick har aldrig svigtet endnu«, siger Wright, »men vi passer nøje på ikke at overdrive det«. (Tips-Bladet nr. 10, 1949).

Det er oplyst om nogle piloter i flyvningens barndom, at de knyttede et lommetørklæde eller et (violet) skærf til styregrejerne eller over sædet. Den tjekkiske digter

Machar, som 1919–24 var generalinspektør i Tjekkoslovakiets hær, nævner, at piloterne havde et bånd fra kæreste eller kone slynget om håndleddet, mens de fløj[91]. Charles Lindbergh skal have viklet et sjal om styrepinden under atlantflyvningen[91a].

Endelig kan anføres nogle eksempler på lykkebringende subs. uheldsafværgende handlinger, som ikke falder ind under de ovennævnte kategorier.

Et engelsk kvindeligt hockeyhold anbragte paraplyer på en særlig måde bag målet; de skulle »skærme« det mod angreb. Under et pludseligt regnvejr greb nogle tilskuere intetanende disse lykke-paraplyer – med det resultat, at holdets forsvar brød fuldstændig sammen og at denne kamp såvel som flere efterfølgende kampe tabtes[92].

Fodboldspilleren Sophus Nielsen (UK) lægger altid en kabale før afgørende kampe og er meget nervøs, hvis den ikke vil gå op[93]. Det samme skal være tilfældet i mange militære flyvepladsers kantiner. Evan Klamer anbringer altid sin cykel i kabinen med baghjulet først[71], og en rosportsmand (EM i firer uden styrmand 1953) måtte absolut i biografen aftenen før alle kaproninger[94]. At man ikke må tænde tre ved een tændstik, er en overtro, som også er meget udbredt blandt sportsfolk; evt. brækkes et stykke af tændstikken som yderligere sikkerhed mod uheld. Jnf. den alm. opfattelse, at denne overtro stammer fra 1. verdenskrigs skyttegrave. Fjenden kunne nå at tage sigte og ramme 3. mand.

En ivrig tilskuer skulle have sine manchetknapper anbragt på en bestemt måde, for at hans yndlingshold kunne sejre. Og en stamgæst ved alle fodboldkampe i Århus har den idé, at en »lykkens galoche«, som han tager på umiddelbart før spillet begynder, bringer sejren til det hold, der spiller i samme baneside som den, foden med galochen er vendt imod[95].

VIII. AMULETTER (MASCOTTER, TALISMANER)

Indenfor sportsfolkloren såvel som de s. [1 nævnte befolkningsgrupper danner troen på amuletter (mascotter) og talisman'er den absolut største og videst udbredte gruppe lykkebringende subsidiært uheldsafværgende forestillinger, Der kan ikke drages nogen skarp grænse mellem de to nært beslægtede begreber, men sædvanligvis opfattes amuletten (< lat. amolior (crimen) = tilbagevise, gendrive; eller lat. amuletum < arab. hamala = bære, hamalet = vedhæng – oprindelsen dog usikker) som en genstand (ofte tillige smykke), der kan beskytte, afværge farer, forhindre uheld, medens en talisman (<arab. tilsamân [plur.] = tryllebillede < sen-græsk télesma = religiøs ceremoni < græsk teleín = fuldende, indvie (beslægtet med teologi) er en figur, der skal kunne drage enhver gavnlig indflydelse til bæreren[96].

Adskillelsen beror dog ofte på et helt subjektivt skøn: mindre lykkebringere til – ofte skjult – anbringelse i klædedragten og helst i berøring med huden kaldes »amuletter«; de noget større genstande, evt. forsynet med magiske tegn, er »talismaner« – og endelig er benævnelsen »mascot« som regel hæftet til en dukke eller et

levende væsen. Ordet mascot er af nyere oprindelse (provençalsk mascotte = lille heks) og rimeligvis adopteret, fordi det lyder »finere« og mindre overtroisk[97].

Een amulet eller mascot er dog sjældent tilstrækkeligt; den overtroiske sportsmand har gerne flere forskellige, f.eks. indsyet i særlige »lykkebælter«, i tøjet eller anbragt i en lille pung, således at i hvert fald en af lykkebringerne skulle kunne hjælpe i en given situation. Den blotte berøring eller en mekanisk efterligning af det sete er heller ikke nok; lykkebringeren er kun virksom, når ejeren har en urokkelig tro på dens mystiske kræfter. Der må altså bestå en sympatisk forbindelse, som atter muliggør en vis grad af selvsuggestion.

Amulettens udseende og beskaffenhed spiller derimod ingen rolle, men valget er aldrig tilfældigt; som regel skyldes det en hændelse, der rettede opmærksomheden mod genstanden og som måske bestyrkede troen på dens magiske kraft. Et par gamle handsker eller benklæder, som blev benyttet i en konkurrence med heldigt udfald, vil også siden bringe såvel ejeren som nye bærere held og lykke. Sådanne genstande opnår efterhånden en vis berømmelse og udlånes gerne i lykkebringende hensigt. Rekordflyveren Helmut Hirth slap mirakuløst heldigt fra en nedstyrtning og den skjorte, han havde haft på ved denne lejlighed, lod han aldrig vaske, men bar den altid under tøjet på længere flyveture[98].

Bijouteri-industrien slår også i vor »oplyste« tid mønt på amulettroen, og i enhver sølv- og guldsmedebutik forhandles en mængde smykker med tilskrevne lykkebringende egenskaber: lykkeskillinger (med indgraveret fadervor) til spædbørn, forgyldte firkløvere, hestesko, edderkopper, miniature-elefanter o.m.a. som broscher eller vedhæng i arm- og halsbånd. I USA er salget af firkløvere, kaninpoter og teddybjørne forbløffende stort; en grossist i firkløver sælger således 3,3 millioner om året, indfattet i slipsnåle, manchetknapper og medailloner[99].

Fodboldspilleres lykkebringer er oftest en dukke i klubbens påklædning eller en teddybjørn, som anbringes tæt ved eller i selve målets masker, undertiden også en bestemt person blandt tilskuerne, som holdet af erfaring véd har en gunstig indvirkning på spillet. Spillere og nogle af tilskuerne kan endvidere bære samme lykketegn som en fælles anråbelse om sejr hos skæbnemagterne. Ved hestevæddeløb bærer et stort antal hesteejere, jockeys og tilskuere (spillere) forskellige lykkebringere. Bobkørere, ski- og skøjteløbere, boksere og atleter bærer vel sjældent synlige amuletter, men i lommerne eller indsyet i tøjet kan man finde mærkelige genstande skjult, og inden konkurrencen berøres mascotten i lykkebringende hensigt. Løbere sikrer sig mod uheld med »lykkepunge«, »sejrsringe« o.a. Flyvningens pionerer tog helst levende dyr med i maskinen. Luftskibet »Graf Zeppelin« medførte på sin jomfrurejse Europa–Amerika 1928 en mængde lykkebringere, bl.a. mus, kanariefugle, brevduer og elefanter udskåret i elfenben[100] (sml. s. [27]).

1. ... Frem for alt elskede jeg at rejse i luften, fordi denne rejsemåde ikke alene er den hurtigste, men utvivlsomt også den mest behagelige. Men er den også sikker? Ja, afgjort, når man er en smule overtroisk. Næsten alle flyvere er overtroiske, hvad man ikke kan undre sig over. De foretager kun sjældent en tur uden at have en eller anden lykkebringer hos sig – det være sig et bånd fra kæresten,

en medaillon i en kæde om halsen, en lille hvid kat eller hvad véd jeg. Flyverne tænker og føler anderledes end vi mennesker »i det lave«; deres nerver er af stål, men deres sjæl af erts. (Digteren Machar, i begyndelsen af verdenskrig I generalinspektør ved Tjekkoslovakiets nye hær; her efter Frankfurter Nachricten 27.11.26 > Wehrhan 5).

Mascot-troen synes særlig befæstet indenfor motorsporten. Ved rattet, halvt skjult under instrumentbrædtet eller i bagvinduet på talrige privatvogne, høje Ford'er såvel som supermoderne dollargrin, og i næsten alle racervogne finder man en lille dukke eller dyrefigur. På køleren anbringes forgyldte hestesko, tallet 13 o.m.a. Selv om man naturligvis heller ikke her må lade modens store magt ude af betragtning, så er det dog givet, at vognens fører meget ofte tillægger mascotten en hemmelighedsfuld kraft – og i hvert fald vil det blive tilfældet, hvis der sker et uheld når genstanden er fjernet.

Der sælges motor-mascotter i særlige afdelinger i engelske, franske, tyske og amerikanske varehuse, ofte under udfoldelse af meget hemmelighedskræmmeri. Herhjemme annoncerer bl.a. FDB med hestesko og indianerhoveder som automascotter, og gummifabriken »Codan« forhandler små »lykkens galocher« til anbringelse i biler og barnevogne[101]. De udenlandske dukker kan være påklæbet en seddel med forsikringen »denne mascot beskytter Dem mod uheld, motorskader og politi!« Reklamer for motor-mascotter kendtes allerede ved århundredskiftet[102]; mest solgt blev en kølerfigur af en politibetjent, der rakte hånden frem for at standse trafikken, og med påskriften »Propitiate the Fates!« – i Frankrig en gendarm-figur med tilbundne øjne. Andre lykkebringende kølerfigurer: stork, hund, kat, kaninpote, firkløver i metal. (Se videre s. [36f.).

Sankt Christophorus, der ifølge legenden bar jesusbarnet over en flod, har siden middelalderen været katolikkernes patron for rejsende til lands, til vands og i luften. Han hjælper de troende i farefulde situationer og er derfor navnlig i Mellem- og Sydeuropa beskytter af søfolk, tømmerflådere, kuske, bilister og piloter.

En lille plakette eller sølvamulet med billede af skytshelgenen og omskriften »Sancta Christophore, protege nos« eller (Flandern 1912) »Se hen til St. Christophorus og vær tryg!« fæstes til kølerhjælmen, rattet, gearstangen, instrumentbrædtet, startnøglen etc.[102a]. En begivenhed i 20'erne bestyrkede denne amulettro. Dronning Margherita af Italien slap uskadt fra et alvorligt bilsammenstød og udtalte, at hun tilskrev sin redning et St. Christophorus-billede i vognen[103].

Den brasilianske flyverpioner Santos Dumont gik aldrig på vingerne uden en halskæde-medaillon med jomfru Marias billede; medaillonen havde han fået af prinsesse Isabella[104]. De italienske flyvere har den hellige jomfru af Loretto som skytshelgeninde – ud fra legenden, at hendes kapel og crucifix kom flyvende til Loretto fra Nazareth og over havet, således at grundstenen dannede en bølgedal som fra en vandflyvemaskine. For at delagtiggøre også andre landes piloter i hendes beskyttelse, har italienske flyvere dannet en »Comitato per le onoranze internazionali alla celeste Padrona degli Aeronauti«, der den 11. september 1921 afholdt sit første stævne med deltagelse af bl.a. en svejtsisk eskadrille[105].

Umiddelbart før »Bremen«s start til den første flyvning Europa–Amerika (13.–14. april 1928) fandt baron von Hühnefeld et firkløver (korstegn!) og tog det med i kabinen, hvor mandskabet allerede havde anbragt to crucifix'er og en forgyldt djævlefigur som lykkebringere[106].

a. Mennesker

Ligesom en gave fra den elskede var ridderens bedste lykketegn for en turnering, således går også en moderne sportsmand sejrssikker til konkurrencen med en genstand eller gave fra veninde, kæreste eller kone. Tanken på hende kan i sig selv virke ansporende (sml. s. [4], men den folkloristiske baggrund er, at kvindekønnet skal stå under dæmonernes beskyttelse. En kvindelig passager er derfor altid mascot for chaufføren. Særlig berømmelse i denne henseende vandt den engelske flyverske Miss Davies, efter at hun sammen med piloten Astley slap uden en skramme fra en nedstyrtning. Da Astley få dage senere fløj alene i en anden maskine, styrtede den ned og han dræbtes[107].

Lykke-medailloner med indlagt fotografi af bærerens elskede er meget yndet i tyske sportskredse, og navnlig flyvere lægger megen vægt på at få en gave fra hustruen med i maskinen. Det lille bånd, som nogle piloter slynger omkring håndleddet, stammer som oftest fra hende (sml. s. [21]). To af besætningen på det norske fly, der fløj over Nordpolen maj–juni 1925, medførte silkeflag, som deres koner havde syet specielt til denne farefulde tur[108]. Boksere, løbere, flyvere o.a. bærer en lok af en kvindes hår på sig[109]. Når Clark Gable fløj på bombetogter over Tyskland 1944, bar han altid sin fhv. kone Caroline Lombard's juveløreclips i en kæde om halsen[110]. Faldskærmsspringeren John Tranum fik umiddelbart før starten til den flyvning, der skulle blive hans sidste, overrakt en mascot af sin kæreste[111].

2. Af og til rådførte de sig med forskellige feticher og talismaner, som de altid havde med i maskinen. Der var for eksempel tre par silketrusser og et fotografi af deres allesammens Mary fra tiden i træningslejren. På radioen sad der et ordensbånd, som Junior havde fået for eksemplarisk opførsel. Maskinens næse var smykket med aftrykket af et par røde pigelæber og navnet »Dottie« nedenunder; det var anbragt dér af en pige, som havde været ansat på deres gamle base, og det havde straks fået en gang shellak for at kunne modstå vind og vejr. Det var den slags små ting, der svejsede mandskabet sammen. (Robert Schwartz: De kastede atombomben; i »Yank« > Det Bedste Nr. 2, 1950 s. 42).

Spanieren Milano, som vandt førsteprisen ved et nationalt flyvestævne, lod altid sin unge kone dreje propellen til start[112]. Efter amerikansk skik skal de »sølvvinger«, som jetpiloter får overrakt efter endt uddannelse, anbringes på uniformen af den kvinde, som hver enkelt føler står ham nærmest (mor, kone, kæreste); straks efter tager flyveren selv emblemet af og rækker det som gave til hende, som fæstede det på uniformen, og i stedet forsynes den med et par andre sølvvinger[113].

Under en tennisturnering i Båstad 1940 vakte det pinlig opsigt, at en af de bedst kendte svenske spillere ustandselig beordrede sin kone fra den ene side af tilskuerrækkerne til den anden – alt efter som han følte heldet skifte på banen[114] (sml. Art Larsen, s. [18).

Allerede 1906 bragte et engelsk blad et billede af lille Jimmy Wray, der blev betegnet som et gæstespillende fodboldholds »champion mascot«[115]. »Arsenal« blev i lange tider ledsaget af en karnevalsklædt knægt, som på ryggen bar en tavle med fotografier af holdets spillere[116]. Foruden at tjene som levende mascot har figuren vel også skabt en tilstrøbt publicity; det samme kan siges om den lirekassemand, der 1928 under megen presseomtale marcherede ca. 330 km til London for at være »Blackburn«s mascot i cup-finalen på Wembley stadion.

Visse personer blandt publikum kan som nævnt være opfattet som lykkebringere. Sekretæren for »Swansea Town« skrev efter sæsonen 1924–25 til en bestemt ivrig tilskuer: »Our boys have done their best og played well because you were here!« [118]. På galop- og travbaner regnes pukkelryggede blandt publikum for lykkebringende og mange overtroiske totalisatorspillere lister sig til at berøre puklen[119]. Mødet med og berøring af en skorstensfejer bringer også held, måske ud fra den opfattelse af, at han kan give sin nære kontakt med ildens kræfter videre. Ved det 3. internationale autoværddeløb i Wien var et dusin skorstensfejere kommet til stede efter særlig indbydelse; en af deltagerne fik dem til at spytte på sin vogns køler inden starten[120].

3. Kioskejer Sørensen er fodboldentusiast, og den engelske fodboldturnering er hans speciale. Det er mærkeligt med B. 93, fortæller han; jeg er lidt af en mascot for den klub, thi selv om jeg har set min favoritklub spille hundreder af gange, har jeg aldrig set den tabe een eneste kamp – hver gang jeg er ude i Idrætsparken enten vinder den eller spiller uafgjort. Fritz Tarp véd det også godt, han er kunde her og vi taler tit om det ... (Berl. Tid. 1.3.1949).

4. Det kan se ud, som om Erik Hansen er lidt af en mascot. Han har været med i 7 af KB's 18 kampe, og i de syv kampe har holdet fået points. (Ekstrabl. 9.5.1949).

5. Det er almindeligt, at idrætsmænd bruger mascotter. Men det er sjældent, at to idrætsmænd bruger hinanden til det. Det gør de to unge fra Skovbakken, Niels Breum og Ib Transbøl. Når Breum springer højdespring, sidder Transbøl på hug ved siden af, og Breum er lige i nærheden, når Transbøl kaster hammer. Fornylig deltog de i et atletikstævne i Aalborg. Breum rev ned to gange på 1.85 i højdespring, mens Transbøl var optaget af hammerkast. Da Transbøl var færdig hermed, satte han sig på hug ved Breums højdespring, og nu satte han ny jysk rekord med 1.89. (Aarhuus Stiftstid. 17.6.1954).

Omvendt kan overtroiske sportsfolk have den idé, at deres nærmeste pårørende ikke må være tilstede under afgørende matcher, hvori de deltager (jnf. s. [11, 16f.). Det gælder således de professionelle boksere Asger Warburg og Jørgen Johansen, hvis respektive koner må forlade lokalet, såsnart mændene entrer ringen, og vente på resultatet i omklædningsrummet[121].

Et af B. 1909's tidligere bestyrelsesmedlemmer tør ikke være tilskuer ved holdets kampe. »Hver eneste gang jeg har set holdet spille i København, har det tabt, og jeg

vil ikke være skyld i, at det ikke vinder en vigtig kamp – så bliver jeg hellere hjemme«[122] Det skal bringe uheld at have en jubilar på fodboldholdet[123].

b. Levende dyr

En række forskellige dyr er levende mascotter for sportsfolk; de skal befinde sig i nærheden af dem under spil og kampe – i modsat fald indvirker det på præstationerne. Den folkloristiske baggrund må være, at ondsindede magter skal lade det gå ud over dyret, eller at dyret omvendt står under disses beskyttelse, hvorfor også dets omsorgsfulde ejer må gøre det.

Mange engelske sportshold ledsages til banen af et lykkedyr – en ged, et æsel, en hund, kat e.a. mascot (pelikanen regnes i engelske sportskredse for ulykkesbringende) eller holdets medlemmer bærer hver et billede af dyret på sig[124]. Motorracere og flyvere ledsages også af levende mascotter.

Valget af lykkedyret er som regel sket efter en usædvanlig hændelse (sml. s. [11]). Under en spansk-tysk fodboldkamp i Santander 1951 kom et æsel pludselig ind på banen og begyndte at græsse mellem spillerne, som havde besvær med at få drevet dyret væk. Dets tilsynekomst virkede så opmuntrende på de tyske spillere, at de vandt kampen; æslet blev derfor købt og taget med hjem som det tyske holds fremtidige mascot[125]. To rædselsslagne kattekillinger blev fundet klamrende sig til et sportsflys landingsstel, efter at de havde fløjet 280 km fra Indiana til Chicago; piloten brugte dem siden som mascotter[126]. Den russiske flyver Babuschkin måtte engang springe ud med faldskærm fra sin brændende maskine; ved landingen stødte hans ene fod mod en skildpadde, og denne medførte han altid siden i en lomme, når han fløj[127]. Skildpadder regnes for lykkebringende, fordi de skal kunne blive meget gamle[128]; en australsk stewardesse medførte en skildpadde på alle ture – i alt 96.000 km[129]. Da den italienske flyver Bervetto engang måtte foretage en nødlanding, faldt en såret due ned på maskinens ene vinge, hvor den klamrede sig fast til tværribberne. Efter lykkelig landing plejede han fuglen og anbragte den i et bur i maskinen[130]. Når den lille skøjteløberske Sonja Henie valgte en kolibri som lykkedyr[131], var det sikkert med henblik på minifuglens fænomenale bevægelsesfærdigheder.

Katte (især sorte) har altid været bragt i forbindelse med mørkets dæmoniske magter; anvendelsen af disse dyr, der står under dæmonernes beskyttelse, som mascotter er derfor nærliggende. Allerede 1913 oplyser et svensk blad, at Köpings fodboldspillere tog en levende kat med til alle kampe[132]. Andre sportsfolk (-hold) med katte som lykkebringere: »Wolverhampton«[133], VM i boksning Marcel Thil[134], den sydafrikanske kricketspiller Rowan[135], nordpolsforskeren Stephenson[136]. Det ser ud, som om piloter i særlig grad vælger katte som mascotter. Langdistanceflyveren von König-Wartenhausen havde 1929 en siameserkat i maskinen, da han fløj de 30.000 km fra Tyskland østover til New York[137]. Charles Lindbergh medførte altid en grå kat »Patsy« på sine daglige postflyvninger i USA og berømmede den som sin

mascot; han ville også have den med over Atlanten den 21. maj 1927, men opgav det, da man gjorde ham opmærksom på, at katten rimeligvis ville fryse ihjel undervejs[138] – alligevel ses den på et spansk frimærke til minde om bedriften. Moissant, Riiser Larsen og Byrd er andre flyvere med katte som lykkedyr; sidstnævnte er helt forvisset om levende dyrs overnaturlige beskyttelsesevner; på sin sydpolsekspedition 1928 medførte han foruden hunden »Samson« to hvide katte »Art« og »Ante« (opkaldt efter polerne)[139], og på sin sidste store ekspedition til samme egne havde han to polarhunde med som mascotter[140].

6. Da den amerikanske luftskipper Walther Welmann 1910 foretog sit mislykkede forsøg på at krydse Atlanterhavet vest–øst med luftskibet »America«, havde han en lykkekat med ombord. Mandskabet frygtede, at de frygtelige vindstød hvert øjeblik skulle få ballonens stålskelet til at bryde sammen – og ind imellem stormens dæmoniske hylen hørte man den lille kats angstfulde mjaven. Da mandskabet var blevet reddet af et forbipasserende skib og nåede tilbage til New York, blev lykkekatten offentlig udstillet i et stort varehus, beundret af talrige tilskuere. (Lippische Staatsztg. 11.12.35 > Wehrhan 37).

Hunden er også en populær flyver-mascot[141]. Som eksempler kan nævnes, at en engelsk kunstflyverske aldrig gav opvisninger uden at have sin grævlingehund i maskinen[142], og at rekordflyversken Amy Johnsen foruden andre lykkebringere også havde en sibirisk hund med på turen Tokio–London[143]. Besætningen på »Graf Zeppelin« fik af et amerikansk firma foræret en værdifuld hund som mascot før luftskibets første start mod Europa. Den berømte jagerpilot v. Richthofen gik aldrig i luftkamp uden at have sin foxterrier i maskinen[145].

7. Ikke alle lykkedyr opfylder deres hensigt. Italieneren Nobile havde en foxterrier »Titina« med på sin Nordpolsekspedition 1928, som kostede de fleste medlemmer livet. Samme hund var også med på ulykkesrejsen med »Norge« 1926 og blev hele mandskabets kæledægge – med undtagelse af Amundsen, der fortæller, at dens evindelige hylen gik ham på nerverne, især da luftskibet kom ind i stormvejr og hvert øjeblik kunne bryde sammen. »Nobiles hund gjorde mig forstemt og fik mig til at se situationen i et endnu mørkere skær. I førergondolen løb den bestandig frem og tilbage, hylende og pibende, hvilket ingenlunde bidrog til at bedre mit humør«. Da den svenske flyver Lundborg reddede Nobile på Nordpolsisen, sørgede han især for at få sin foxterrier med, hvilket siden blev stærkt kritiseret. Skønt hundens værdi som lykkebringer havde vist sig ret tvivlsom, blev den dog af en dyreværnsforening i Rom dekoreret med en guldmedaille. (Frankf. Post 2.11.28 > Wehrhan 39.[146])

De norske skiløbere, som deltog i OL i Garmisch, blev under hele opholdet ledsaget af en schäferhund – deres mascot[147]. Em. Jacobsen (»Malle«) kunne ikke bokse med det rette kamphumør, hvis ikke hans hund »Smut« befandt sig i omklædningsrummet[56], og bokseren Jørgen Johansens hund »Nuggi« fulgte ham som mascot til hver eneste kamp og vogtede handskerne mellem omgangene[148].

Johnny Roberts, en engelsk træner for »Chang« (Aalborg), leder før hver kamp efter en edderkop og gemmer omhyggeligt sit fund i brystlommetørklædet[149]. Den svenske langdistanceflyver Torsten Akrell værner om en gul edderkop, som bor inde i maskinens ene vinge[150]. En af Amundsens ledsagere på polflyvningen 1925 medbragte en abe som lykkedyr[151]. Det vides også, at en flyver i lykkebringende hen-

sigt har taget en pattegris med i maskinen[152]. Et engelsk keglehold tager æselet »Heather« med til alle kampe[153]; o.s.v.

Der kan endelig være knyttet mascotter også til sportsdyr. Da en engelsk derbyvinder blev sendt til Amerika, fik den sin staldkammerat, en kat, med sig, og en amerikansk travhest, som rejste den modsatte vej, fik en ged med på turen. Høns, kaniner, aber, hunde, mus og får er andre levende mascotter for væddeløbsheste[154].

c. Figurer (Mennesker).

Anvendelsen af mascotter (talismaner) som elefant, hestesko, firkløver o.a. (se s. [22f.) er blevet trængt stærkt tilbage af figurer (dukker), der som oftest har et hæsligt udseende. Fordrivelse af dæmonerne med skrækindjagende ansigter, uhyrer, sfinxer o.s.v. er en velkendt folkloristisk praksis. I nutiden, hvor dæmonfrygten ikke længere er levende i tankeverdenen, er brugen dog i nogen grad blevet vrangvendt, således at selve den skrækindjagende figur opfattes som en skytsånd. Det gælder f.eks. de dukker, man ser ophængt i talrige automobilers bagvindue (jnf. s. [23). Denne skik skal være opstået i Paris, hvorfra auto-dukkerne mod første verdenskrigs slutning kom til England og dér hurtigt blev meget populære; via Tyskland nåede dukke-manien siden også til Skandinavien.

Franske motorkørere – og navnlig de kvindelige – medfører ofte en lille dukke »Père Jeannot«; det er en bonde med tophue, der skal kunne beskytte mod alle uheld og politiets indblanding[155]. Andre mascotter med »magiske« navne som Ogopogo, Golliwog, Bibi, Billiken, Bibabo, Boby, Rintintin, Hampelmann o.s.v. har alle et hæsligt udseende. Den engelske »Golliwog« var oprindelig et børnelegetøj, som overtroiske folk fandt egnet til mascot. En anden velkendt engelsk mascot er et soldaterhovede af egetræ, som med vidt opspilede øjne spejder efter farer og »advarer« sin ejer; alene 1915 blev der solgt $1^1/_2$ millioner af denne mascot til soldater, der drog i krigen[156].

8. Billiken er en lille mandsling af engelsk oprindelse og den fetisch, som flyverne tror på; de har ham i flyvekostume og i selskabsdragt – ja, der er dem, der om aftenen putter ham i natskjorten og slumrer saligt ind med ham. – Jeg plejede altid at bære min Billiken på mig i en sølvnål, men en morgen havde jeg glemt den. Jeg skulle starte, men var ikke rigtig glad til mode, og længe kunne jeg ikke blive enig med mig selv, om jeg hellere skulle gå hjem og hente den. Nå, jeg lod være og startede uden Billiken, men havde dog en sikker anelse om, at der ville passere mig noget. Og ganske rigtigt: næppe havde jeg lettet fra jorden, før aëroplanet ramte en fritstående pæl, som jeg ubetinget havde måttet kunne se. Maskinen slog en kolbøtte og blev ødelagt, selv slap jeg uskadt. Da svor jeg, aldrig i mit liv at starte uden Billiken. (Interview i »København« 7.4.1914).

En figur af en politibetjent (gendarm), evt. med tilbundne øjne og med påskriften »skæbnens guder værge dig« er en fransk og angelsaksisk motorsports-mascot, som anbragt på køleren holder politiet på afstand[102]. Amerikaneren Graham White, der som den første fløj omkring frihedsgudinden i New York, havde bl.m.a. talismaner

en sådan dukke; han fik den af en senators lille søn umiddelbart før starten til en konkurrence, hvor tre andre piloter styrtede ned og blev hårdt kvæstet[157].

Dukker i de respektive sportsholds påklædning er velkendte mascotter herhjemme og i Tyskland og anbringes f.eks. som »reservemålmand« i fodboldnettets masker. ligesom holdet gerne lader sig fotografere sammen med dukken. Folkloristisk beslægtet er de små dukker, der er særlig beregnet til medbringelse i kufferten: »Allerürken« (Slesvig-Holsten), »Galgemanden« (oprindelig en alrune, Ditmarsken) o.a.[158].

d. Figurer (dyr).

Udskårne eller af tøj o.a. stof fremstillede dyrefigurer er jævnligt brugte substitutter for de levende mascotter, der omtales s. [26f. Den mest udbredte mascot af denne type er »teddybjørnen«, som – evt. klædt i holdets farver – medføres af mange fod- og håndboldhold og anbringes i målmaskerne for at standse modspillernes angreb og beskytte ejerholdets medlemmer mod uheld.

Den danske landsholdsmålmand Frigast Larsen kom altid slentrende ind i målet med en teddybjørn under den ene arm. »Trolden Teddy« var det danske fodboldlandsholds mascot ved OL i 1948 og 1952 og blev anbragt på toppen af Dannebrogs flagstang[159]. På et foto af cyklebold-mesteren Jørgen Johansen ser man en mascotbjørn hængende på cyklens lygtekrog[160], og billedet af et hold roere viser en anden dyrefigur som mascot[161].

Teddybjørnen er endvidere en yndet lykkebringer for bilister og flyvere. Den danske pionér Ulrich Birch, som dræbtes ved nedstyrtning 1913, havde altid en »Lykkebjørn« foran på sin maskine[162]. Der var malet en bjørn på siden af motorhjælmen på en af de maskiner, der skulle deltage i den Filchner-Amundsen'ske nordpolsfart[163], og under 1. verdenskrig gik kun meget få italienske flyvere i luften uden at medtage en eller anden lykkebringende dyrefigur, som oftest en tøjbjørn »Boby«[164]. I en nedstyrtet dansk jetjager fandt man den dræbte pilots mascot, en lille hvid og forpjusket teddybjørn, som havde været anbragt på instrumentbrædtet foran ham[165].

Der er her tale om overtroens annektion af en helt ny opfindelse, idet »Teddybjørnen« blev skabt 1903 og af en idérig legetøjsfabrikant opkaldt efter den daværende amerikanske præsident Theodore (»Teddy«) Roosevelt, der havde ry for at være en dygtig bjørnejæger. Allerede 1915 havde Steiff-fabrikkerne i Giengen a.d. Brenz solgt 10 millioner teddybjørne; ved 50-årsjubilæet 1953 anslog man, at der alene i USA var solgt mindst 150 millioner, og 1948 oplyses, at et firma i Braunschweig det år havde modtaget ordrer på 1.5 millioner teddybjørne; de fleste eksporteredes til USA, Argentina og Svejts[166].

Når denne figur så hurtigt opnåede en stor popularitet hos både børn og overtroiske voksne, må det i nogen grad kunne tilskrives, at bjørnen længe forinden var blevet opfattet som et lykkedyr og som symbol på kraft og vagtsomhed, ligesom

bjørnens labber blev brugt som beskyttende amulet og bjørneblod fra oldtiden ansås for styrkegivende.

Det er ejendommeligt, at der kun foreligger een enkelt efterretning om en tøjkat som mascot (for den engelske motorsportsmand Fernihough)[167], da dette dyr ellers er velkendt som levende mascot (s. [26f.). Derimod er det ikke sjældent, at små (som regel sorte) tøjhunde ses som mascot for boldspilhold. En hollandsk mestersvømmerske fik ved OL 1928 overrakt en tøjhund af sin moder[168].

Bokseren Knud Larsen havde i lang tid en lille tøjabe stående i sit ringhjørne; en dag havde han glemt sin overtro og tabte en vigtig kamp i London, hvorfor han siden sørgede for at have aben med til kampene[56]. Den berømte racerkører Hans von Stück deltog aldrig i et løb uden en lille gylden abefigur i vognen[168a] (se endv. s. [27).

Små udskårne pattegrise eller »lykkesvin« af tøj hæftes som mascot til flyvemaskiner[169]. Peter Nielsens lykkesvin hang ved førersædet på hans gamle »B.-S.« monoplan[54]. Blandt de utallige lykkebringere, som luftskibet LZ 126 medførte på den første tur Europa-Amerika (jnf. s. [22), var også adskillige teddybjørne, en stor udstoppet papegøje og en lille svale sammenlimet på alle leder; om sidstnævnte fortalte ejeren under overfarten, at den under første verdenskrig havde beskyttet ham på mere end 300 flyvninger over fjendtligt territorium og fire gange var blevet ramt af kugler, som ellers var tiltænkt ham[170].

Antropomorfe dyrefigurer af helt ny oprindelse og straks brugt som mascotter er den tyske »Mecki« (et pindsvin) og »Peter Edderkop«, som dukkede frem på markedet efter at statsminister Hedtoft 1948 i Grønland havde introduceret børnesangen om »Lille Peter Edderkop«. Carracciola, sejrherre i talrige autoløb, kørte aldrig uden en Mickey-Mouse figur i sin vogn[171].

9. Lykkegrisen »Johan Ludvig«, opkaldt efter giveren, ORS Nathansen, var hejst på en palme i det danske hjørne og blev klappet og klemt, både når det gik godt og når det så mindre strålende ud ... Slutresultatet blev, at fru Barding vandt det internationale mesterskab [fægtning] med 6 sejre og intet nederlag. På søndag uddeles samtlige turneringers præmier. De danske damer får ders erindringsgave og lykkegrisen vil få en ny medaille i sit halsbånd; det får den hver gang en dansk dame med klinge i hånd vinder en sejr i udlandet. (E. Schack Steenberg i udat. avisudklip i H. F. Feilbergs utrykte seddelsamling nr. 35455, Det kgl. bibliotek).

e. Beklædningsgenstande.

En boldspiller, bryder, bokser, løber, jockey, motorsportsfolk og piloter, som er disponeret for overtro, vil ofte føle heldet knyttet til visse beklædningsgenstande, der da bliver helt uundværlige. Det kan være et par efterhånden ret defekte »sejrsbukser«, støvler, strømper, handsker, en gammel snavset hue eller kasket – det gjaldt f.eks. B.93'eren Svend Jensen (»Lange Svend«), dansk landsholdsmålmand gennem mange år[172] – et laset halstørklæde, o.a. Er klædningsstykket for defekt, bæres det skjult under tøjet.

Valget af det lykkebringende klædningsstykke vil som oftest være truffet, fordi vedkommende bar det i en vundet konkurrence eller på en vanskelig, men heldigt gennemført flyvning (jnf. s. [22). Nyt tøj og andet nyt sportsudstyr reducerer desuden bevægelsesfriheden, hvorimod man føler sig »hjemme« og mere sikker i sit vante kluns. Det sker også, at en dygtig eller heldig kollega skal »indvie« (bære, bruge) et nyt sportsudstyr, og at der sker lån – eller ligefrem tyveri – af en sejrrig kollegas dragt.

Alfred Nervø (1879–1921) fløj aldrig uden sin grønne kasket[173] og franskmanden Delagrange havde en grå kasket som mascot[174]. Sko og tøfler, der er ældgamle lykkesymboler, anbringes i en snor over hovedet på piloten[114]. En engelsk flyver i første verdenskrig hævdede, at hans skæbne var uløseligt knyttet til et par læderbenklæder; han havde arvet dem efter sin broder, der styrtede ned under luftkamp, og han anså det for absolut udelukket, at to mennesker kan dø i det samme klædningsstykke[175].

Den kendte svenske motorsportskvinde fru Greta Molander, deltager i mange Monte Carlo løb og vinder af dameklassen 1937, anbringer et par antikverede dameknapstøvler (foræret af jazzkongen Nat Gonella) bag på sin vogn. »Man kan godt unde fru Molander en sejr, hvad enten det nu bliver på grund af lykkestøvlerne eller hendes egen køredygtighed«[176].

Engelske trav- og galopsportsvenner har undertiden en cylinderhat, hvortil de knytter særlige lykkegivende forventninger[177].

10. Et kolossalt bifald hilste den koldblodige unge jydske træner V. Lønborg Nielsen, da han i går vandt Dansk traver derby med sin fars »Lykkeprins«. Kom derbysejren som en overraskelse for træner og ejer? Lønborg Nielsen var ved at miste modet, da Lykkeprins blev syg, men han frygtede dog mest, at faderen ville spille på hesten. Bare lægen holder en daler på en af sine travere, går det galt, erklærer den unge træner, der er meget overtroisk. Jeg har kun een gang vundet med en nr. 13, og min kone havde taget sin gamle kjole på, for at heldet skulle følge os, betror han os. Den hvide kjole bar hun i sin tid, da Jutta McElwyn blev nr. 2 i kriteriet. – Var fruen villig til at tage en gammel kjole på til derby? – Ja, for den skal nok skaffe Lykkeprins mindst en andenplads, mente fru Ruth. (BT 10.7.1950, m. foto).

Det er undertiden mere farven i påklædningen, som overtroiske sportsfolk hæfter sig ved (sml. s. [15). Aggerholm boksede således helst i røde benklæder. Farven turkis regnes for lykkebringende i hestevæddeløb (ligesom ædelstenen, se s. [32); derimod vil overtroiske ryttere nødigt bære en jakke med tre røde nuancer[178]. Cirkusdirektør Orlando, som vandt med to af sine heste ved derbyet i Malmø 1940, udtalte til et blad, at en champagnefarvet hue var hans mascot og havde været det lige siden han som saltomortalejockey startede hos cirkus Madigan[114]. En kvindelig håndboldspiller oplyser (1949), at hun altid bærer en blå lykkeelefant under kampene; hun lægger særlig vægt på, at genstanden er blå, da hun ellers sjældent bruger denne farve i sin påklædning.

f. Hestesko, smykker, mønter o.a.

Det kan ikke undre, at hesteskoen nyder stort ry som lykkebringer også blandt sportsfolk. Man finder en forgyldt hestesko på talrige bilers køler – forøvrigt et ejendommeligt levn fra hestekøretøjernes tidsalder! – Rekordflyversken Amy Johnson havde en hestesko i maskinen på turen Tokio–London september 1934; Giveren havde først bragt mascotten den modsatte vej[179]. Hesteskoen er naturligvis i særlig grad blevet benyttet som lykketegn af hestesporten; en rideklubs bomærke kan som emblem, brosche, slipsnål etc. være både smykke og mascot (jnf. s. [5 og eksempel 12 nedenfor).

11. »Nimbus« ejes af den lille mørkhårede Mrs. Marion Glenister, gift med en sagfører. Hun har haft væddeløbsstald siden 1947 og større sukces end de fleste begyndere i fuldblodets verden. Hendes heste vandt i fjor [1948] 20 løb. Hun går til Epsom-derbyet i morgen med to mascotter hos sig: en lille gylden hestesko, som hendes mand forærede hende, da hun købte sin første væddeløbshest, og en sort kat af celluloid, som hun fik af en zigeuner i Epsom. – »Nimbus« vandt det 170. derby som den 13. i feltet og klokken 15.13. (Berl. Tid. 4.6.1949 & 5.6. s.å.).

Den svenske skøjteløbermester Grafström bar ved konkurrencer en lille sølvskøjte på sig som lykkebringer[114]. Om tennisspilleren Molla Malory fortælles, at hun regnede en stor guldbrosche for sin mascot og anbragte den på tennispladsen før hver kamp. Engang mistede hun smykket, og da tabte hun ni sæt i træk; så kom det atter for en dag, og nu vandt hun de næste fem sæt[180].

Løbere bærer gerne en »sejrsring« eller »sejrsportemonnæ«[181]. I England, Amerika og Australien bæres turkis af mange jockeys og hestesportsvenner; denne overtro fører man helt tilbage til det gamle Ægypten, hvor denne smykkesten skal have været regnet for lykkebringende for både hest og rytter[182]. Parisiske damer bærer helst diamanter ved væddeløb; de bringer lykke og får en bestemt hest til at vinde. Men hvis en dame vil have en hest placeret som nummer 3 eller 4, bærer hun opal som smykke og vædder på denne hest. Det må ske i dyb hemmelighed, ellers risikerer hun, at ingen af publikum vover en sou på den[183]. Genstande af »lucky jade«, »greenstone«, blev båret af flere kendte derby-vindere og af alle medlemmerne af det sejrrige All Blacks fodboldhold[184].

12. Vejle Boldklubs innerwing Erik Skaaning, der til daglig er meget nøgtern i sit syn på tingene, har hidtil lidt under en form for overtro, der er fælles for mange sportsmænd. Skaaning har aldrig i udekampe haft Vejle Boldklubs spillernål med sig, da han var bange for, at det ville være forbundet med uheld at bringe den med sig. Da Vejle forleden rejste til København til kampen mod HIK, trodsede han alle former for overtro og varsler og lod nålen blive i reverset – og Vejle vandt alligevel. (Idrbl. 11.10.1951).

Kort før en finalekamp i Wimbledon fik tennisspilleren Kurt Nielsens frue en mascot af en skuespillerinde. Hun lovede at bære den – et armbånd – under kampen, som Kurt Nielsen dog ikke vandt[185]. Brasilianeren da Silva (VM i trespring) bærer en sølvkæde om halsen; »den har jeg fået af min moder (sml. s. [24 og 32), og jeg har den altid på, både når jeg springer og når jeg sover«[186].

Et lykkedyr, som har fået stor udbredelse i engelske sportskredse, er den såkaldte »Lucky Duck«, lykkeanden fra Chelsea. Det er en medaillon i halskæde med et skrigende gult billede af en and med blå himmel og knaldgul måne som baggrund[187]. Lindbergh skal bl.m.a. også have haft en pingvin-figur af emaille som talisman på atlantflyvningen[168a].

Ved »luftbroens« halvårsjubilæum december 1948 fik 450 amerikanske og britiske piloter af Berlins overborgmester dr. Reuter overrakt »good-luck«-fyrtøj[188].

De nu forbudte kølerfigurer var utvivlsomt ofte tillagt lykkebringende subs. uheldsafværgende kræfter – jnf. skibenes galionsfigurer. Om Georg V af England vides, at han aldrig brugte sin bil, før der på dens køler var anbragt den 4 cm høje Britannia-figur, som ellers stod på hans skrivebord. Lignende figurer kom hurtigt til at spille en rolle i den engelske motorsportsovertro[189].

Den professionelle fransk-polske bokser Jean Bobiazz har som mascot et par handsker, hvori er indgraveret navnene på de ca. 45 modstandere, han har besejret[190]. En målmand på et fodboldhold under B. 1908 tog før hver kamp en stor kirkegårdsnøgle frem af sin mappe og lagde den bag målet; han fandt den på banen ved Tårnby Amager. Et tilfældigt fund af en usædvanlig genstand er her udslaggivende[191]. Asker Skiklub (Norge) har en barnevogn som mascot; den stilles på tribunen under konkurrencer[192]. Af ejendommelige pilot-mascotter kan nævnes: en kasse øl hængende under maskinen, et eksemplar af yndlingsavisen, en ridepisk (v. Richthofen). Under 1. verdenskrig skal hele eskadrer af fly have medført spadserestokke som fælles lykketegn[193]. – En støvleknægt regnes for ulykkesbringende såvel blandt sejlsportsfolk som gamle søfolk[194].

Lykkeskillingen skal helst være fundet tilfældigt, være af et lykkebringende metal (kobber) og med kongens billede eller navnetræk; den af Gud udvalgte hersker står direkte under forsynets beskyttelse, hvorfor bæreren af hans billede også må gøre det. – Løberen Feerup skal altid have haft en lykkeskilling i lommen. Da tennisspilleren Prenn engang var i en vanskelig stilling, trykkede en ven ham en irret mønt i hånden; denne havde han netop fundet på pladsen[195]. Det sker, at hesteejere opfordrer deres jockey til at lade en lykkeskilling sy ind i deres jakke[196]. Luftskipperen Santos-Dumont (1873–1923) havde som mascot en medaillon, en foræring fra prinsesse Isabella[197].

13. Der var visse ting, jeg passede på med, så længe jeg var aktiv – jeg havde en samling gamle kinesiske, engelske og amerikanske mønter, og dem måtte jeg absolut have i den ene bukselomme, når jeg tog afsted til en kamp. Og så røg jeg aldrig tobak den dag, hvor jeg skulle bokse; det gav ligesom lidt ekstra selvtillid at lade være. Med hensyn til datoer har der aldrig været noget i vejen – min kone er født den 13. august. (Em. Jacobsen, »Malle«, i Idrbl. nr. 30, 1949).

g. Tal.

Lykke- og uheldbringende tal er velkendte begreber i overtroen og kendes blandt både aktive og passive sportsfolk (sml. s. [13]). Frygten for tallet 13 (triskadekafobi) er måske den mest udbredte form for »moderne« overtro. I USA er der efter 1925

ikke givet startnummer 13 til motorløb – efter sigende fordi særligt mange autoracere med dette nr. forulykkede det år[198]. 1923–25 dræbtes adskillige dygtige motorsportsfolk i Mellemeuropa efter at have fået tildelt startnummer 13; blandt dødsofrene var den berømte italiener grev Masetti[199]. Franske autoklubber benytter ikke startnummer 17, fordi navnlig italienske kørere nærer uvilje mod dette tal, og i det franske grand prix udstedes der overhovedet ikke mere ulige numre, fordi sådanne tal i mange tilfælde fik skyld for ulykker under løbene[200].

14. Lord Mildmay, af gammel adel, 38 år, 6 fod høj, har ikke gjort væddeløb til sin hobby, men til sin tilværelse. Han har selv væddeløbsstald og rider med megen sukces både for andre og for sig selv. Han er Englands ledende amatør-rytter. I fjor var han nr. 3 i Grand National med Cromwell. I onsdags, dagen efter at nye tusinder havde anbragt deres penge på »Cromwell«, startede Lord Mildmay i Aintree i et nystiftet løb med favoritten »Lecale Prince«. Midt i løbet styrtede de to, mens et råb fra tilskuerpladserne stod mod himlen. »Lecale Prince« havde brækket halsen og var dræbt! Lord Mildmay blev kørt bort i ambulance. En halv time senere slentrede han ind på tilskuerpladserne! Indtil da havde de hundrede tusind, der så hans fald, været i syv millioner sind. »Lecale Prince« havde nr. 13 i løbet! (Berl. Tid. 26.3.1949, s. 5).

15. Der vil antagelig gå lang tid, før man kan overbevise travsportsfolk om, at 13 er et uheldigt tal. Sophus Sørensen vandt i går sin 13. sæsonsejr med programmets nr. 13, Lykke Roy, og det skønt denne hest kun var tredie i mål. Den første blev i opløbet diskvalificeret for urent trav, den anden led samme skæbne på selve målstregen. (BT 4.5.1950).

16. Tallet 13 spillede en skæbnesvanger rolle i den tyske motorkører Hasse's 13. konkurrence. Natten forinden havde han overnattet i et hotelværelse nr. 13, og 613 km fra Kolberg, ved 13 km stenen før Mittweide, ramtes hans vogn af et uheld, så han måtte opgive. Den 13. maj 1934 startede han til endnu et løb, men blev atter uforskyldt truffet af skæbnen. Så besluttede han aldrig at begive sig ud på sportskørsel den 13. i en måned. – Var det ulyksalige ciffer virkelig skyld i ulykkerne? Året efter fik Hasse til sin skræk startnummer 13 ved et motorløb fra München, og som ledsager ydermere en mand, hvis armbånd til overflod var forsynet med indgraverede 13-tal. Alligevel blev Hasse den bedste af 267 deltagere. (Zwölf-Uhr-Blatt, Berlin 11.4.1935 > Wehrhan 70).

En hel del sportsfolk betragter omvendt 13 som deres lykketal. Bilister, »som slet ikke er overtroiske«, hæfter en plade med dette tal ved startnøglen. Henry Lauritzen nævner ti tilfælde, hvor heste med start- eller boksnummer 13, med 13 bogstaver i hestens eller jockeyens navn, o.s.v. vandt store løb[201].

Den danske professionelle fodboldspiller Poul Rasmussen (»Rassi«) har 13 som lykketal; han er født den 13. december og holder altid på dette tal i spil[202]. Der findes motorsportsfolk, som altid insisterer på at få tildelt startnummer 13 – det gælder således »Morian« Hansen: »Da jeg i sin tid [1928] begyndte, var der ingen, der ville have det nummer. Men jeg er ikke overtroisk ... jo, måske en lille smule, nu vil jeg altid ha' det nummer«[203]. Den italienske flyver de Bernardi fortalte, efter at han 1926 i Amerika havde vundet Schneiderpokalen med den dengang utrolige fart af gennemsnitlig 418 km i timen:

17. »Det var ganske klart, at jeg havde lykken på min side – ikke alene som følge af den mascotdukke, kammeraterne havde givet mig med ved afskeden i Italien, men også, fordi jeg hele tiden blev fulgt af tallet 13. Hør blot: Den 13. oktober forlod jeg Neapel med 13 mand, rekorden blev sat den 13. november; den auto, som bragte mig til Norfolk flyveplads, havde som flyvemaskinen et

kendingstal, der indeholdt 13; året 1926 såvel som mine 26 flyverekorder er det dobbelt af 13; om det så var mit hotelværelse, stod der 13 på døren«. (K. Wehrhan, Der Aberglaube im Sport, 1936, 71, m. tre kildehenvisninger).

Do. X, i sin tid verdens største fly, skulle efter værftsjournalerne have betegnelsen Do. 1930. Men kaptajnen og flere medlemmer af besætningen gjorde indvendinger, fordi tværsummen er 13. Flyvebåden fik så betegnelsen Do. 1929[204].

18. Flyveren Louis Barr erklærede triskadekafobien krig i det ellers meget overtroiske Amerika. – Den 13. marts 1936 på overtroens frygtede fredag, foretog han en flyvning og fuldførte fra 1300 meters højde sit 13. faldskærmsspring. Men først overtrådte han en hel række uskrevne love i overtroens katekismus. Før han steg op i maskinen (fra den forkerte side) knuste han et spejl, spildte salt, gik under en stige, fortsatte ad en vej, som en sort kat havde krydset; han lod sin egen dødsannonce indrykke i et lokalt blad, og endelig lod han sig fotografere stående foran maskinen før starten (jnf. s. [19]). Præcis kl. 13.13 klatrede han ud på den ene vinge med venstre ben først – og sprang. Mange tusinde tilskuere havde indfundet sig på Beaconfield flyvepladsen i staten Virginia for at se denne vovehals' »dødsspring«. Nogle sekunder så det også ud, som om de overtroiske skulle få ret i deres profetier, men få hundrede meter over jorden foldede skærmen sig ud og Barr nåede velbeholden ned. (Berl. Morgenpost 15.3.36 > Wehrhan 71f.) [204a].

Cykelrytteren Evan Klamers lykketal er 7 (jnf. s. [18]); det vil han helst have som startnummer og på ryggen af sin tricotdragt; hjemme hviler han sit hoved på en pude, som hans kone har broderet med et stort rødt 7-tal, et firkløver og en edderkop[71].

Talovertroen er meget stærkt befæstet i Amerika, og det er her blevet en modesag at købe visse heldbringende cifre til bilernes nummerplader. Sværvægtsbokserne Joe Louis og Rocky Marciano anbragte bogstaverne KO (knock-out) foran nummeret, baseballspilleren Mickey Mantle sikrede sig nummeret 77-7777, en fodboldtræner i Michigan NL 2820 (= never lost; 28:20 = resultatet, da hans hold vandt det amerikanske mesterskab). Slutcifferet 0 regnes af nogle bilister for uheldigt. Joe Davis, gennem 21 år britisk billard-mester, købte en næsten ny vogn for at få det eftertragtede nr. 1 på sin nummerplade[205]. En dansk præst ansøgte, rimeligvis efter for megen folkesnak, myndighederne om at få et andet bilnummer end 458; salme nr. 458 begynder nemlig således: »Gå nu hen og grav min grav!« Politiet imødekom anmodningen og gav ham valget mellem numrene 571 (salmen »Det koster mer, end man fra først betænker)« og 495 (»Den snævre vej er bred nok . . .«)[206].

Ejere af sportyachter mener, at en bås ydeevne og manøvresikkerhed kan afhænge af dens navn. I motorsportskredse hører man undertiden den påstand fremsat, at visse fabriksmærker er lykkebringende og andre »ulykkesvogne« – her kan rent faglige vurderinger vel ligge til grund for en evt. overtro[207].

h. Ting fra ulykker.

Et søm, en mønt, sten o.a., der har sat sig fast i dækket og måske forårsaget punktering, finder nogle chaufførerer egnet som mascot – måske ud fra reglen »med

ondt skal ondt fordrives«[208]. Rester af en bus, som knustes ved et sammenstød i London, blev ivrigt eftersøgt af overtroiske bilister, som ville bruge stumper af vognen som mascot mod lignende ulykker[102]. På samme måde lader piloter dele af forulykkede fly indbygge i deres egen maskine som afværgemiddel. Da løjtnant Stainforth under forsøg på at sætte ny hastighedsrekord styrtede ned og dræbtes ved Gardasøen, ilede den italienske flyver Marsi straks til ulykkesstedet for at sikre sig et stykke af propellen. Det bar han altid siden på sig, men han satte selv livet til (juni 1932), da han over Korsika forsøgte at nå lydens hastighed[209].

i. Animalia, Vegetabilia.

Foruden levende dyr (s. [26ff.) er også dele af sådanne brugt som mascotter. Sonja Henie havde en kaninpote indsyet i sin dragt ud for hjertet; hun tabte den under en opvisning i Bruxelles, standsede øjeblikkeligt og ville først fortsætte, efter at mascotten var fundet og bragt på plads[210]. Boksere stryger hænder eller handsker med en kaninpote for at vinde større slagkraft[211], og om en cirkusrytterske vides, at hun gned en sådan lykkegiver over hestens ryg før entreen i manegen[212]. Benet af en kylling regnes også for en sportmascot[114]. Tænder, hår, knurhår af ulv, elefant, tiger o.a. hurtige og stærke dyr bæres i medaillon og skal kunne forjage frygt og hjælpe til sejr eller større fart (autosport, flyvning). Hår af en elsket kvinde, af yndlingsdyret eller en sejrrig hest regnes for lykkebringer i hestesporten og flettes gerne ind i deltagerhestens manke[114] [213].

Et kløverblad sikrer godt sammenspil, hævder mange engelske fodboldspillere[214]. Firkløverovertroen er meget befæstet i sportskredse (jnf. s. [11 og 18). Her nogle eksempler af mange: Kajakroersken Karen Hoff (guld ved OL 1948) leder før hver start efter firkløvere og lægger dem i båden[215]. Den belgiske bokser Joe Preys har en firkløver broderet på sine benklæder[216]. Wm. T. Tilden, syv gange amerikansk tennismester, bar altid en firkløver, som først skal have været i præsident Lincolns eje:

19. »Personlig er jeg meget overtroisk«, siger Tilden i et interview. »Dagen før jeg slog Gerald Patterson i Wimbledon 1920 og dermed vandt min første større turnering, fik jeg af fru Benjamin Lathrop i London, en svigerinde til det amerikanske Davispokal-holds anfører, en firkløver, som engang havde tilhørt Abraham Lincoln. Fra hin dag og til august 1926 bar jeg kløverbladet ved alle nationale mesterskaber, og i al den tid blev jeg ikke besejret een eneste gang. En uges tid før jeg i 1926 tabte mod Lacoste i Davis Cup finalen, havde jeg mistet min firkløver. Et par uger senere tabte jeg også en vigtig kamp i Amerika. Først nogle år efter dukkede firkløveren atter op – da jeg havde vundet i den amerikanske mesterskabsrække«. (K. Wehrhan, Der Aberglaube im Sport, 1936, 89f., med fire kildehenvisn.).

(Heste-) kastanien er en velkendt amulet; i sportskredse bæres den vistnok mest af kapløbere[217]. Milli Reuter (VM i diskoskast) deltog aldrig i en konkurrence uden at have en kastanie på sig[218]. En tysk væddeløbsbilist startede altid med en kartoffel i venstre hånd, mens den anden hånd betjente rattet[219].

Flyveren Graham White (s. [28f.) stolede snart på den ene, snart på den anden lykkebringende genstand. En tidland havde han en buket hvide lyngblomster i kabinen. Hvid (d.v.s. usædvanlig) lyng må ligesom firkløveren o.a. abnormiteter rumme en magisk kraft; finderen må desuden have heldet med sig – og endelig er valget vel i dette tilfælde også sket ud fra en association med flyverens efternavn. Navneligheden har præget idéen om en hemmelig sympati mellem person og ting. White var iøvrigt inkonsekvent i sin overtro. Han havde således engang et rødt halstørklæde bundet til sin maskine og ved en anden lejlighed et par rosafarvede tøfler hængende i et lilla bånd over hovedet[114].

En tysk sværvægtsbokser bar en buket visne blomster på sig, arvet efter faderen, som mente, at denne buket havde bragt ham uskadt hjem fra krigen 1870–71[220]. Og endelig oplyses om et kanadisk ishockeyhold, at hvert medlem før en vigtig kamp fik udleveret et lille stykke af det samme strå. Hver gang holdet kom i vanskeligheder, knugede spillerne strået i lommen – som den druknende klamrer sig til et halmstrå[221]!

IX. SPORTSOVERTROENS DEBET- OG KREDITSIDE

Som det vil fremgå af de ovennævnte eksempler – et udvalg af det materiale, der stod til rådighed – spiller overtroen en stor rolle i sportsverdenen. Den »moderne« overtro synes her at have fundet et af sine bedste grosteder, og sportsovertroen danner derfor ikke alene et af de største, men også mest interessante områder af nutidens folklore.

Ikke desto mindre er den hidtil i høj grad blevet ignoreret. Det store og omfattende værk Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens (I–IX, 1927–41) har således ikke *Sport* hverken som stikord eller registerhenvisning. Den vistnok eneste afhandling om emnet skyldes rektor Karl Wehrhan i Frankfurt a. M. og udkom for 25 år siden (Der Aberglaube im Sport. = Wort u. Brauch, H. 24, Breslau 1936, VIII + 114 s., 4°). Forfatteren har dog ofte medtaget forhold, som ikke eller kun periferisk har med egentlig sport at gøre. Heri findes nøjagtige kildehenvisninger til de oplysninger, der er brugt i nærværende undersøgelse. Opgaven har først og fremmest været at *samle* det tilgængelige stof (jnf. s. [5), således som det findes i mange små notitser i dags- og sportspressen. En hel del af disse oplysninger om sportsovertro optræder sporadisk og hyppigst i anden forbindelse og må naturligvis benyttes med nogen reservation. Man finder således ofte samme handling tydet på flere måder. I de fleste tilfælde har uafhængige gentagelser og direkte forespørgsler dog kunnet bekræfte meddelelserne. Desuden rummer langt de fleste notitser en kærne af ægte folkloristisk stof, som kendes i anden sammenhæng.

Sportsovertroens store udbredelse og stærke befæstelse må være udtryk for, at den har en vis praktisk betydning. Tydningen af tilfældigheder, visse handlinger og genstandes tilskrevne magiske kræfter har utvivlsomt en positiv psykisk indvirkning

på den sportsdrivende. Overtroen gør frygtløs og løser en indre kraftreserve, som mere nøgterne sportsfolk måske savner i en kritisk situation.

Her som iøvrigt vil det oftest være et sensibelt nervesystem, der disponerer for overtro; vedkommende føler et behov for noget materielt, hvori eller hvorpå en indre selvtillid kan lokaliseres og opbygges. Uden dette psykiske »rygstød« ville adskillige sportsfolk næppe kunne opnå så store fysiske præstationer (sml. s. [5 og 8).

Men overtroen har også en revers. Hvad der begynder tilfældigt eller som en spøgefuld efterligning, kan resultere i et handicap. Stoler den sportsdrivende i længere tid blindt på varsler, lykkebringende handlinger, amuletter o.a., vil der blive opbygget et snævert afhængighedsforhold, og vedkommende forsømmer da efterhånden at udnytte alle de rent fysiske og tekniske muligheder, som er betingelsen for rekordpræstationer.

På den anden side vil overtroen blive bestyrket (»bekræftet«) netop af de uheld, der let indtræffer, hvis sportsmanden under konkurrencen pludselig erindrer en forsømmelse eller negligering af sin overtro eller opdager, at mascotten ikke er på sin vante plads. Overtroen er nu blevet så rodfæstet, at selvtilliden øjeblikkeligt forsvinder. Nerverne svigter under den nye belastning og resultatet kan blive en panisk skræk med måske livsfarlige konsekvenser.

Nogle få eksempler af mange på sådanne »skæbnefællesskaber«: En tennisspiller gik i lang tid med en lykkeskilling i lommen. Efter tabet af en vigtig kamp kastede han ærgerlig mønten væk. Men savnet af og behovet for en amulet blev hurtigt så stort, at han anskaffede sig en ny[222]. En kvindelig svæveflyver erklærede efter en nedstyrtning ved Nykøbing F. (1942): »I luften blev jeg pludselig klar over, at min tøjabe ikke var kommet med; det gjorde mig nervøs, så at jeg ikke koncentrerede mig om styregrejerne«. Kunstflyveren Taffsky havde en vaskebjørn som mascot. Da den døde, forsvandt pilotens lykke – intet andet dyr kunne erstatte tabet, og efter flere farlige styrt satte han livet til i sin brændende maskine[223].

Et markant eksempel på overtroens uhyggelige magt har vi også i tilfældet Michelin. Kort før sin sidste start (ved en hastighedskonkurrence i Lyon) havde han så travlt med at reparere flyets motor, at han helt glemte sin overtroiske forholdsregel (s. [20). Det må antages, at han i luften er kommet i tanker om sin forglemmelse, og at det har gjort ham meget nervøs.Thi allerede i tredie runde så man, at den ellers meget rutinerede pilot mistede orienteringen og styrede sin maskine direkte mod et af pladsens hjørnetårne. Flyet styrtede ned og kom i brand. Michelin selv blev offer for sin overtro[224].

X. SLUTNING

Uagtet vor tidsalders intellektuelle niveau, skønt overtroens nytte sjældent kan påvises, til trods for, at den oftest udleverer sin udøver til latteren, vedbliver overtroen at sætte nye friske skud i det moderne samfund. Så længe mennesket ikke ken-

der og behersker alt i naturen, vil der altid være mange, som håber og tror, at naturen kan gøre en undtagelse i sine evige love netop for dem og ved en ganske bestemt lejlighed.

Fetischismen har mindst lige så mange dyrkere i civiliserede som hos »vilde« folkeslag. Den er kosmopolitisk, fordi den – som så mange andre udslag af overtro – harmonerer med og appellerer til noget fællesmenneskeligt og urprimitivt i sjæledybet. Thi utallige irrationelle faktorer bestemmer alle menneskers tænke- og handlemåde.

Ved en international studenterlejr i Hobro 1953 blev der udlejet nummererede cykler. Cykel nr. 13 havde en påfaldende minimal anvendelse – de unge og »oplyste« mennesker var simpelthen bange for det ulyksalige tal[225]. Men hvem kan vel bebrejde dem deres overtro, når endog en undervisningsminister banker under bordet for at besværge skæbnemagterne, og landets statsminister var en hyppig gæst hos spåkoner?[226]

Dansk folkemindeforsknings grand old man H. F. Feilberg skrev i almanakken »Danmark«, der udkom i hans dødsår 1921:

– I gamle dage gik man ud fra troen, kristentroen, eller de almindelige vedtagne forudsætninger for årsag og virkning og sagde, at overtro var en vrang, misforstået, fordrejet og forvansket tro og hørte hjemme i ammestuer og hos gamle kællinger og var noget, intet »fornuftigt« menneske gav sig af med.

Det er dog en længst opgivet tankegang. Da studiet blev taget op af fornuftige mennesker, viste det sig snart, at overtroen hyppig var det ældgamle og havde kræfter til at trodse tiders og slægters omskiftelser. Stilfærdig havde den gennemlevet krige og dynastiers fald, hungersnød og pest og videnskabelige undsigelser.

Ude på Jyllands heder er der pletter, hvor der fordum voksede skov. Den er forsvundet, lyngen har taget dens plads. Men hvert forår skyder der grønne skud frem af den sorte lyng – bævreasp eller ørnebregner –, og hver sommer ædes de af får eller fryser bort om vinteren, men de møder bestandig frem pány hvert år, når dagene længes.

Sådan er det med overtroen. Den er et »levn«, en rest fra tidligere kulturepoker, fra svundne tiders videnskabelige opfattelse eller deres religiøsitet, der rager frem som gamle borges ruiner ...

KILDEANGIVELSER OG NOTER

Forkortelser: Berl.Tid. = Berlingske Tidende (København); Idrbl. = Idrætsbladet (Kbh.); J.P. = Jyllandsposten (Aarhus); Pol. = Politiken (Kbh.); Wehrhan = Wehrhan, Karl, Der Aberglaube im Sport (Breslau 1936; se ovenfor s. [37).

1. Ifølge en dansk Gallup-undersøgelse 17. maj 1944 (krigsår!) indrømmer 14.5 % af den voksne befolkning deres overtro (København 18.3 %, landdistrikterne 9.8 %, arbejderstanden 12.8 %, højere middelstand 17.9 %, kvinder 18.3 %, mænd 10.2 %); 22.8 % af de udspurgte kvinder bankede under bordet eller foretog sig andre lignende ting for at undgå uheld. – En tilsvarende svensk analyse viste, at ikke færre end 38 % er overtroiske på en eller anden måde (Vestloll. Avis 27.3.1953). – 82 % af studenterne på et amerikansk college erklærede, at de enten havde været eller stadig var overtroiske – 73 % af mændene og 90 % af kvinderne i alderen 16–25 år (Amer. Journal of Psychology XXX (1919), 87, 101). – 2. Nogle eksempler på kendte skuespilleres tvangstanker, sceneskræk og overtro er givet i Berl. Tid. 27.3.1949, 29.4.1949, 25.5.1952; Ekstrabladet 15.7.1949. – 3. Radiointerview 18.1.1953 kl. 20.50–21.30. – 4. Pol. 14.7.1952. – 5. Pol. 21.7.1952. – 6. Aarh. Stiftstid. 3.8. 1952. – 7. Pol. 1.2.53, Idr.bl. 7.4.54. – 8. Loll.Falst.Stiftstid. 20.7.55 < Idrbl. s.å. – 9. Wehrhan 87. – 10. Mundtl. meddelelse. – 11. Idrbl. 28.4.54, Møns Folkebl. 11.3.53. – 12. Max Schmeling (VM i sværvægtsboksning) hævdede, at han ikke på nogen måde var overtroisk (Wehrhan 8). – 13. Sportswelt (Berlin) 3.9.34. Den engelske sprinter Lidell nægtede en søndag 1924 af religiøse grunde at deltage i det olymp. 100 m løb, skønt han havde de bedste chancer. (Hör zu nr. 25/1955). – 13b. Berl.Tid. 8.11.53: ital. ærkebiskop velsigner en jubilæums-scooter (m. foto), Der Feuerreiter (Køln) 25.7.53 (foto). Det fortælles som en vittighed, at de katolske præster efter ceremonien lavmælt tilføjer: Denne velsignelse gælder kun hastigheder under 60 km i timen (Berl.Tid. 4.3.51). – 14. Pol. 22.4.53 (m. foto). Da den tidligere landshold-centrehalf Edwin Hansen havde spillet sin turneringskamp nr. 100, fik han af kammeraterne overrakt en stor billed-bibel, som han længe havde ønsket sig (Pol. 15.4.51). – 15. Nationaltid. 2.8.52. – 16. Wehrhan 5. – 17. Anders Uhrskov, Sagn og tro (1923), 183, Wehrhan 4f.; jnf. Jacob Bircherods optegn. om folketro og festskik 1734 (Danmarks Folkeminder nr. 43, 1936) s. 97 note 9 (helgen for franske droskekuske). – 18. Wehrhan 22. – 19. Die Umschau (Frankf. a. M.) 1952,96. – 20. Wehrhan 47f., Loll. Falst. Social-Demokrat 23.3.49 < Kieler Nachrichten s.å. – 21. Henry Lauritzen, Held og overtro på »Turfen« (1953), 16f. (m. engelsk rim). – 22. Sylvest Jensen i Da. Familie Blad nr. 36/1949. – 23. Social-Demokraten (Kbh.) 15.8.52 (tillæget). – 24. Aarh. Amtstid. 17.3.51 (m. flere eksempler på »lykke-tips«), Loll.Tid. 27.10.50 – jnf. dog J.P. 31.10. s.å. – 25. Wehrhan 79; om dette store folkloristiske område kan henvises til Handwörterbuch des deutsch. Abergl. I (1927) »Anhang«. – 26a. Aarh.Stiftstid. 8.2.53 s. 9. – 26b. Wehrhan 88 < Zentralblatt f. Okkultismus XXVI, 414. – 27. Folk-Lore (London) 44, 90f. – 28. BT 19.7.52. – 29. Nationaltid. 18.7.52. – 30. Ekstrabladet 21.6.54; et lign. eksempel nævnt i Berl.Tid. 23.6.53. – 31. Wehrhan 64. – 32. Idrbl. nr. 99/1949. – 33. Mundtl. meddelelse 1954. – 34. American Journal of Psychology XXX (1919), 93 (college-studenter i alderen 16–25 år, se note 1). – 35. Wehrhan 83. – 36. Lars Bjurman i Ill.Familie Journal nr. 29/1955 (landingshjulene blokeres, alle reddes); denne overtro kendes dog ikke blandt SAS' stewardesser ifg. pressechef Peer Mortensen skr. 4.5.56. – 37. Frankfurter Generalanzeiger 29.4.1913 efter et eng. ugeblad. – 38. Henry Lauritzen, Held og overtro på »Turfen« (1953), 11f. – 39. ibid. 5f., 10. – 40. Oplyst af kørelærer i Nakskov 1953. – 41. Det var næppe tilfældigt, at amerikanerne 1948 lod en lang række tyske krigsforbrydere henrette på fredage; rebet var snoet af 13 reb og der førte 13 trin op til galgen (fængselspræsten Henry F. Gerecke i ugemagasinet »Dawn« > Kristl. Dagblad 28.11.49, s. 6). – 42. Wehrhan 66. – 43. Deutsche Bauernzeitung 1953. Da nogle ungarske studenter 1956 besluttede at overmande besætning og passagerer på et trafikfly og flygte til Vesttyskland, valgte de en fredag d. 13. ud fra den – som det viste sig – rigtige antagelse, at kun få brød sig om at rejse en sådan dag (Berl.Aftenavis 17.6.1956). Da den ætiopiske kejser 1954 skulle

flyve fra Nice til Beograd, blev flere af hans følge betænkelige, fordi selskabet bestod af 13 personer, og en tilfældig person på startpladsen fik derfor gratis billet til Jugoslavien (Loll. Falst. Stiftstid. 11.8. 1954). En ganske tilsvarende situation opstod, da et hold spanske tyrefægtere skulle flyve fra Madrid til Meksiko (Møns Folkebl. 10.4.51). – 44. Wehrhan 66. – 45. Ibid. 67. – 46. Se note 37. – 47. Lauritzen l. c. [note 38], 13ff. – 48. Motor und Sport (Pössneck) 16.6.35 > Wehrhan 85. – 49. Berl. Tid. 4.1.52. – 50. F.eks. Berl. Tid. 30.9.49. – 51. Langel. Avis 5.7.55. – 52. Se note 48. – 52a. Lauritzen l.c. [note 38], 11f. (m.eng. Rim). – 53. Ibid. 9f., Ill. Fam. Journ. nr. 25/1948. – 54. Dagbl. København 7.4.1914. – 54a. Wehrhan 74; ibid. 50: rød pullover som lykkebringer. – 55. Oplyst af medlem af Nakskov kegleklub 1954. – 56. Idrbl. nr. 30/1949. – 57. Wehrhan < Bayer. Kurier (München) 7.10.34. – 58. Dr. Fr. Eckstein i Die Woche (Berlin) 1934, 1006; Nationalzeitung (Basel) 1927 > Handwörterb. d. deutsch. Abergl. I. (1927), Sp. 739. – 59. Se note 37. – 60. Erlanger Heimatblätter (Erl.) 1922, 184. – 61. Wehrhan 82. – 62. Ibid. 79. – 63. Denne overtro er også meget befæstet i teateret. – Da Lis Hartel døbte en ny båd for Københavns Roklub, sagde hun, mens vandet blev hældt over stævnen fra en sølvpokal: »Jeg døber dig *Lis Hartel*, og så ønsker jeg dig det bedste, en rytter kan ønske en sportskammerat: Hals- und Beinbruch« (Ny Dag, Nakskov 18.5.53). – 64. Wehrhan 81. – 65. Rich. Beitl, Deutsches Volkstum der Gegenwart (1935), 89. – 66. Wehrhan 81 < Das Buch für alle (Berlin) 1922, 121. – 67. Se note 34. – 68. Beitl l. c. [note 65], 88. – 69. Amer. Journ. Psychology XXX (1919), 92. – 70. Fanny D. Bergen, Current Superstitions (1896), 30. – 71. Uge-Revuen nr. 5/1956 s. 27. – 72. Se endvidere s. [18. – 73. Radiointerview 28.7.52. – 74. Indianske boldspillere gnider deres ben med en skildpaddes før kampen for at få held: K. Knortz, Reptilien u. Amphibien in Sage, Sitte u. Literatur (1911), 81, sml. 67: Frøer må ikke spises af indianske boldspillere, thi lemmerne bliver lige så svage som dyrenes. – 75. Hamburger Tageblatt 17.2.36 (m. Foto); de opnåede en andenplads. – 76. Nationaltid. 8.12.52, Pol. 1.2.53, Berl. Tid. 2.2.53; Gunnar Hansen i radio 1.2.53 og i brev til forf. 31.10.53. – 77. Sml. s. [25. – 78. Wehrhan 55. – 79. BT 29.5.53, s. 37. – 80. Harry Lime-temaet fra filmen »Den tredie mand«, meddelt ved Sylvest Jensens luftcirkus 13.5.50 (Nakskov). – 81. BT 12.8.32. – 82. Amer. Journ. Psychology XXX (1919), 91. – 83. Wehrhan 34, Die Neue Zeitung 19.5.54 (m. foto). Om den folkloristiske baggrund (billed-tabu), se Handwörterb. deutsch. Abergl. VII)1935/36), sp. 19f. – 84. Brev fra red. Gunnar Hansen 31.10.50. – 85. Oplysn. fra et kvindeligt medlem af Nakskov roklub 1959. – 86. Billed-Bladet nr. 35/1952 (m. foto). – 87. Social-Demokraten (Kbh.) 13.4.50, s. 3. – 88. Hör zu (Hamburg) nr. 28/1954 (m. foto af slipssamling i den hollandske lufthavn Beek). – 89. Feilberg, Jysk Ordbog II, 228. – 90. Wehrhan 87. – 91. Ibid. 51. – 91a. Westfäl. Kurier 18.12.34. – 92. Wehrhan 53, 91. Ved en sportskonkurrence i Tokio bar næsten alle tilhængere af det ene hold små parasoller med et særligt (magisk?) mønster: Hör zu nr. 29/1955 (m. foto). – 93. Tipsbladet I (1945), nr. 10 (m. et eksempel fra OL i London 1948). – 94. Vestlollands Avis 20.8.53. – 95. BT 30.6.50. – 96. Brugen af amuletter er ældgammel. I Maglehøj v. Frederikssund og på en mark ved Kgs. Lyngby er fundet hhv. et bronzefad og en lædersæk indeholdende forskellige amuletter: væselknogler, hestetænder, falkeklo, musling fra middelhavet o.a.; Tacitus omtaler brugen af magiske ting i »Germania«, kap. 45. – 97. Benævnelsen blev måske populariseret af Audrans komiske opera »La Mascotte« (urpremiere 1880). Ordet kendes i Marseillejargon. – 98. Zeitschr. f. Deutschkunde 1931, 30f. – 99. Møns folkebl. 9.7.49, Pol. 3.8.52. – 100. Wehrhan 38, 42f. – 101. Andre moderne mascotter, se s. [22. – 102. Folk-Lore XIX (1908), 292f. – 102a. Handwörterbuch d. deutsch. Abergl. II (1929/30), sp. 72; Revue des traditions populaires XXVII, 329. Katolske bønder har også St. Christoforus' billede på traktoren. – De tyske VW-fabriker begyndte 1956 at give St. Christoforus-plakater som udmærkelsestegn til dygtige danske bilister. – 103. Wehrhan 62. – 104. Ibid. 53. – 105. Revue d'Ethn. et des traditions populaires III (1922), 245. – 106. Hamb. Neueste Nachrichten 12.4.28, Rostocker Anzeiger 14.4.28. – 107. Se note 37. – 108. Wehrhan 17. – 109. Det gælder bl.a. distanceløberen Harry Siefert, som havde en lok af sin kones hår i den ene sko (oplyst 1959). – 110. Joe McCarthy i Uge-Revuen nr. 5/1956, s. 15, Carole Lombard omkom ved en flyveulykke 1942 (sml. ovenfor s. [24). – 111. Udat., samtidigt avisudklip. – 112. Se note 66. – 113. Jetpiloten Erland Frederiksen i Loll. Tidende 28.12.53. – 114. Folkminnen och Folktankar 27 (1940), 97ff. – 115. Folk-Lore XIX (1908), 289. – 116. Wehrhan 34. – 117. Hör zu (Hamburg) nr. 15/1955. – 118. Schweizer. Archiv für Volkskunde XVII (1927), 39. – 119. Denne overtro også velkendt i teaterverdenen (Folk-Lore XIX, 295) og cirkus, hvor en pukkelrygget som regel får gratis adgang. – 120. Wehrhan 28, 21 < Frankfurter Ztg. 17.7.1914. – 121. Ekstrabladet 16.7.49, Billed-Bladet nr. 3/1952, s. 7. – 122. Ekstrabladet 26.4.49. – 123. Idrbl. nr. 60/1954. – 124. Wehrhan 39f. – 125. Møns Folkebl. 18.6.51. – 126. Sjællands-Posten (Slagelse) 19.7.50. – 127. Wehrhan 18,

38. Skuespilleren Carl Brissons mascot gennem mange år var også en tilfældigt fundet skildpadde. – 128. At en fodboldtipper i Nordborg lader sin skildpadde »udfylde« kuponen, skyldes måske også dette dyrs tilskrevne lykkebringende evner (Loll.Tid. 2.9.51). – 129. Aarhus Amtstid. 21.8.51. – 130. Wehrhan 18, 38. Da kapt. Kurt Carlsens nye »Flying Enterprise« første gang var på vej over atlanten, slog en papegøje sig ned på dækket og blev siden kaptajnens lykkefugl: Berl.Tid. 4.5.52. – 131. Wehrhan 20. – 132. Göteborg Handels- och Sjöfartstid. 29.10.1913. – 133. Idrbl. 30.11.49 (m. foto). – 134. Wehrhan 20. – 135. Ibid. 40. Sml. s. 95: Billede af sønnen virker stimulerende; han bar altid et billede af sin sorte kat under kampene: The Daily Mail 2.8.35 (fot.). – 136. Wehrhan 39; Stephenson hævdede, at den sorte kat havde reddet ham fra et skibbrud og de påfølgende strabadser. – 137. Kieler Neueste Nachrichten 7.11.27 (m. foto). Her som i lign. tilfælde vil piloten vel også gerne have et levende væsen hos sig de mange ensomme timer. – 138. Schw.Arch.Vlkde XVII (1927), 39, Ch. Lindbergh, Vi – min flyvemaskine og jeg (da. udg. 1927). Foto v. s. 17, ned. – 139 Wehrhan 36. – 140. Loll.Falst.Stiftstid. 1.2.56 (m. foto). Den sørgeligt berømte engelske polarforsker Robert Scott havde en tam pingvin som lykkedyr på sin ulykkelige sydpolsekspedition 1912: Wehrhan 39. – 141. Et foto i National Geograph.Magazine, vol. LXI (1932), 657. – 142. Die Woche (Berlin) nr. 23/1935, s. 26. – 143. Se note 91 a. – 144. Berliner Ill.Ztg. 1928, s. 1954. – 145. Wehrman 35; efter oplysn. fra flyverkredse i Karlsruhe 1944 fandt man i Berlins ruiner en herreløs hund, som havde været mascot i en nedskudt engelsk bombemaskine (Loll.Tid. 21.1.50). – 146. En schäferhund tilhørende en tjekkisk pilot under 2. verdenskrig blev ligeledes dekoreret med en fortjentsmedaille, svarende til soldaternes Victoriakors, af feltmarskal Wavell: Loll.Tid. 18.3.49. – 147. Wehrhan 40. – 148. Social-Dem. 16.1.53 (m. foto). – 149. Idrbl. nr. 60/1954. – 150. Pol. 14.10.47; i denne forbindelse kan også nævnes Caterpillar-Klubben, hvis medlemmer alle har reddet livet ved faldskærmsspring. – 151. Wehrhan 37. – 152. Se note 118. Besætn. på ty. luftskibe i 1. verdenskrig tog ofte pattegrise med som lykkedyr (Wehrhan 37). To jetpiloter ved flyvestation Skrydstrup har en pony som lykkedyr (Loll. Falst.Stiftstid. 7.11.55, m. foto), en eskadron ved jydske dragonregiment skiftevis en hund, et gedekid og en vaskebjørn (Vendsyss.Tid. 14.7.55), en telegrafbataillon en udstoppet ræv (J.P. 24.6.56), o.s.v. – 153. Uge-Revuen nr. 4/1950 (m. foto). – 154. Ill.Fam.Journal nr. 25/1948. – 155. Handwörterb. d.deutsch. Abergl. I (1927), sp. 740. – 156. Wehrhan 19, 30ff. – 157. Se note 66. – 158. K.Müllenhoff, Sagen, Märchen u. Lieder (Kiel 1864), nr. 285. – 159. Information (Kbh.) 26.7.52, s. 7. – 160. Kong Kylie (Kbh.) nr. 2/1950, s. 1f. – 161. Berl.Aftenavis 13.11.53, forsiden. – 162. Dansk folkemindesamling 1906/23:3 (F.Ohrt 1913). – 163. Wehrhan 43. – 164. Ibid. – 165. Pol. 2.2.53. – 166. Hjemmet 13.12.49, Die Neue Zeitung 1.4. og 1.8.1953, Berl.Aftenavis 27.11.48. – 167. Neue Berl.Ztg. 22.12.34. – 168. Ibid. 1928, s. 1457, 1494 (foto) Zeitschr.f.Deutschkunde 1931, 32. – 168a. Niels Gleding i Hjemmets Søndag 1.3.47. – 169. Helmut Hirth, 20.000 km im Luftmeer (1915), 232. – 170. Wehrhan 43f. < Frankf.Generalanzeiger 13.10.24, Sport u.Gesellschaft nr. 33/1934. – 171. Wehrhan 42. – 172. Meddelt af ordbogsred. Kaj Bom. – 173. Pol. 12.8.1921. – 174. Wehrhan 75. – 175. Revue d'Ethnographie et des Traditions populaires III (1922), 250. – 176. Pol. 26.1.49; foto: Auto-Sport nr. 2/1949, s. 13. – 177. Se note 60; for andre kan en høj hat også betyde uheld: ibid. – 178. Wehrhan 74. – 179. Rich.Beitl, Deutsches Volkstum der Gegenwart (1935), 96. - 180. Dortmunder Ztg. 16.7.30. – 181. Sport u. Gesellschaft nr. 33/1934. – 182. R.H.Laars, Das Geheimnis der Amulette und Talismane (Leipz.o.J.), 3. aufl. s. 160. – 183. A.M.Paschinger, Glaube und Aberglaube im Steinreich (1912), 74. – 184. Folk-Lore XIX (1908), 293. – 185. Loll.-Falst.Stiftstid. 1.7.55. – 186. Pol. 14.7.52 (OL i Helsinki). – 187. Wehrhan 44. »Donald Duck« skal have været de allieredes feltråb de første timer efter invasionen i Frankrig 1944. – 188. Møns Folkebl. 28.12.48 (m. foto). – 189. Laars l.c. [note 182], 161, 190. Land og Folk 5.4.49, s. 9 (m. foto). – 191. Meddelt af klubmedlem Sv. Braarup 1949. – 192. Idrbl. 31.10.51, med en omtale af en protest, som skiklubben afgav overfor Norges Fodboldforbund, fordi barnevognen blev nægtet adgang til Ullevål stadion! – 193. Wehrhan 55, m. diverse kildehenvisn. – 194. Se note 60. – 195. Wehrhan 53f. – 196. Se note 60. – 197. Wehrhan 53. – 198. Sport (Zürich) nr. 53/1926. – 199. Schw. Sport 9 (Basel 1926), nr. 35. – 200. Hdwtb. d.deutsch.Abergl. I, sp. 739; Wehrhan 72f. (m. fire kildehenvisn.), se note 199. – 201. H.Lauritzen, l.c. [note 21], 12. – 202. Idrbl. 17.10.51. – 203. Berl.Tid. 21.10.51, s. 15. – 204. Wehrhan 68; da man trodsede overtroen og gav en maskine betegnelsen Do. 1930, forulykkede den ved Dresden (ibid.). – 204a. Når det franske flyverpar Coli og Nungesser havde ladet male en ligkiste, et dødningehoved og to korslagte knogler på deres maskine, var det vel mere et udslag af galgenhumor end tænkt som magisk defensive tegn. Begge piloter dræbtes ved nedstyrtning: Schw.Vlkde XVII (1927), 39. – 205. Wehrhan 73f., Møns Folkebl. 24.12.55, BT 10.3.54. – 206. Møns Folkebl. 25.2.54 < Holbæk

Amtstid. – Kong Frederik IX havde som helbefaren mariner nr. 461, og det gav han siden sin bil (Berl. Tid. 11.3.49, s. 10). – 207. Se note 181, Wehrhan 76. – 208. Folk-Lore XIX (1908), 292, Hör zu nr. 32/1955 (m. foto). – 209. Wehrhan 58. – 210. Ibid. 41; sydpolsforskeren Byrd fik en harepote af en ekimo og bar den længe som mascot: ibid. 41, sml. Hdwtb. deutsch. Abergl. IV (1931/32), sp. 1160. – 211. Wehrhan 41. – 212. Erik Stockmarr i Pol.s Magasinet 13.4.52. – 213. Elisabeth Villiers, Amulette u. Talismane (1927), 80, Rich. Beitl, Deutsches Volkstum d. Gegenwart (1935), 93, A. M. Paschinger l.c. [note 183] 89, + note 181. – 214. Folk-Lore 44, 91 (med allusion til den hellige treenighed?), jnf. Blätter f. Pommersche Volkskunde V (1898), 106: 3 treskillinger sammennittet til kløverblad og båret giver lykke i spil. Et kløverblad er emblem for Dansk Idræts-Forbund og Randers Freja. Det kløverblad, som irske landsholdsspillere har på dragten, er derimod nationalemblemet (shamrock). – 215. Red. Gunnar Hansen, meddelt 1953; »hun er fra Randers, hvor der voksede mange firkløvere ved Gudenåens bredder«. – 216. Berl. Aftenavis 6.1.50, s. 2 (m. foto) – han tabte kampen mod Jørgen Johansen på points. – En firkløver er motivet for Dansk Atletikforbunds Atletiknål og emblem for bl.a. Middelfart Atlet- og Idrætsklub. En firkløver med 4 T'er (takt og tone i trafiken – tak!) blev 1953 af chefen for Større Færdselssikkerhed Ulrik Durloo foreslået som præmie til gentlemen-trafikanter. Dertil kommer, at firkløverbladet er det »tegn«, hvorunder man bygger de moderne bilkryds, »og endelig betyder den lille firkløver jo ganske enkelt held og lykke, noget trafikanter også har brug for« (Berl. Aftenavis 10.11.53, m. billede). – 217. Se note 181. Blandt indianere i Mexico hedder det, at en kaktus (»hikuli«, »peyotl«, Lophophora Williamsii) giver sejr i kapløb i alle slags sportslege: Carl Lumholtz, Blandt Mexicos Indianere I (1903), 274 ff. – 218. Wehrhan 45. – 219. Ibid.; jnf. talemåden »en heldig kartoffel«. – 220. Se note 181. – 221. Wehrhan 45. – 222. Ibid. 89. – 223. Ibid. – 224. Das Buch für alle (Berlin 1912), 121. – 225. Berl. Aftenavis 31.8.53, s. 3. – 226. I en radioudsendelse 13.11.54 kl. 19.35 ytrede undervisningsminister Jul. Bomholt det ønske, at danske kunstskatte altid måtte blive bevaret fra ødelæggelser – hvorefter man hørte tre bank mod en genstand, rimeligvis bordet i studiet; interview m. en spåkone, Ude og Hjemme nr. 23/1956.

SAGREGISTER

Abe 27 f, 30
Alrune 10, 29
Anders And 33
Autosuggestion 2 f.
Avis 33

Baand 20, 22, 24, 37
Banken mod Træ etc. 18, 39
Barbering 12
Barnevogn 33
Beklædningsgenstande 15, 17 f., 20, 22, 30 f.
Berøring 17 f. (se også Banken)
Bilnumre 35, 43
Biografbesøg 21
Bjørn, Teddy- 22, 29 f.
Bjørn, Vaske- 38, 42
Brosche 5, 22, 32
Buket Blomster 37
Bøn 6 f.

Christophorus 23
Cirkel (Omkredsning) 20

Dagvælgen 13
Dato 13
Diamant 32
Djævlefigur 24
Drøm 10 f., 13 f.
Due 22, 26
Dukker (som Mascot) 22 f., 28 ff.
Dødningehoved 42

Edderkop 13, 22, 27, 30, 35
Ejerskifte 13, se også Laan
Elefant 22, 31, 36
Emblem 5, 24, 32

Faar 28
Farver 15, 20, 31, 37
Fejl, Tryk- 13
Firkløver 11, 18, 22 f., 24, 35 f., 43
(se også Kløver)
Flag 17, 24
Flue 13
Forbandelse 14 f.
Forespørgsel (fra Publikum) 12
Forpasset Tidspunkt 12
Fotografering 12, 19, 24, 26
Fravær 16

Fugleklat 11
Fyrtøj 33
Første-sidste 16

Galosche 21, 23
Ged 26, 28
Gris 28, 30, 42

Haar 24, 36
Handsker 33
Hat, Hue 10, 31 (se også Kasket)
Helgener 6, 23
Hest (som Mascot) 36
Hestesko 11, 19, 22f., 32
Hund 23, 26f.
Hus, forulykket Pilots 17
Hypnose 4
Høne 28

Jade 32

Kabale 21
Kaktus 43
Kanariefugl 22
Kanin (-pote) 18, 22f., 28, 36
Kartoffel 36
Kasket 20, 31
Kastanie 19, 36
Kat 10, 23, 26f., 28, 30, 32
Kløverblad 36, 43 (se også Firkløver)
Knude, se Baand
Kolibri 26
Kone, Kæreste 11, 13, 16, 21f., 24f., 31, 36
Korstegn, Krucifix 6f., 12, 18, 24
Krage 10
Kridtning af Sko 20
Kvinde 4, 11, 24
Kylling 36
Kølerfigur 33

Laan 17, 31
Ligkiste 42
Ligtog 11
Lodtrækning 12
»Lufthuller« 7
Læbeaftryk 24
Lyng 37

Manchetknap 21
Mariehøne 11
Melodi 2, 19
Menneske som Mascot 22, 25, 31
(se også Kvinde, Kone)
Mickey Mouse 30
Mus 22
Mærke, Fabriks- 35
Møde med Modstander 11
Mønt (incl. Lykkeskilling) 6, 11, 33, 35, 38
Navn 12f., 33, 35, 37
Nemesis 14
Nervøsitet 2f., 38
Nøgle 2, 33

Okse 18
Omklædningsrum 12
Omkredsning, se Cirkel
Onde Øjne 11

Papegøje 11, 30, 42
Paraply, Parasol 21
Pelikan 26
Pindsvin (»Mecki«) 30
Pingvin 33, 42
Pisk, Ride- 33
Placering 16, 18, 21, 25
Politibetjent 23, 28
Pokaler 18
Prop 4
Præst 15
Pukkelrygget 25
Pung 22

Ravn 10
Regnbue 12
Ring 5, 22
Ringhjørne, 8, 12, 16
Ros 17

Skildpadde 26, 41f.
Sko (se også Støvler) 31, 37
Skorstensfejer 11, 25
Skygge 12
Skøjte, Sølv- 32
Slips 20
Smykker (se også Diamant, Øreclips, Brosche) 5
Snørebaand, Snøring 12, 20
Spadserestok 33
Spyt 17, 25
Spøgelse 10
Sten 35
Stimulanser 4
Stork 23
Straa 37
Strømpemaskine 12
Støj 17
Støvler 31 (se også Sko)
Støvleknægt 33
Svale 30
Sølvkæde 32
Søm 35

Tal 13, 18, 22, 33ff.
(se også Bilnumre)
Tiger (-haar) 36

Tobaksnydelse 2, 19, 33
Trusser 24
Turkis 31f.
Tyggegummi 19
Tændstik, Tændstikæske 10, 21

Ulykke, Rest af, som Amulet 31, 36
Ulv 36
Ur 12

Valg 16 (se også Dagvælgen)
Vask af Tøj 20, 22
Veje, uheldbringende 8f.
Vielse af Trafikmidler 6
Vind, Køb af 15

Æsel 26, 28

Ødelæggelse af Sportsredskab 17
Ølkasse 33
Øreclips 24

SPORTSREGISTER

Atletik 20, 22
Baseball 6, 35
Basketball 6, 12
Bilister (incl. autorace) 6f, 8f., 10f., 13f., 16f., 18, 23, 25f., 28f., 30f., 32f., 34f., 36
Billard 35
Bobkørsel 18, 22
Boksning 2, 4, 7f., 11f., 14, 16, 18f., 20, 22, 24, 26f., 30f., 33, 35f., 37
Boldspil 12, 16f., 18, 30, 41
(se også Baseball o.s.v.)
Cricket 26
Cykelløb 4, 7f., 10, 17f., 21, 29, 35, 39
Diskoskast 36
Faldskærmsspring 19, 24, 35
Flyvning 7, 10, 12f., 15f., 17, 19f., 22f., 24, 26f., 28f., 30f., 32f., 34, 36f., 38
Fodbold 4, 6, 11f., 14f., 16, 20f., 22, 25f., 27f., 29f., 32f., 34f., 36
Fægtning 30
Haandbold 29, 31
Hammerkast 25
Hestevæddeløb 10f., 12f., 15f., 17, 22, 25, 28, 31f., 33f., 36
Hockey 21
Ishockey 37
Issport 4 (se også Skøjteløb)
Keglespil 15, 28
Krocket 15, 18
Løb 2ff., 6, 22, 24, 32f., 36
Motorsport (se Bilister)
Ridning (se Hestevæddeløb)
Roning 18, 20f., 29, 36
Sejlsport 13, 15, 33, 35
Skak 2, 4, 22
Skisport 27, 33
Skøjteløb 15, 20 22, 26, 32, 36
Spring 2, 25, 32
Stangspring 17
Svømning 3, 30
Tennis 3, 18f., 25, 32f., 36, 38
Tipning 10, 13f., 25, 42
Trav (se Hestevæddeløb)

VEJMANDEN IGEN

Af Harry Andersen.

I to små artikler »Jens Vejmand« og »Jens Vejmand endnu en gang« i dette tidsskrift XX (1958) p. 103ff. og XXI (1958) p. 9f. har jeg også givet nogle eksempler på ordet *vejmand* fra dansk litteratur. Jeg mangler imidlertid et hovedeksempel, og det gør »Ordbog over det danske sprog« XXVI (1952), 873 (artiklen *vejmand*) også. Det er fra Johannes V. Jensens himmerlandsskildring »Graabølle«, der indledes med disse ord; »Man vil forgæves søge denne himmerlandske By paa Kortet, Navnet er mytisk; men Landsbyen er virkelig nok«. Graabølle står for Farsø, digterens fødeby.»Graabølle«[1] stod første gang trykt i »Himmerlandshistorier. 3. samling« (1910). Jeg citerer et lille afsnit:

»Fjærnt i Heden gik Vejmanden med Kongens Skilt paa Kasketten og trillede Grus paa Sporene hvor der var bleven en Pyt, plejede den kære Vej som kunde den være et Stuegulv, mens hans lille Hest græssede i Grøfterne nærved og Loke saaede Havre ind over Heden med de gyvelstrøede Gravhøje« (p. 112)[2].

Hvor man savner det ypperlige citat »Vejmanden med Kongens Skilt paa Kasketten« i den store, danske ordbog! Jeg gør i denne forbindelse opmærksom på, at ordet *vejinspektør* også anvendes i »Graabølle«: »her kom Vejinspektøren fra Nibe«[3]. Dette eksempel kan føjes til artiklen *vejinspektør* i »Ordbog over det danske sprog« XXVI, 867.

I tilknytning til Jeppe Aakjærs digt »Jens Vejmand« – der var udgangspunktet for mine små artikler – har jeg gjort opmærksom på, at ordene *skærveslager*, *stenslager* og *vejmand* ikke er taget med i »Nudansk ordbog« I–II (1953). I anden udgave fra 1957 er disse tre ord heller ikke taget med. *Vejmand* burde vel ikke være udeladt.

---

[1] Et forarbejde til »Graabølle« er »Farsø« (kronik i »Politiken« 26. februar 1908).

[2] Se også »Himmerlandshistorier« II (1916) i »Skrifter« V p. 123 og f.eks. »Himmerlandshistorier«. 6. opl. (1921) p. 294. I artiklen »Farsø« findes det citerede stykke ikke.

[3] Se 6. opl. p. 294.

INSTITUT FOR JYSK SPROG- OG KULTURFORSKNING.

Årsberetning for 1961.

Medarbejdere på instituttet og ved Den jyske ordbog i året 1961 har været:
Afdelingsleder, dr. phil. *Kr. Ringgaard*,
førstebibliotekar, cand. mag. *Niels Åge Nielsen*,
mag. art. *Hans Veirup*,
cand. mag. *Ove Rasmussen*,
stud. mag. *Britta P. Sørensen*,
– *Mette Kunøe*,
– *Kresten Nordentoft*,
– *Mette Kring Andreasen*,
stud. phil. *Hans Chr. Nickelsen*,
ikke-videnskabelig ass. *Inge Leth Jørgensen* (f. Sørensen),
kontorist *Walter Nielsen*,
henvist kontorist *Jens Aage Larsen* (til 18.5.1961),
– – *Vagn Nielsen Hviid* (fra 29.5.1961) og
– – *Margretha Brinck Andersen* (fra 1.7.1961).

Som sædvanligt har arbejdet på instituttet været koncentreret om udsendelse og modtagelse af spørgelister, korttegning, seddeludskrivning, affotografering af dialektmateriale fra Institut for dansk dialektforskning (UfF) i København, alfabetisering og indordning af seddelmateriale, m.v.

1. SPØRGELISTER

Spørgelisterne udgør nu den væsentligste del af vort indsamlingsarbejde. Det store antal af frivillige meddelere gør, at vi ret hurtigt kan skaffe os overblik over et ords eller en udtaleforms geografiske udbredelse. Dette er yderst værdifuldt for os, og instituttet råder allerede nu over et meget stort dialektgeografisk materiale, som vi udelukkende kan takke vore meddelere for. Imidlertid sker der desværre stadig frafald blandt meddelerne på grund af deres høje alder, og vi er derfor altid glade, når nye melder sig. – Af spørgelister er der i 1961 udsendt AC (17/3: 478 ekspl.), AD (6/10: 474 ekspl.) og AE (12/12: 467 ekspl.) Hjemkommet pr. 31/12 er henholdsvis 466, 418 og 161 ekspl.

2. KORTTEGNING

Ligesom tidligere har dr. *Ringgaard* tegnet kort over forskellige ord- og lydforhold ud fra materialet i de indkomne spørgelister. Der er i år blevet tegnet 69 kort.

3. SEDDELUDSKRIVNING OG -AFFOTOGRAFERING

Den samlede forøgelse af seddelmaterialet beløber sig i år til 254.704 sedler. Det er den hidtil største tilvækst på et enkelt år, og da tyngdepunktet i arbejdet på instituttet fra nu af vil blive lagt på det redaktionelle område, vil det sikkert blive stående som rekord. Af disse sedler stammer dog 25.608 fra vore spørgelister, og 42.993 fra den nedennævnte gamle Feilbergsamling, som redaktør *Per Skar* har skænket instituttet. 76.400 sedler er affotograferet fra samlingerne i UfF, København.

4. EKSKURSION

Den årlige studenterekskursion fik denne gang et større omfang end sædvanligt. Den gik til området syd for grænsen med fast station i Niebøl. På grundlag af bånd optaget af stud. phil. *H. Chr. Nickel-*

sen (se forrige årsberetning) blev under ledelse af mag. art. *H. Veirup* et notationssystem for de sydslesvigske dialekter fastlagt, og i tiden fra 4. juni til 11. juni optegnede derefter i alt 11 mand i området, og der blev optaget bånd i sognene *Medelby, Ladelund, Humtrup, Brarup, Avntoft, Nykirke* og *Valsbøl;* ialt 22 timer. I det samme område optegnede for godt 100 år siden *K. J. Lyngby*, ligesom *H. F. Feilberg* har en del stof derfra, som han indsamlede, mens han var præst i Valsbøl. Det er imidlertid kun sparsomt hvad der er optegnet i mellemtiden. Det gode udbytte gør det nu muligt også at foretage en sammenligning og se, hvilke forandringer der er sket i de forløbne hundrede år. Det var også udbytterigt for deltagerne i ekskursionen at møde et milieu, hvor alle beherskede to à tre sprog. Disse deltagere var: prof. *Skautrup*, dr. *Ringgaard*, mag. *Veirup*, cand. mag. *Ove Rasmussen*, stud. phil. *H. Chr. Nickelsen* og stud. mag.erne *Britta P. Sørensen, Mette Kunøe, Mette K. Andreasen, Bent Hjerrild, Kr. Nordentoft* og *Aase Christensen.*

5. BÅNDOPTAGELSER

Foruden ovennævnte båndoptagelser syd for grænsen har instituttet i årets løb fået tilsendt eller selv optaget bånd i *Frøslev* (Mors Sdr. hrd.), *Glud* (Bjerre hrd.), *Tværsted* (Horns hrd.), *Hundslund* (Hads hrd.) og *Barrit* (Bjerre hrd.) Mag. *Veirup* har påbegyndt aflæsningen af båndene fra Sydslesvig.

6. ORDBOGSREDAKTION

Der har været afholdt redaktionsmøder 15. maj, 26. maj og 15. juni, hvor *suppleringsregler* er blevet gennemgået og vedtaget. Arbejdet med redaktionsreglerne pågår og vil i nærmeste fremtid blive gjort til genstand for drøftelse i redaktionsmøder.

7. FORSKELLIGT

Under sin private sommerferie i Tyskland benyttede *Ringgaard* lejligheden til at besøge dialektinstitutterne i Marburg, Münster og Kiel. Fra *Marburg* hjemførte han fotokopier af de på dansk udfyldte besvarelser af de Wenkerske spørgelister fra 1876ff., ialt 296. Fra *Münster* hjemførte han spørgelister fra Sydslesvig, hvori der er mange danske gloser (fra 220 lister er udskrevet 2.743 sedler). I *Kiel* traf han aftale med stud. phil. *Nickelsen* og cand. mag. *Kristine Århammer* om, at de skulle udskrive det danske stof i de frisiske samlinger.

Stud. phil. *Nickelsen* har endvidere i Kiel fundet frem til nogle af afdøde prof. *Vogt* indspillede valser med dialektprøver fra Vest- og Sønderjylland (ca. 1927). Disse valser bliver nu overført på bånd af Teknisk Museum, København.

Vi har anskaffet en *skrivemaskine* med lydskrifttyper, således at vi nu også kan skrive lydskrifttekster.

8. GAVER

P. Hollesen har fortsat sin gennemgang af Torslev-dialekten på grundlag af Skyums Morsingmålet og indsendt 3 kollegiehefter.

Lærerinde *Maren Parkum* har til afbenyttelse sendt os sin specialeopgave »Studier over dialekten i Barritegnen«.

Redaktør *Per Skar* har skænket instituttet en seddelsamling, som han havde arvet gennem sin mor fra Feilbergs bo. Ordsamlingen, der var på godt 40.000 sedler, viste sig at indeholdt såvel kildemateriale som redaktionsmateriale til Feilbergs ordbog.

Museumsforstander dr. phil. *H. P. Hansen*, som døde den 26. februar 1961, havde i sit testamente bestemt, at instituttet skulle arve den del af hans bogsamling, som vedrørte folkloren, samt hans egenhændige optegnelser. Denne værdifulde gave omfattede ca. 200 bøger, 37 manuskripter (deriblandt originale cyprianuser og afskrifter af sådanne) og 12 bind egenhændige optegnelser (1920ff.). Endvidere ønskede han at instituttet – om vi havde interesse derfor – skulle overtage Wörterbuch des deutschen Aberglaubens for subskriptionsprisen. Vi tog med glæde mod tilbuddet fra boet.

April 1962.

(Fortsat fra omslagets side 2.)

Småstykke på talemål, jamført med skriftmåla nynorsk og bokmål, og ei kort utgreiing om talemålet i Hadsel. Hadsel Mållag 1961. – Namn och bygd. 47.4. + 48.1–4. – Niederdeutsches Wort Band 1. Heft 2/3. – Det niende nordiske biblioteksmøde i Århus 1959. – The Nordic Cultural Commission 1960–1961. Report on Activities. – Det norske Videnskaps-Akademi i Oslo. Årbok 1960. – Novum Glossarium Mediae Latinitatis. Meabilis-Miles. Ved Frantz Blatt. – Orbis. IX. 2. + X. 1. – Ortnamnssälskapets i Uppsala årsskrift. 1960. – Les prix Nobel en 1959. – Registrant over N. F. S. Grundtvigs papirer. XXII. (Fasc. 393–399) og XXIV (Fasc. 406–482). – Saga och sed. 1959–60. – Schwedische Volkekunde. Quellen. Forschung. Ergebnisse. Festschrift für Sigfrid Svensson zum sechzigsten Geburtstag am 1. Juni 1961. – Selskab for nordisk Filologi. Årsberetning for 1959–1960. – Skast herreds tingbog 1639. 4. hefte. – Sokkelund herreds tingbøger. 1630–32. 1. hefte. – Svenska Landsmål 1960, h. 1–4. – bilaga 1. – – 2. – Svenska sagor och sägner. Bd. 12. Gotländska sägner, upptecknade av P. A. Säve. Utg. av Herbert Gustavson och Åsa Nyman. Häft 1–2. – Universitets-Jubilæets danske Samfund 80 år. Beretning om virksomheden 1930–1960 ved Poul Andersen. – Varbergs Museum. Årsbok 1961. – Vetenskabs-Societeten i Lund. Årsbok 1961. – Aarhus Universitets læseplan. Forelæsninger og øvelser i efterårssemestret 1961. – Aarhus Universitet. Aarsberetning 1960–61. – Århusgård og Åkærs lens jordebog 1544. Udg. ved Poul Rasmussen. – Aasum herreds tingbog 1645–48. 4–5 hefte.

Dansk Sprognævn. Årsberetning 1960–1961. – Deutscher Heimatbund Jahrbuch 1960–1961. Fund og forskning. IX. 1962. – Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens årsbok 1961. – Kvalifikationskrav för lärartjänster. (Nordisk udredningsserie. 1961:8). – Nordiske sprogproblemer 1959 og 1960. – Nämnden för svensk språkvård. Årsberättelse för 1961. – Stater – hovedstæder – nationalitetsbetegnelser. Særtr. af Nordiske sprogproblemer 1959 og 1960. – Svenska landsmål 1961. H. 1–4. – Varbergs Museum, Årsbok 1962. – *Harry Andersen:* Jeppe Aakjær og Karlfeldt Særtr. Nysvenska studier. – *Samme:* Floromvunden. Et ordhistorisk bidrag. Særtryk af Danske Studier. – *Jørgen Bang:* Om at bruge fremmedord. 1962. – *V. J. Brøndegaard.* Nymphaeaceerne i folkemedicinen. Særtr. af Farmaceutisk Tidende 1962. – *Samme:* Vibefedt (Pinguicula) i folkemedicinen. Særtr. af Farmaceutisk Tidende 1961. – *Samme:* Støvbold – Blindsopp – Blodstilla. Særtr. af Archiv for Pharmaci og Chemi. 1961. – *Johs. Brøndum-Nielsen:* »Fagre Ord«. Nyfundne Manuskripter af Ingeborg og Viggo Stuckenberg. (Festskr. udg. af Københavns Universitet 11. Marts 1962). – *Torsten Dahl.* Engelskspråkig litteratur 1824–1880. Særtr. af Bonniers almänna litteraturhistoria. 1962. – *Dahlstedt, Bergman och Ståhle:* Främmande ord i nusvenskan. (Verdandis skriftserie. 17). – *Paul Diderichsen:* Kaos i grammatikken? Bidrag til en forståelse af aktuelle analyseproblemer. Særtr. af Meddelelser fra Dansklærerforeningen. – *Manne Eriksson:* Svensk ljudskrift. 1878–1960. (Svenska landsmål. 1961. B. 62). – *Aage Hansen:* Den lydlige udvikling i dansk fra ca. 1300 til nutiden. I. Vokalismen. 1962. – *Alf Hellevik.* Norsk språknemnd i ti år. – *Rolf Hillman:* Gustaviansk retorik. 1962. – *Jens Holt:* Order of Content Entities. Særtr. af Language and Society. 1961. – *Samme:* Zwei hittitische Etymologien. Særtr. af Festskr. Jhs. Friedrich. 1959. – *Samme:* Heinz Kronasser. Vergleichende Laut- und Formenlehre des Hethitischen. (Anm.) Særtr. 1959. – *Lars Huldén:* Om samordning hos Bellman. Særtr. af Stud. i nord. filologi. 51. 1962. – *Pehr Johnsson:* En svensk Tolstoy. Några anteckningar om Per Nymansson. Særtr. af Osby Hembygdsförenings årsbok 1962. – *Asger Jorn:* Naturens orden. 1962. – *Sigurd Kolsrud.* Målet i Sørum. (Skr. frå Norsk Målførearkiv. XVII). – *Paul Krüger:* Fransk og sydromansk realism och naturalism 1857–1890. Særtr. af Bonniers allmänna litteraturhistoria. – *Samme:* Fransk og sydromansk litteratur 1780–1857. 1962. Særtr. af Bonniers allmänna litteraturhistoria. – *Christian Lisse:* Enklitisk nægtelse i sydømålene. Særtr. af Danske Folkemål. – *W. B. Lockwood.* The Faroese Bird Names. (Færoensia. Vol. V). 1961. – *Villars Lunn og Mikal Rode:* To taler på Frue Plads den 31.10.1961. Særtr. – *Molière:* Misantropen. Udg. af Dansklærerforeningen ved Alf Henriques. – *Axel H. Pedersen:* Indledning til advokatgerningen. I. 2. udg. 1962. – *Samme:* Allocutionen i Højesteret. Særtr. af Juristen. – *Bjørn Tell Persson:* Dansk Retskrivning. Bidrag til en Bibliografi. Med et Forord af Johs. Brøndum-Nielsen. 1962. – *Sten Rein:* Hjalmar Söderbergs Gertrud. 1962. – *Mikal Rode:* Sproglig økonomi. Om knappe men dækkende udtryk i tale og skrift. Særtr. af Ugebladskronik. – *Elias Wessén:* Utsikt från Uppsala högar. Særtr. av Svenska Turistförenings årsskrift. 1962.

INSTITUT
FOR JYSK SPROG- OG KULTURFORSKNING

Publikationer:

Sprog og Kultur	I–XX. 1932–1958 pr. årgang	10,00
Jyske Folkemaal I.	Kristen Klastrup: På Træ·skofjo'l, 1935	4,00
– – II.	Torolf Kristensen: Fræ mi bet'te Ti' å ong· Daw·, 1939	5,00
– – III.	Distriktsdyrlæge H. Jensen: Himmerlandske Dialektfortællinger, 1940	udsolgt
– – IV.	A. C. Skyum: Vers på Morsingmål. 1953	5,00
– – V.	N. P. Bjerregaard: Årets arbejde i Ommersyssel. 1959	12,00
– – VI.	Arne Espegaard: Gavn og Gammen, 1960	12,00
Studier tilegnede Verner Dahlerup paa 75-aarsdagen, 1934		10,00
Peder Smed og Adser Bonde, udg. ved Svend Mogensen, 1936		4,00
Humanistiske Studier I. Peter Jeppesen: En sønderjydsk Dialekts Udvikling, 1938		udsolgt
Humanistiske Studier III. Marie Bjerrum: Felstedmaalets tonale Accenter. 1948		8,00
H. P. Hansen: Løb og Løbbinding, 1937		udsolgt
Gudmund Schütte: A Continuation of Widsith in German Romances and Danish Ballads, 1936		1,25
August F. Schmidt:	Nogle Arbejdsgilder i den gamle danske Landsby, 1938	2,00
– –	: Landsbygilder, 1940	2,00
– –	: Gilder i Landsbyen, 1942	2,00
– –	: Oldermand og Bystævne, 1945	6,00
Peter Skautrup:	De store bogstavers historie (særtryk). 1947	2,00
– –	: Kostaldens navne i danske dialekter (særtryk). 1949	3,00
– –	: Bondesind. 1950	6,00

Ikke i Boghandelen:

Spørgelister Nr. 1 A og B: Møllen, 1935.
Spørgeliste Nr. 2: Husdyrene, ved Niels Åge Nielsen, 1941.
Søren Haugstrup Jensen: En oversigt over den litteratur, som behandler stednavne med endelsen -lev, 1939.
»Messingjens«, i Lydskrift ved Søren Haugstrup Jensen, 1938.
Lydskrift (4 s.), 1938.

AARHUUS STIFTSBOGTRYKKERIE